

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія КВ № 5049
від 11 квітня 2001 р.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
4 (47)' 2012**

Засновники

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО,

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України,
голова наглядової ради Інституту вищої освіти НАПН України,
ректор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Редакційна колегія

Віль БАКІРОВ,

доктор соціологічних наук, професор,
ректор Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Микола ЄВТУХ,

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України,
академік-секретар Відділення педагогіки та психології вищої школи НАПН України

Михайло ЗГУРОВСЬКИЙ,

доктор технічних наук, професор, академік НАН України,
ректор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Іван ЗЯЗЮН,

доктор філософських наук, академік НАН України,
директор Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих НАПН України

Наталія КОЧУБЕЙ,

доктор філософських наук,
професор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова
(*заступник головного редактора*)

Василь КРЕМЕНЬ,

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, президент НАПН України

Володимир ЛУГОВИЙ,

доктор педагогічних наук, професор, академік, віце-президент НАПН України
(*перший заступник головного редактора*)

Микола МИХАЛЬЧЕНКО,

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, президент Української
академії політичних наук

Олекса ОНИЩЕНКО,

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік-секретар НАН України, директор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського

Ганна ОНКОВИЧ,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу Інституту вищої освіти НАПН України (заступник головного редактора)

Геннадій ПІВНЯК,

доктор технічних наук, професор, академік НАН України, ректор Національного гірничого університету України

Зореслав САМЧУК,

доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу соціальних проблем вищої освіти та виховання студентської молоді Інституту вищої освіти НАПН України

Валерій СМОЛІЙ,

доктор історичних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту історії НАН України

Михайло СТЕПКО,

кандидат фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Інституту вищої освіти НАПН України

Петро ТАЛАНЧУК,

доктор технічних наук, професор, академік НАН України, президент Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Василь ТАЦІЙ,

доктор юридичних наук, професор, академік НАН України, ректор Української національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого

Юрій ШЕМШУЧЕНКО,

доктор юридичних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту держави і права НАН України

Редакційна колегія з напрямів:

- педагогіки — Надія БІБІК, Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО, Жанна ТАЛАНОВА, Галина КОЗЛАКОВА, Ельвіра ЛУЗИК, Тамара ЯЦЕНКО;
психології — Іван БЕХ, В'ячеслав КАЗМІРЕНКО, Сергій МАКСИМЕНКО, Віталій ТАТЕНКО;
філософії — Петро ГНАТЕНКО, Леонід ГУБЕРСЬКИЙ, Анатолій КОНВЕРСЬКИЙ, Валентин КРИСАЧЕНКО, Володимир ЯРОШОВЕЦЬ;
політології — Микола ГОЛОВАТИЙ, Володимир ГОРБАТЕНКО, Федір КИРИЛЮК, Віктор ПАЗЕНОК, Віталій СКУРАТІВСЬКИЙ;
економічної теорії — Іван ГРИЩЕНКО, Сергій ЗАХАРІН, Олег КУКЛІН, Антон ФІЛІПЕНКО, Дмитро ЧЕРВАНЬОВ.

Відповідальний секретар

Людмила КУХ

Адреса редакції:

01014, м. Київ-14, вул. Бастіонна, 9.
Інститут вищої освіти НАПН України
Тел.: 286-68-04, 286-63-68

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: wou@ukr.net

Схвалено рішенням вченої ради Інституту вищої освіти НАПН України, протокол № 9 від 26 листопада 2012 р.

ЗМІСТ

Партнерство і співпраця – нагальне веління часу <i>Виступ Євгена Суліми, першого заступника міністра освіти і науки, молоді та спорту України під час відкриття Днів освіти і науки Російської Федерації в Україні</i>	5
---	---

СТОРИНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Віктор АНДРУЩЕНКО

Можливість і дійсність конституційного процесу в європейському освітньому просторі	9
--	---

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПОШУК ПРІОРИТЕТІВ

Павло КУЛЯС

Вся і давність, і обнова – українська мова	13
--	----

Беата КОСОВА

Криза освіти і завдання університетів та суспільних наук	25
--	----

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС І УКРАЇНА

Василь МАЙБОРОДА

Проблеми розвитку праксеологічних умінь майбутніх компетентних фахівців вищої школи України	31
---	----

Станіслав БУТІВЩЕНКО

Моделювання як засіб підвищення ефективності програмно-цільового управління вищою освітою.....	37
--	----

ЧАС РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Володимир ГОНЧАРОВ

Діалектика традиційного та інноваційного у підготовці сучасного вчителя.....	44
--	----

Лілія ЯРЕМЕНКО

Позашкільна освіта як навчальна, виховна і дозвіллева діяльність	52
--	----

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ

Олег БЛОХІН

Спорт як засіб патріотичного виховання та формування здорового способу життя особистості	59
--	----

Наталія ШУГАЛІЙ

Актуальність дослідження науково-педагогічної спадщини Ніколая Фредеріка Северина Грудтвіга – засновника сучасної освіти дорослих.....	72
--	----

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Ганна ЧОРНОЙВАН

Суспільні запити й можливості освітньо-наукового комплексу в сучасних Росії та Україні.....	79
---	----

Марія ДЕБИЧ	
Європейські інновації у підготовці кадрів для XXI століття.....	86
Ірина ЗВАРИЧ	
Тестування педагогічної компетентності викладачів США	92
Наталія СЕМЕНЮК	
Безперервна освіта: світова практика й Україна.....	100

СТОРІНКА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Катерина СТЕЦЕНКО	
Філософія емпіризму Ф. Бекона та її вплив на становлення сучасного освітнього процесу Великої Британії	107

ІНФОРМАЦІЯ, РЕЦЕНЗІЇ, ПОВІДОМЛЕННЯ

Антоніна КОНОНЧУК	
Всеукраїнська конференція до 10-річчя факультету психології та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя	112
Про авторів.....	114
До уваги авторів	115
Реферативний обзор статей номера.....	116
Abstracting review of journal articles.....	119
Contents.....	122
Показчик публікацій журналу «Вища освіта України» за 2012 р.	124

ЦЕЙ НОМЕР ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ 20-РІЧЧЮ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

Підтримуючи пропозицію провідних українських учених, Президент України Л. М. Кравчук 4 березня 1992 р. підписав Указ про створення Академії педагогічних наук України (АПН України) як вищої галузевої наукової установи.

Академією педагогічних наук України зроблено значний внесок у подальший розвиток педагогічної та психологічної наук, оновлення теорії і практики навчально-виховного процесу.

Ураховуючи провідну роль АПН України у забезпеченні розвитку національної системи освіти, здійсненні фундаментальних досліджень та підготовці наукових і науково-педагогічних кадрів, Указом Президента України від 24 лютого 2010 року № 259/2010 Академії педагогічних наук України надано статус національної, з подальшим іменуванням її – Національна академія педагогічних наук України (НАПН України).

**Журнал «Вища освіта України»
згідно з постановою Президії ВАК України
від 26 січня 2011 р. № 1 — 05/1 внесено до Переліку
видань, де можуть друкуватися результати дисертаційних
робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата
педагогічних і філософських наук.**

ПАРТНЕРСТВО І СПІВПРАЦЯ – НАГАЛЬНЕ ВЕЛІННЯ ЧАСУ

Виступ Євгена Суліми, першого заступника міністра освіти і науки, молоді та спорту України під час відкриття Днів освіти і науки Російської Федерації в Україні

оздравляю всех присутствующих с началом дней науки и образования Российской Федерации в Украине!

Наша встреча в таком формате вторая в рамках сотрудничества учёных и работников образования обеих стран. Уверен, что проведение таких мероприятий станет хорошей традицией и даст новый импульс развитию эффективных партнерских взаимоотношений в приоритетных сферах общественной жизни, какими являются наука и образование.

Хочу акцентировать, что сфера образования постоянно находится в центре внимания руководства нашей страны, а курс реформирования экономики государства, провозглашенный Президентом Украины В. Ф. Януковичем, определяет приоритетные направления ее развития.

За годы независимости Украины на основе традиций и достижений отечественной образовательной отрасли создана новейшая целостная национальная система образования – от дошкольного до высшего и последиplomного. Этот процесс не был легким. Он связан, прежде всего, с преодолением стереотипов прошлого в организации и управлении образованием, определении новейшего содержания образования и его личностного, государственного и общественного назначения.

На сегодня в Украине сформирована полноценная законодательная база функционирования высшей школы, определе-

но ее содержание, созданы национальные учебники. Вместе с тем, начат и ряд реформ с целью адаптации системы высшего образования к европейским требованиям.

Одним из важных шагов на этом пути является оптимизация сети высших учебных заведений и создание мощных региональных университетских центров.

Не секрет, что во многих странах СНГ в последние 15–20 лет наблюдалась тенденция к увеличению количества высших учебных заведений, созданию частных университетов. Не была исключением и Украина. Отдельные высшие учебные заведения стали малочисленными даже при увеличении количества специальностей. Они начали терять свою профильность, готовя больше кадров по популярным малозатратным специальностям – экономическим, правоведческим, туристическим и т. д. В результате, такие учебные заведения стали не способны осуществлять качественное обучение и обеспечивать эффективные научные исследования.

На сегодня у нас насчитывается 841 вуз (техникумы, училища, колледжи, институты, академии, университеты). Если ориентироваться на европейский опыт, то это неоправданно много.

Поэтому, с целью приведения сети высших учебных заведений к европейским нормам и устранения дублирования подготовки специалистов по отдельным направлениям и специальностям, за последние 2 года создано 9 региональных университетских центров на базе 22 высших учебных

заведений. А наиболее эффективным проектом среди других, по нашему мнению, стало создание Криворожского национального университета, который объединил университеты, научно-исследовательские институты и структурные подразделения других высших учебных заведений региона.

За последние годы нами реализован ряд последовательных мер, обеспечивающих равный доступ граждан к высшему образованию. Усовершенствована система конкурсного отбора в университеты наиболее способной молодежи на основе внешнего независимого оценивания, которое введено с 2008 года. Но важнейшей новацией стала работа в этом году всех высших учебных заведений, независимо от уровня аккредитации и формы собственности, в Единой государственной электронной базе по вопросам образования, что обеспечило прозрачность вступительной кампании, оперативность получения данных о ходе приема заявлений и сделало невозможными любые злоупотребления. По сути, эта электронная база сопровождает каждого абитуриента от подачи заявления на тестирование до зачисления на учебу в университет.

Всего к Единой государственной электронной базе было подключено 1078 высших учебных заведений и их структурных подразделений. По числу поданных заявлений вступительная кампания 2012 года стала рекордной за все время независимости Украины.

Всего в текущем году на программу младшего специалиста было зарегистрировано 315 тыс. заявлений, на программу бакалавра 132 тыс. заявлений, на программу специалиста 276 тыс. заявлений, на программу магистра 13 тыс. заявлений. Всего же по всем образовательно-квалификационным уровням в системе было зарегистрировано почти 2 млн 40 тыс. заявлений.

Ориентируясь на непрерывное развитие индустриальных и системообразующих отраслей Украины, в этом году был существенно увеличен объем приема по сравнению с 2011 годом. Это касается таких направлений, как «Электроника»,

«Энергетика и энергетическое машиностроение», «Радиотехника, радиоэлектронные аппараты и связь», «Металлургия и материаловедение», «Машиностроение и металлообработка», «Химические технологии и инженерия», «Авиационная и ракетно-космическая техника», «Транспорт и транспортная инфраструктура».

Одной из ключевых задач системы высшего образования является обеспечение максимально возможного соответствия содержания образования тем требованиям, которые предъявляются будущей профессией. Именно поэтому большое внимание мы уделяем формированию нового поколения государственных стандартов высшего образования, что позволит сформировать новую систему диагностических средств с переходом от оценки знаний выпускника к оценке его компетенций и определению уровня компетентности в целом.

Сейчас реализуется пилотный проект образовательных стандартов по ряду направлений и специальностей высшего и профессионально-технического образования в рамках совместного проекта Министерства, группы предпринимателей и Конфедерации работодателей.

За последние два года для решения общих задач, соответствующих современному уровню сотрудничества высшего образования и работодателей, Министерством реализован ряд важных мероприятий. В частности, с участием представителей работодателей Правительством разработана и утверждена Национальная рамка квалификаций, которая обеспечивает эффективную взаимосвязь между сферой образования и рынком труда, преемственность между уровнями образования, реализацию стратегии обучения в течение жизни.

Это своего рода «дорожная карта», согласно которой в дальнейшем нам необходимо при участии работодателей разработать отраслевые рамки квалификаций с соответствующим наполнением, провести совместную работу по упорядочению Перечней направлений и специальностей, по которым ведется подготовка специалистов,

Национального классификатора профессий, Классификатора видов экономической деятельности и т. д.

Одним из приоритетов государственной политики Украины является стремление построить ориентированное на интересы людей, открытое для всех и направленное на развитие общество, в котором, в частности, информационные технологии должны быть инструментом социального развития страны.

Объективным основанием такого тезиса является неоспоримый факт постоянного роста объемов рынка информационно-коммуникационных технологий, перспективы которого в 2012 году, по приблизительным оценкам, составляют более 3 млрд долларов. Очевидно, что в этих условиях особенно важным вопросом является состояние образования в сфере информационно-коммуникационных технологий.

Хотел бы подчеркнуть, что системная работа Правительства и Министерства нашла отражение в новом перечне специальностей специалиста и магистра. В этом перечне специальности сферы информационно-коммуникационных технологий гармонизированы с международными рекомендациями по качественной подготовке ИТ-специалистов. Разработаны и утверждены отраслевые стандарты высшего образования, которые соответствуют международным рекомендациям и учебным программам ведущих университетов мира.

По инициативе Премьер-министра Украины, к этой работе были привлечены ведущие ИТ-компании Украины.

Результатом такого сотрудничества стал утвержденный правительственным решением План мероприятий по обеспечению развития образования в сфере информационных технологий на период до 2013 года.

Кроме того, были увеличены объемы государственного заказа на подготовку кадров по направлениям «Информатика», «Системный анализ», «Компьютерные науки» и «Программная инженерия» более, чем на 23,4 %.

Отдельно хотел бы остановиться на проблеме качества подготовки педагогического работника – учителя. Перед нами стоит задача формировать в системе образования и вне ее человека, способного успешно действовать в условиях постоянных изменений, принимать изменчивость не как неприятную временную особенность жизни, а как сущностную характеристику собственной жизнедеятельности. Особое место здесь принадлежит учителю. Есть хороший учитель – есть надежное будущее у государства, общества – истина, признанная временем.

Это и побудило нас к созданию новой Концепции непрерывного педагогического образования. В основу этой Концепции положены две основные задачи: приведение содержания подготовки учителей к новой школе и ее адаптация к европейскому образовательному пространству.

Особое внимание в Концепции уделено содержательному наполнению педагогического образования, что является основой подготовки педагога и предусматривает обеспечение достаточного уровня академической и профессиональной подготовки.

Правительство уделяет должное внимание и обучению, и стажировке студентов за границей. Так по инициативе Премьер-министра Украины Н. Я. Азарова в прошлом году впервые была введена бюджетная программа по обучению студентов и стажировке аспирантов, научных и научно-педагогических работников в ведущих зарубежных высших учебных заведениях.

В текущем году за границу будет направлено на обучение или стажировку 353 человека, из них: 180 студентов, 73 аспиранта и 100 научно-педагогических работников.

Министерством реализована задача по внедрению Национальной системы рейтингового оценивания деятельности высших учебных заведений Украины как инструмента мониторинга качества образования и образовательных услуг. В то же время введение такого инструмента может стать и источником для получения импульсов в

сотрудничестве образовательной отрасли с рынком труда.

Следует подчеркнуть, что Национальный рейтинг будет ориентировать абитуриента на мотивированный выбор университета, стимулировать университеты к развитию, поддержке активной исследовательской и образовательной деятельности, а Министерство – к эффективному нормативному обеспечению высшей школы, информированию высших учебных заведений, студентов, работодателей и других заинтересованных сторон о процессах, происходящих в высшем образовании.

Отдельно отмечу, что три украинских университета сегодня уже вошли в международный рейтинг университетов мира QS World University Rankings.

В поле зрения Правительства находятся и социальные вопросы высшей школы. Осуществляются постепенные

шаги по повышению зарплаты работников сферы образования. В соответствии с рядом правительственных решений и законодательных актов, в течение текущего года такое повышение было осуществлено 6 раз.

Студенты в этом году начали получать академические стипендии, которые увеличены по сравнению с 2008 годом на 38 %, а стипендии отличников возросли почти на 34 %, при этом социальные стипендии – на 52 %.

Уважаемые коллеги!

Уверен, что проведение дней науки и образования Российской Федерации в Украине станет новым толчком к эффективному сотрудничеству ученых и педагогов наших стран, решению актуальных проблем высшей школы наших государств.

Спасибо за внимание!»

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ**

**АТЕСТАЦІЙНИЙ
ВІСНИК**

1 (15) 2013
СІЧЕНЬ

ПОСПІШАЙТЕ ПЕРЕДПЛАТИТИ!

Єдине офіційне видання Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України з питань інформування громадськості щодо присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 89622

Детальніше на сайті WWW.PEDPRESA.COM.UA

Віктор АНДРУЩЕНКО

Ключові слова: освіта, європейські цінності, новий учитель, Педагогічна конституція Європи.

Одним із головних завдань сьогодні є впровадження ефективних технологій підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття. Аксиологією такої підготовки має слугувати загальна ціннісна платформа європейського світу, а узгоджені норми, які її врегульовують, можуть бути визначені як Педагогічна конституція Європи.

УДК 37.013.74

**МОЖЛИВІСТЬ
І ДІЙСНІСТЬ
КОНСТИТУЦІЙНОГО
ПРОЦЕСУ В
ЄВРОПЕЙСЬКОМУ
ПРОСТОРІ ОСВІТИ**

© Андрущенко В., 2012

творена Асоціація (консорціум) ректорів педагогічних університетів Європи, прийняте Звернення до парламентаріїв європейських країн щодо підтримки вчителя та педагогічної освіти (Київ, вересень, 2011 р.) порушують питання про необхідність реалізувати конкретні заходи, мобілізувати ресурси, опрацювати і впровадити ефективні технології підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття.

Головним питанням тут є філософія і зміст тієї духовно-моральної платформи, на якій можна було б розгорнути означений процес. Принципові настанови щодо цього вироблені європейською спільнотою впродовж її історичного розвитку. Античність і середньовіччя, Відродження і Просвітництво, Нові часи і період високої класики, епоха науково-технічного прогресу і глобалізації сформували загальну ціннісну платформу європейського світу – толерантність і миролюбність, екологічна безпека і права людини, солідарність і ін., – яка цілком може слугувати аксиологією підготовки нового вчителя, здатного до реалізації завдань навчання та виховання особистості, відповідно до новітніх викликів епохи.

Означені цінності мають універсальний характер. Вони однаково притаманні різним народам і культурам, оскільки відображають загальнолюдський контекст міжлюдських комунікацій і не тільки не принижують, не нівелюють національні цінності, а й навпаки – збагачують їх аксіологічним досвідом інших народів і культур. Загальнолюдський статус цих цінностей дає підставу розглядати їх як головні універсальні організації педагогічного процесу в усіх країнах європейського простору, а сукупність їх, об'єднану в систему, трактувати як Основний закон освітньої політики європейського простору – **Педагогічну конституцію Європи.**

Поняття «конституція» (від лат. *constitutio* – устрій, установлення, порядок) за своїм змістом охоплює основні положення, що унормовують порядок, організацію і здійснення того чи того процесу як цілісного формоутворення. В офіційних текстах воно застосовується здебільшого для характеристики організації державної влади; на побутовому рівні – як основа певної організації, порядку її функціонування та розвитку.

Можливо, комусь запропоноване формулювання «ріже слух». Погоджуюсь, звучить дещо незвично. Але ж поміркуймо. Вже понад десять років учені активно обговорюють створення «Екологічної конституції Землі». Медичні працівники та антропологи часто вживають термін «конституція» для характеристики структури організму, його тілобудови. У геології поняття «конституція» активно вживається для характеристики земної поверхні, різноманітних пластів або ж структури ґрунтів. В економічній теорії його часто застосовують з метою встановлення оптимального співвідношення між такими величинами, як багатоманітність форм власності, непорушність права приватної власності, свобода підприємницької діяльності, вільна конкуренція, неприпустимість приватної монополії тощо. Як «основні норми організації влади» це поняття вперше введено в обіг і набуло логіко-гносеологічного сенсу за часів Давнього Риму. Розширюючи змістові характеристики терміну «конституція», я спробую довести його евристичність щодо педагогічного процесу.

Конституція кожного народу містить низку положень, які стосуються освіти, навчання та виховання нових поколінь. Зазвичай, кожна з них гарантує право на освіту. Наприклад, ст. 53 чинної Конституції України гарантує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону, гарантується право навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

В принципі, такі гарантії є конституційно забезпеченими у будь-якій цивілізованій країні європейського простору. Вони і тільки вони визначають конституційність процесу національної освіти. Ніхто, жодна з країн, міжнародних організацій чи політичних сил сусідніх країн не мають права втручатись у цей процес, нав'язувати іншій країні власні норми чи правила щодо організації та змісту освіти, її технологій, методику виховного процесу. Навіть під виглядом «гуманітарної допомоги» чи під прикриттям дотримання «загальних правил». Освіта, культура, як і весь духовний світ, є національним надбанням і полем власносформованої правової, моральної і т. ін. регуляції. Водночас, кожна країна (відповідно до міжнародного права щодо захисту інтелектуальної власності) може вивчати і переймати педагогічний досвід далеких чи близьких сусідів, упроваджувати його у власну освітню практику. Слід мати на увазі й те, що в галузі освіти, як, власне, і в інших сферах суспільного виробництва, між державами існують певні домовленості. Це спричинено дедалі інтенсивнішим спілкуванням народів і культур, ущільненням єдиного життєвого простору, міграційними процесами та низ-

кою інших обставин. Дотримання цих домовленостей є добровільним.

Свого часу відомий філософ, політолог і культуролог Самуель Хантінгтон обґрунтував концепцію «зіткнення цивілізацій». Можливо, в період існування тоталітарних і демократичних цивілізацій таке зіткнення могло б бути. Однак світ не стоїть на місці. Тоталітарні системи (фашизм, сталінізм) відійшли в минуле, впали під натиском демократії. І хоча деякі сегменти тоталітаризму подекуди нагадують про себе, загалом суспільство рельєфно і впевнено переходить до демократії. У цій ситуації С. Хантінгтон змінює свій прогноз на майбутнє: проблема зіткнення, за його трактуванням, стосується цінностей; перспективою ж світової цивілізації є діалог і співпраця. Погоджуючись із висновком ученого, зауважу, що підготовка суб'єкта цього процесу більшою мірою належить до сфери компетенції вчителя, формування якого на основі виваженої і спільно прийнятої платформи цінностей належить до першочергових завдань розвитку країн європейського простору. Означена платформа постає як основний закон європейської педагогіки (освіти) ХХІ століття, а узгоджені норми, які її врегульовують, цілком справедливо можуть бути визначені як Педагогічна конституція Європи.

Поняття «Педагогічна конституція Європи» має умовний характер, точніше, характер міжнародних домовленостей у галузі освіти країн європейського простору. Підтримуючи спільно вироблені норми організації освіти, беручи на себе зобов'язання щодо їх виконання, в лоно цього процесу кожна країна йде добровільно, без жодного примусу (чи тиску) з боку інших держав, народів чи культур. І кожна з них залишає за собою право на збереження власних національних педагогічних надбань. Узгоджуючи «загальні правила гри», кожен із суб'єктів європейського педагогічного простору має право на здійснення визначеної ним моделі освіти й на добровільний вихід у разі зміни обставин у своїй країні чи в міжнародному вимірі.

«Першою ластівкою» таких домовленостей стала «Європейська конвенція про еквівалентність дипломів, що сприяє доступу до університетів» (м. Париж), грудень

1953 року). Уряди країн – членів Ради Європи, що підписали цю Конвенцію, домовились щодо принципів сприяння вільному доступу європейської молоді до інтелектуальних ресурсів членів Ради, компетентно заявили про відкритість цієї домовленості для інших країн європейського простору, про відповідальність країн щодо забезпечення еквівалентності документів про освіту в разі її належної якості.

Означена Конвенція мала принциповий політичний і загальнокультурний характер. Вона постала як інтелектуальна відповідь народів Західної Європи на позитивні зміни, що відбулися протягом першого повоєнного десятиріччя, докорінно змінила свідомість європейських народів, зумовила їхнє загальне «перезавантаження», перехід від ідеології конфронтації до ідеології розуміння і співпраці. Щоправда, останнє практично не торкнулося духовного простору країн так званої «соціалістичної співдружності». І це зрозуміло. У цих країнах панував дух сталінізму і світової революції, яка мала б облаштувати світ на комуністичних засадах. З іншого боку, в Європі формувалась і набирала сил «антикомуністична протидія», лідером якої став британський державний діяч, колишній прем'єр, пізніше – лауреат Нобелівської премії у галузі літератури («Друга світова війна у шести томах (1948–1953 р.)») Уїнстон Черчилль. На горизонті дедалі рельєфніше вимальовувалася так звана Холодна війна. Щоб запобігти масовій втечі східних німців до Західної Німеччини, закладалися підмурки Берлінської стіни (1961 р.). Світ іще не оговтався від ядерного бомбування Японії. Розгоргалася шалена гонка озброєнь. У повітрі літали загрозливі ідеї протистояння двох світів, символом якого стало сприйняття СРСР як «імперії зла», проголошене колишнім голівудським актором, а з часом – 40-м президентом США Рональдом Рейганом.

І все ж добро перемагає зло, єднання приходить на зміну протистоянню, конфронтація поступається місцем ідеям взаєморозуміння і співпраці. Характерно, що ці гуманістичні ідеї визріли, насамперед, у сфері освіти, науки і культури. І саме освіта виявилась тим першим і найбільш ефективним імпульсом, який розпочав процес ін-

телектуального (ідеологічного) перезавантаження Європи. Саме через порозуміння і єднання у галузі освіти і науки європейські народи розпочали свій об'єднавчий процес. Саме в цей час у системі освіти формувались і набирали сили цінності, що формували основу домовленостей, які в наші дні набули узагальнення у так званій Педагогічній конституції Європи.

Знаковими стали такі домовленості країн у галузі освіти, як Велика хартія університетів (м. Болонья (Італія), вересень, 1988 р.), Конвенція про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти в Європейському регіоні (м. Лісабон (Португалія), квітень 1997 р.), Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи ООН з питань освіти, науки і культури (м. Париж (Франція), жовтень 1998 р.), Болонська декларація міністрів освіти Європи (м. Болонья, червень, 1999 р.).

Особливу сторінку у процес єднання освітніх систем народів європейського простору на основі узгодженої платформи провідних цінностей вписали Київські форуми міністрів освіти країн Європи та Перший форум ректорів педагогічних університетів Європи (Київ, вересень–жовтень 2011 р.). Узагальнивши здобутки ректорського педагогічного форуму, міністр освіти і науки, молоді і спорту України Д. Табачник зазначив, що опрацювання і впровадження в педагогічний процес узгоджених норм та правил формування нового вчителя є саме тим основним завданням, на якому мають бути зосереджені зусилля науковців і педагогів усіх країн європейського простору. Європейська спільнота вже підготувала ґрунт для формування такої платформи. Настав час засівати поле, зрошувати вічне, добре і справедливе на основі єдності національних і загальнолюдських цінностей, навчальних традицій та інновацій, свободи творчості педагога та його інтегрованої відповідальності перед майбутнім. Останнє є філософським стрижнем Педагогічної конституції Європи. Завдання полягає у тому, щоб упровадити її у всіх чи хоча б у більшості країн європейського простору. Адже саме вчитель, сформований на новій, неконфронтаційній

ціннісній основі, зможе зростити потребу і вміння поколінь, які входять у життя, жити разом у дружбі, взаємній повазі, а головне – у співпраці в єдиному просторі, який має горде історичне ім'я – Європа.

Ініціатива України щодо актуалізації цього процесу на теренах Європи є цілком закономірною і зрозумілою. Україна – педагогічна, ширше – велика гуманітарна держава. І хоча нині в ній є окремі негаразди і суперечності, які не завжди і не цілком адекватно оцінюються поважними представниками деяких європейських країн, історію відкинути неможливо. А вона – історія – засвідчує, що Україна ніколи і нікого не завойовувала, не мала колоній, не претендувала і не претендує нині на чужі території чи культурні надбання. Її народ – миролюбний, працьовитий, інтелектуальний і творчий. Отримавши незалежність, Україна, першими кроками якої стали відмова від ядерної зброї та закриття Чорнобильської електростанції, потужно заявила про свій гуманітарний менталітет. Другим яскравим актом гуманітарної природи українського народу і його культури стало проведення Євро–2012. Такої гостинності, яку виявила Україна до представників (уболівальників і простих туристів) інших країн під час цього історичного дійства, не знала ще жодна з країн європейського простору. Педагогічні ініціативи України щодо підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття та створення Педагогічної конституції Європи є третім потужним кроком гуманітарного спрямування держави. І це знову ж таки закономірно, бо саме Україна подарувала світові Учителів – наставників і пророків, теоретиків і практиків, які заслужено входять у когорту найбільш потужних педагогів світу: М. Пирогов і К. Ушинський, А. Макаренко і В. Сухомлинський! Їхній внесок у розвиток світової педагогічної справи важко переоцінити. Їхні педагогічні надбання вивчають нині у Японії, Канаді, Італії, Німеччині і в багатьох інших країнах світу. Тож кому як не нам ініціювати процеси, які виховують і об'єднують, спонукають до діалогу, відкритості і співпраці? Переконалими, наша ініціатива буде підтримана народами і культурами Європи, їхніми провідниками і керманічами.

Павло КУЛЯС

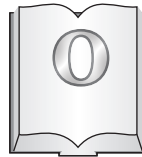
Ключові слова: українська мова, мовна система.

На журналістських і редакторських спеціалізаціях університетів нині викладають курс типології помилок. Важливо, щоб студенти розуміли, що смисл роботи редактора — не в чищенні мовних стаєнь, а в забезпеченні високої культури публікацій. Про українську мову, її багатство, виражальні можливості, її глибокі корені. Про високі якості цієї мови — суб'єктивні та об'єктивні критерії.

УДК 070.41:808.2(477)

ВСЯ І ДАВНІСТЬ, І ОБНОВА — УКРАЇНЬСЬКА МОВА

© Куляс П., 2012

дна з найтрудомісткіших нив редактора – суржикові бур'яниська. Перш ніж занурюватися в аналіз цієї біди, яка охопила українську мову, у пошук способів боротьби з ним, мусимо не випустити з уваги головного: *чим є для нас українська мова, якою є її якість на тлі розвинених світових мов.*

Українська мова – одна з найбагатших у світі. Це твердження часом пов'язують з «ейфорією патріотів» – особливо після набуття Україною незалежності.

І справді, оцінки своєї мови (і в нас, і в інших народів) найчастіше емоційні. Так є тепер, так було і до незалежності: українці відгукуються про свою мову з пієтетом. Вони називають її пісенною, солов'їною (Володимир Сосюра), веселковою, золотою (Андрій Малишко), «нашим дивом калиновим» (Дмитро Білоус); «розкішною і гнучкою, як мрія» (Олександр Підсуха); «запашною, співучою, гнучкою, милозвучною, сповненою музики й квіткових пахоців» (Олесь Гончар); «Пресвятою Богородицею і Мудрою Берегинею мого народу» (Катерина Мотрич).

Але з такою ж шаною, очевидно, відгукуються про свою мову й інші народи. Тому цікавими для нас мають бути сторонні оцінки нашої мови.

Зіставляли українську мову з іншими й раніше.

Ельвія Челебі, турецький мандрівник і

поліглот, 1657 р.: «Українці – стародавній народ, а мова їхня багатша і всеосяжніша, ніж перська, китайська, монгольська і всілякі інші».

Еліза Ожешко, відома польська письменниця, рубіж XIX і XX ст. (прочитавши рекомендовані Іваном Франком твори українських письменників Панаса Мирного, Івана Нечуя-Левицького, Гната Хоткевича, Михайла Коцюбинського і самого Івана Франка): «Повісті... надихнули мене великим довір'ям до Вас і симпатією... Що більше читаю, то сильніше відчуваю дивну насолоду й поезію цієї літератури. Чиста вона, мов кристал, тепла вона, мов літній вечір, несподівано оригінальна, до жодної іншої відомої мені не подібна».

Назим Хікмет, турецький поет: «Я дуже люблю українську мову, мені здається, що вона звучить серед слов'янських мов так само, як італійська серед своїх сестер».

У виступах і публікаціях російськомовної преси (і у сусідів-братів, і тут, у нас) завжди була і є надто потужна антиукраїнська течія, один із найпоширеніших мотивів якої – дискредитація української мови як «недорозвиненої, неспроможної до висловлення складних наукових думок, художніх образів». І нині подибуємо подібні висловлювання. Один професор провідного на сході України національного (!) університету лихословить про те, що вона «чужа ідеальному буттю», що «світ української мови – це предметно-матеріальний світ» і «...така мова є прекрасною для працівників і чиновників, але нею не можна молитися... і філософствувати» тощо. Йому підспівує високий місцевий чиновник (теж, до речі, кандидат наук), просторікує про неспроможність української мови для наукового стилю. Ці недруги української мови (з українськими прізвищами, до речі, – то, скажімо умовно, Луценко, то Левченко, то Колесниченко абощо) повторюють давні російські міфи – зокрема з циркуляру графа Валуєва 1863 року, що «ніякої окремої малоруської мови не було, немає і не може бути і що нарідчя їх... є та ж російська мова,

тільки зіпсована впливом на неї Польщі»* [6, 196].

Але серед російської інтелігенції завжди були люди, які й у періоди антиукраїнської політики об'єктивно ставилися до України й української мови. Справжні, неупереджені російські інтелектуали відзначали багатство, природність і внутрішню стрункість української мови. Наприклад, Л. Толстой якось вигукнув: «Я дуже люблю вашу народну українську мову, звучну, цвітисту і таку м'яку. У вашій мові стільки ніжних, сердечних, поетичних слів: ясочко, зіронько, квітонько, серденько...» [17, 9].

Відомий російський тенор зі світовою славою Леонід Собінов, приїхавши 1926 р. на гастролі до Харкова, де він мав співати в опері Вагнера партію Лоенгіна українською мовою, сказав: «Коли я одержав переклад «Лоенгіна» українською мовою й тоді ж, сівши за рояль, проспівав знамените звернення до лебедя, я мимоволі вигукнув: та це бо звучить зовсім по-італійському – гарно, звучно, високо й поетично» [1, 14–15].

І ніби переклик із Л. Собіновим: «*Мова українська, як і італійська, вокально і милозвучно стоїть на першому місці*» – оцінка Б. Гмирі – артиста, який у своєму басовому амплуа переспівав майже всю світову оперну класику – й італійською, й іспанською, й німецькою... Але він і за кордоном часто виконував цю класику українською – і з незмінним успіхом, дивуючи слухачів тим, як приємно звучить їхній оперний репертуар в українському перекладі Максима Рильського, Богдана Лепкого та інших наших поетів...

Важливими для нас є оцінки російських науковців.

Ще в середині XIX ст. академік Санкт-Петербурзької академії наук І. Срезневський писав: «Сила людей має переконання, що ця мова є одна з найбагатших мов слов'янських, що вона навряд чи вважатимеся богемській щодо ясності слів і висловів, польській щодо барвистості, сербській щодо приємності; що це мова, яка навіть у вигляді необробленому може стати нарівні з мовами обробленими гнучкістю й багат-

ством синтаксичним, мова поетична, музична, мальовнича» [1, 14].

Трохи пізніше, 1880 року, Михайло Кравуський у виданій в Одесі роботі «Древность малороссийского языка» писав: «Займаючись тривалий час зіставленням арійських мов, я дійшов переконання, що малоросійська мова старша не лише від усіх слов'янських, не виключаючи так званої старослов'янської, а й від санскритської, латинської і решти арійських...» [25, 24]. І далі: «...Небагато минуло сторіч від часу панування латинської мови, але тепер її вже ніхто не розуміє, так само німці не розуміють мову готів. Наріччя диких людей перемінюються протягом кількох поколінь, мова ж Малоросів, хоча й теж не в первісній формі, стоїть і донині твердо, наче непорушена скеля. Якщо коли-небудь нескоро здійсниться думка про загальну слов'янську мову, то малоросійська мова першою перед усіма має на це право, бо це мова корінна, і тому-то всі слов'янські племена краще її розуміють, ніж інші» [25, 28].

Маймо на увазі, що це сказав поляк за національністю, польський і російський філолог – до того ж у період задушливої дії циркуляру Валуєва та Емського указу царя.

Усі ці позиції російських інтелектуалів щодо нашої мови прозвучали усно або майже випадково видані мізерним накладом. «Випадково» вони й десь загубилися, не ставши надбанням громадської думки...

І ось своєрідна інтегральна оцінка нашої мови, яку дали провідні зарубіжні фахівці (філологи, поети, оперні співаки).

1928 року на конкурсі мов, який проходив у Парижі, українська мова посіла третє місце після французької та італійської [19, 14]. Можна згадати й про конкурс, який проходив у 1934 році там же, в Парижі. І того разу українська мова була третьою – після французької і перської [17, 9]. Слід мати на увазі, що обидва конкурси проводилися без участі представників України і проходили в найтяжчий для української мови період сталінського її лінгвоциду, коли повним ходом чинився терор проти української інтелігенції і на-

самперед проти філологів, письменників, викладачів-україністів.

Є люди, які глибоко відчували життєву силу української мови. Згадаймо В. Маяковського: «...Товарищ москаль, / на Украину шуток не скаль. / Разучите эту мову на знамєнах – лексиконах алых, – / эта мова величава и проста: / Чуєш, сурми заграли, / час розплати настав».

Уже смертельно хворий (на лейкемію) дуже талановитий російськомовний поет Леонід Кисельов написав разучі за силою думки і почуття рядки: «Я постою у края бездны / и вдруг пойму, сломясь в тоске, / что всё на свете – только песня / на украинском языке» [7, 27]. В останні місяці свого життя він повністю на перейшов на українську мову.

А що ж конкретно свідчить про силу і красу української мови? Які її переваги відзначають фахівці? Які аргументи?..

Можна диференціювати ці аргументи.

Милозвучність

І українські, й зарубіжні фахівці однакостайні в тому, що наша мова благозвучна, милозвучна, евфонічна і, як пише відомий український фонетист Н. Тоцька, наспівна. Але чи не просте це естетичне враження? Милозвучність стає науковим поняттям, коли вона обґрунтована конкретними лінгвістичними параметрами (тобто аргументами).

Українська мова має для забезпечення милозвучності чимало механізмів.

Перший із них – і в цьому майже однакостайні всі фахівці – це чергування голосних і приголосних звуків у мовному потоці. В. Чабаненко вважає, що головний чинник милозвучності української мови – закон урівноваженості кількості голосних і приголосних звуків у мовленнєвому потоці [13, 47]; І. Качуровський для цього явища мови запроваджує поняття «коефіцієнт прозорості». Фахівці визначають це співвідношення голосних і приголосних для української мови, як 42 : 58, а в народних піснях і в художній літературі – як 50 : 50 [13, 46, 50].

Друге – це система чергувань прийменників та префіксів у – в, і – й – та, з – із – зі.

Відомий український філолог Орест Ткаченко означає це явище як «явище взаємодії кінця–початку суміжних слів» [18, 10]. Пісенна творчість українського народу – найяскравіший приклад використання евфонії як засобу забезпечення благозвучності мовлення. В ній майже немає немилозвучних (несуголосних) поєднань: «*Ой, у полі три кришеченьки...*» – не в полі, а саме у полі. «*Гей у лузі червона калина похилилася...*». Зі старої щедрівки з іще дохристиянською образотворчою системою (її 3–5 тисяч років!): «*Місяць каже: – Як я зйду, / То зрадується весь звір у полі. / Ой звір у полі, чумак у дорозі, / Чумак у дорозі, хазяїн у домі».*

Але евфонія в українській мові – це не лише названі вище найпростіші чергування.

Третій механізм забезпечення милозвучності української мови – *дозвучення слів* (інакше – вживання протетичних приголосних і приставних голосних звуків). Якщо проаналізувати наші фольклорні джерела, літературну класику і сучасну художню літературу, ми там побачимо справді віртуозне володіння цим прийомом. Виявимо цілий ряд дозвучених префіксів і слів (*весь – увесь, мла – імла, огонь – вогонь, ржа – іржа, уста – вуста, утлий – вутлий, ще – іще*), «нестандартних» применників (*ві, ві, уві, вво, уво, наді, переді, надо, передо, зо, к, ік, від – од і под*): «*...ускочивши ув ятір*» (Г. Квітка-Основ'яненко); «*Де кров ілють, а де горілку п'ють*» (П. Куліш); «*Чорне море ув очах ячало...*» (Б. Олійник). Дозвучення є звичайним і в народній пісні: «*Нічим в хаті затопити, / Ніщо дітям ізварити*»; «*Що я вчора ізвечора / Кращу тебе полюбив*» і под.

Орест Ткаченко звертає увагу на поєднання цих особливостей з варіативністю закінчень іменників, прикметників, займенників (*коневі – коню; на синьому – на синім; у тому – у тім*) або такі, що тепер уже майже вийшли з ужитку, але в принципі можливі й досі (*сині, зелені – синії, зеленії; біла – білая*). І це ми можемо вважати ще одним, *четвертим* прийомом забезпечення наспівності україн-

ської мови – четвертим і не останнім. У сумі вони створюють величезні можливості для різноманітної ритмізації і поетичної, і прозової мови...

До цього можна додати: варіативні закінчення дієслів, прислівників (*зробім – зробимо, більш – більше*); варіюються також частки *б і би, ж і же*; паралельні закінчення в давальному відмінку *-ові, -еві, -єві – -у*; використання вставних та випадних голосних; спрощення в групах приголосних; уподібнення та розподібнення приголосних звуків; злиття фонем в один звук; уникання збігу однотипних за творенням звуків у тому самому слові чи на стику слів; гармонійне розташування побічних наголосів.

Уся ця система уникнення збігу голосних і приголосних становить *закон української мови – закон милозвучності (доброзвучності)*, грецькою – евфонії.

Як зазначає Орест Ткаченко, «ані російська, ані польська мови подібних ресурсів у своєму розпорядженні не мають» [18, 11], що повністю спростовує вигадки про вторинність української мови, що *це мова російська, зіпсована впливом польської*. Які впливи, якщо ні в тій, ні в тій мовах немає тих багатючих ресурсів української?!

Ці особливості нашої мови впливають і на ментальність народу. І «самі українці, й особливо сторонні спостерігачі відзначають схильність до поетизації вражень, ліризм, а також нахил до гумору» [17, 12].

Але, як зазначав В. Ващенко, милозвучність служить не тільки зовнішньою прикрасою орфоєпії, вона також показує, *як осмислюється звучання мови*. Коментуючи цю думку, Ю. Мосенкіс зазначає, що саме в цьому вага і значення милозвучності як великої сили мови, як її потужної енергії. Функціонування численних паралелей у системі милозвучності викликається потребою зафіксувати *найтонші відтінки, логічні та експресивні центри висловлювання, підкреслити й виділити найважливіше, характерне не лише з погляду семантики, але навіть з погляду стилю мовлення* [13, 45–46].

Не можна тут оминати й таку особливість української мови, як її *звуконасліду-*

вальна природа (до речі, це одне із вагомих свідчень давності української мови):

– африкати [дж], [дз] (їх теж немає в близькоспоріднених з українською мовах) очевидно є залишками первинних слів, утворених на світанку мовлення людини, які були звуконаслідувальними: [дз] – мабуть же, бджола, [дж] – джміль;

– гортанне [г], яке стало предметом висміювань «хуторянського» мовлення «хахлів». А з чого ж тут сміятися? Це ж теж одне зі свідчень давньої звуконаслідувальної природи українського мовлення. Станіслав Губерначук про це пише: «Можна не сумніватися, що із праукраїнського слова *гу* (голос, звук) <...> пізніше утворилися такі українські слова: *гул* (ясно ж, що не *гул*. – П. К.), *гук*, *гудіння*, *гуркіт*, *гурчання*, *гукати*, *гугіт*, *гуляння*, *гуслі*, *губи* і похідні від них. Згадаймо, що і в українських язичницьких веснянках є отой праукраїнський вигук *гу* як гу+кання весни, та й інші слова – *гулі*, *гуляння* – якнайкраще в'яжуться з отим первовічним *гу* (звук, голос)» [4, 225–226]. Всі ці звуконаслідувальні особливості української мови відтворюють у нашій уяві картини природи.

Не забудьмо, що наша мова має й проривне *г*.

Багатство синонімії і фразеології

Українська мова має вельми розвинену синоніміку, яка спроможна задовольняти найрізноманітніші потреби мовців у тому, щоб передати найтонші варіанти значення слів та емоційно-експресивні й оцінні їх відтінки. «Багатству синонімів, – пише відомий наш філолог Орест Ткаченко, – наша мова завдячує своєю барвистістю; адже в цьому вона принаймні вдвічі багатша за обох своїх сусідок, російську і польську мови. В українській мові можливі *чекати* і *ждати*, *господар* і *хазяїн*, *город* і *місто*, *перемога*, *звитяга* і *побіда*, а в російській тільки *ждать*, *хозяин*, *город*, *победа*, у польській – *czekac*, *gospodarz*, *miasto*, *zwyciestwo*. Подібних прикладів можна навести дуже багато...».

Багатою синоніміка є на всіх рівнях: на рівні слів (*чорногуз*, *бусол*, *бусел*, *бузько*, *гайстер*); на рівні граматичних форм

(синоніміка суфіксів: *матуся* – *матінка*; синоніміка префіксів: *запитати* – *спитати*; паралельні форми відмінків: [-ові] – [-у] в давальному відмінку; складна та складена форми дієслів: *робитиму* – *буду робити*; повні та короткі форми прикметників: *повний* – *повен*; варіативність ступенів порівняння: *виразніший* і *більш виразний* тощо); на рівні словосполук і речень (*люблю грати* – *люблю гру*; *сніг замів* – *снігом замело*; *я хочу* – *мені хочеться*).

Такою ж багатою є й українська фразеологія.

У нашому усному й писемному мовленні дуже часто послуговуються калькованими сталими словосполучками. Наприклад, єдиною і набридлою стала словосполучка *вводити в оману* – калька від російського «вводит в заблуждение». Замінити ж її можна легко і з великим стилістичним вибором: забивати баки кому; завести на манівці кого; завести в оману кого?; замилювати очі кому; збити з пантелику кого; збивати з правдивого (доброго) шляху кого; наводити полуду на очі; призводити до помилки, до облуди; блудом повести кого; а ще лексичні відповідники дурити, піддурити, здурити кого; оміляти, омилити, змилити кого [5].

Це простий, майже побутовий приклад, але він засвідчує багатство української фразеології з її синонімічним розмаїттям. Ця особливість української мови яскраво відбита і в художній літературі.

Мабуть, найпереконливіше свої спроможності мова демонструє в безпосередньому контакті з іншими мовами, в зіставленні, зокрема в перекладах. Українські перекладачі (Микола Зеров, Максим Рильський, Григорій Кочур, Микола Лукаш та ін.) довели, що для них не було так званих «неперекладних місць».

Великим майстром у використанні української фразеології був Микола Лукаш. Унікальними з цього погляду є виконані ним переклади творів Й.-В. Гете, Поля Верлена (одного з «найважчих» для віддачі іншими мовами), іспанських, німецьких, польських, угорських поетів, сервантесового «Дон Кі-

хота», «Декамерона» Бокаччо. У фразеології цих перекладів – усе багатство української мови. Про це свідчить унікальний академічний словник «Фразеологія перекладів Миколи Лукаша». До його реєстру увійшло понад 6 тис. сталих мовних зворотів, близько 15 тисяч ілюстративних фрагментів [21]. Ось тільки деякі з них:

РОЗУМ: бистрий (або жвавий, не вбогий) на розум; більше розуму в кулаці, ніж деінде; з дурного розуму; затуркувати розум *чий*; каламутити розум *кому*; недійшлий розумом; несповна розуму; носити розум у череві, а тельбухи в голові, прив'язувати розум до п'ят (тобто тікати звідки-небудь), схибнутися розумом – усього 68 фразеологізмів!

А до гасла «ОКО» – більше 240 (!) одиниць (крім звичних сполук типу *очі розбігаються, і в очі не бачити, дивитися іншими очима; на власні очі; хоч око виколи*): аж очі рогом полізли; ані на оч (не пускати); бути сіллю в оці; геть мені з-перед очей; додати собі ціни в очах; забільмити очі; звести очі; зорити ласкавим оком; кресати з очей блискавиці; ласе око; мати на оці; накинати ласим оком; насунути заслонки на очі; не склепити очей; не спускати з ока; очі огонь крешуть; поглядати зухвалим оком; поглядати ласкавішим оком; позирати кривим оком; поривати очі; стригти очима; стріляти очима; уп'ясти очі; устроити очі в землю; хоч у око стрель).

Як свідчить письменник Леонід Череватенко, Микола Лукаш був переконаний – і доводив це на ділі, що українською мовою можна – і треба – віддати і передати абсолютно все: без винятків, у будь-якому стилі, у першій-ліпшій манері, з якої завгодно епохи... [21, 733]. Він здавав собі справу в тому, що саме на фразеології, немов на підмурівку, височіє велична споруда нашої мови – і нашої літератури [21, 721].

Точність і стислість. Менша омонімічність

Характерна риса українського лексикону – це його багатство через наявність слів, що точно відображають відтінки значень, чого значно менше в *російській* і зо-

всім мало в *англійській* (аналітична мова, де значення слова можна впізнати лише в контексті, наприклад, 14 значень слова *action*). В українській мові значення вдало дібраного слова очевидне відразу – у процесі першого читання.

Інакше кажучи, в українській мові *значно меншою є омонімія*.

Російському «представление» в російсько-українському словнику (РУС) відповідає 12 значень української мови: і *наведення*, і *представлення* (до нагороди), і *подання* (документів), і *зображення*, і *виведення*, і *показування*, і *удавання*, і *змалювання*, і *виставляння*, і *вистава*, і *завдання* (*завдання*), це, нарешті, й *уявлення*. Усі українські значення не потребують контексту; на відміну від російського «представление». Те ж стосується й дієслова – «представлять» («представить»). Комунікативна перевага українських відповідників очевидна.

У російському слові «соединение» без контексту ви не розрізните, що це: дія (закінчена чи незакінчена), чи це стик труб, чи математична група; український же ряд – чіткий: дія – це *з'єднання, сполучання*; подія – *з'єднання, сполучення*; а місце, де що-небудь з'єднано, – *з'єднання*; математична група – *сполука*. А російською все це – *соединение* (один омонім). Таку ж розгортку процесових понять дадуть омонімічні російські слова «новообразование», «преобразование», «определение» та подібне. Диференційно розшифровується «напряжение»: електричне – *напряга*, механічне – *напруження*; несущая (конструкція) – (*балка*), тримальна – (*крило*) *носійне* або *крило-носій*, (мостова) *опора* для вантових мостів – *тримальна* конструкція.

В українській мові у віддієслівних іменників розмежовують іменники дії, події і результату чи об'єкта дії (*випускання, випусцення, випуск*). Дієслово постає у ролі твірного терміна віддієслівних іменників (*завертання, завершення; завертати, завернути*). Останнє дає змогу заміняти розщеплені присудки на дієслова (*осуществлять управління – керувати*) і уникати надмір-

ного “*ня-кання*” в текстах фахової мови, зокрема в означеннях понять*.

У цих фактах, до речі, – вимовна, переконлива відповідь на облудні звинувачення української мови в її непридатності до наукового стилю. Вона тут виразно багатша, ніж порівнювані з нею, включно з російською.

А щодо стислості...

Є простий спосіб оцінити перевагу стислості в мові. Спитайте будь-якого працівника газети, яка видається російською і українською мовами, тобто дублюється. Він вам назве цифру: економія задрукованої площі в українському варіанті – близько 15 відсотків. Що роблять редакції для того, щоб уникнути білих плям? «Грають» кеглями заголовків, додають пробільний та «прикрашальний» поліграфічний матеріал. Іноді навіть підверстують невеликі додаткові замітки.

Цю ж особливість підмітив відомий український перекладач Анатоль Перепада. «Коли я перекладав Рабле, – розповідає він, – помітив таку закономірність: сорок аркушів мови оригіналу відповідають сорока аркушам українського перекладу. Тоді як російський текст уже розтягнеться на всі шістдесят. Та, як на мене, що коротше слово, то краще» [2]. Тобто та ж закономірність виявляється й між французькою та російською мовами.

Звідки береться ця різниця?

Її можна виявити у зіставленні лексики і морфологічних форм двох мов: заявленіе – *заява*, учашийся – *учень*; мгновение – *мить*, произведение – *вір* (а якщо в прикладних галузях – *вір*); многочисленный – *числений* (а під впливом російського слова наші суржиконосці вигадують слова-покручі: *багаточисельний*, *багаточисленний*), односторонне действующий – *однобічної дії*, измерительный – *мірчий* (у 30-ті роки нам начепили *вимірюючий* чи навіть *вимірювальний*), един-

* Докладніше про процесові поняття *див.* у посібнику автора «Система – проти автоматизму суржик» [10, 80–91]; в РУС наукової і технічної мови (термінологія процесових понять) О. Войналовича та В. Моргунока (Передмова, с. 3–13).

ственное число – *однина*, множественное число – *множина*, зондирующее устройство – *зондувач* [у 30-ті роки в українську мову запровадили *зондувальний пристрій*]. І це, як бачимо, простежується і у побутовому мовленні, і в наукових текстах.

Проанатомуймо, наприклад, слово «*доказ-а-тель-ств-о*». Знімемо всі морфологічні «*доважки*» – і дістанемо українське слово *доказ*! Зміст – абсолютно тотожний. Пояснюється це явище все тим же: російська мова творилася на базі церковнослов'янської і, як каже Анатоль Перепада, було взято «курс на пишність, аби слово довше звучало» [2]. Звідти славнозвісні перли «імператорського стилю»: *на ваше благоусмотрение, всеподданнейшее прошение, высочайшее соизволение*. Звідти й *жизнеобеспечивающие средства*, скальковані у нас як *життєзабезпечувальні засоби*, по-українськи – простіше: *засоби виживання*.

Отже, і з погляду стислості й точності українська мова впевнено демонструє свої переваги.

А ще ж фахівці відзначають: дивовижну стійкість української мови; народну, розмовну основу; живомовність української лексики і фразеології (зокрема її прислівникове багатство); великі словотвірні (дериваційні) можливості; дієслівність і динаміку синтаксису; виражальні можливості української мови.

Правічні корені мови

1. VI ст. – постання української мови.

Точну дату утворення будь-якої «*нової*» мови (навіть з точністю до століття) ніхто не може визначити. Це зауважують І. Огієнко, А. Кримський, Ю. Шевельов та інші визначні вчені. Бо йдеться про дуже тривалий і складний процес (глотогенезу).

Що ж до української мови, то проф. І. Ющук, як і багато інших наших учених, вважає, що вона існувала вже в VI–VII ст. Це, очевидно, відповідає дійсності, слід тільки мати на увазі, що на тоді це був незавершений процес, період активного формування мови тривав до XI ст. Тому більш ґрунтовною видається оцінка

академіка Агатангела Кримського: «вже в XI ст. мова Наддніпрянщини і Прикарпаття була виразно окремою східнослов'янською мовою – предком сучасної української мови» (А. Кримський. «Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалася», 1922 р.). В цьому твердженні ключовим є пряме, безпосереднє виведення української мови з праслов'янської. І те, що ця концепція стала домінувати в українському науковому дискурсі, викликає величезний спротив деяких російських науковців. Вони й донині дотримуються міфу (або, за визначенням Ю. Шевельова, «офіційно обов'язкової догми») про «спільну давньоруську (єдину східнослов'янську) мову», про виникнення української і білоруської мов «у кінци XIV–XV ст.».

2. На XI ст. це вже була *струнка мовна система*.

Її основні елементи ми можемо спостерегти на прикладі графіті Софії Київської. Графіті – це автентичні написи XI–XIV ст. Адже літописи, церковні книги, твори «Руська правда», «Слово о полку Ігоревім» дійшли до нас у пізніших копіях. А графіті писали живі люди саме того часу. Там побачимо:

– дієслова минулого часу, що закінчуються на **-в** замість церковнослов'янського **-л**: *писав, ходив, молив*;

– кличний відмінок: *владико, Стефане, голово*;

– закінчення **-у** в родовому відмінку однини чол. роду: *з того спору*;

– форма дієслів без **-т**: *пече*;

– дієслова в інфінітиві на **-ти**: *получати, писати, скончати*;

– м'яке **«ц»** наприкінці слів: *чернець, помилуй Валерця, помози Архипцю*; у скороченнях **«м-ця»** – місяця, *мць* – місяць;

– скрізь вживається **се**, а не **это**;

– чергування в основі **к-ц-ч**: *"Господи, помози рабу своєму Луці...; владичин*;

– чергування **г-з**, яке потім перейшло в **ж** (*Господи, помози рабу своєму мирським іменем Путькові*);

– давальний відмінок з закінченням на **-ові, -еві**: *Путькові, Василієві, Мареві* (від

Марій), *Петрові, Павлові, Фролові, Борисові, дякові*;

– в широкому вжитку вже були чоловічі імена на **-о**: *Дмитро, Данило, Кирило*, та зменшувальні форми імен на **-ко**: *Іванко, Жадко, Останко*;

Є там і чимало суто українських лексем: *пръзвѣць (Господи, помози рабу своєму Ігнатові, а пръзвѣць мое Саєтат), чернець, кволій, порося* (автор напису кається, що з'їв його у піст); *бо, коли, посеред, мати* (не мати), *батько, сподобиться, «а ворогов трясцею оточи»...* [10].

І багато інших виразних ознак української мови – її системи, якою (в своїй основі) послуговуємося ми й нині.

Саме цей живий матеріал XI–XII ст. (своєрідний лінгвістичний артефакт) не залишає каменя на камені від імперського міфу: українська мова на той час була живою мовою Київської Русі зі своєю лексикою, фонетикою і граматичною структурою. Кажуть, мова літописних та інших джерел того періоду схожа на російську, а не на українську. Нічого подібного: вона схожа на церковнослов'янську – болгарську мову, яку потім московити (росіяни) поклали в основу своєї літературної мови.

А як же насправді (не за російським імперським міфом) поставали три східнослов'янські мови? Зокрема, як формувалася російська мова? (Якщо її не було в Києві, то де ж вона була?)

Тут можна спиратися на концепцію автора фундаментальної, на 1000 сторінок, «Фонології української мови» (виданої спочатку англійською, а потім, уже за часів незалежності, українською мовою) академіка Юрія Шевельова про п'ять мовно-територіальних одиниць-регіонів, які існували на східнослов'янському обширі: Новгородсько-Тверський, Полоцько-Смоленський, Муромо-Рязанський, Києво-Поліський та Галицько-Подільський. Ця структура виведена з фундаментального фонетичного аналізу племінних діалектів періоду розпаду праслов'янської мови.

Висновок ученого такий: російська мова сформувалася на базі Новгородсько-

Тверського і Муромо-Рязанського, білоруська – на базі Полоцько-Смоленського і Києво-Поліського, українська – на базі Галицько-Подільського і Києво-Поліського регіонів. [23, 389, 392]. Ці Новгородсько-Тверський і Муромо-Рязанський регіони і є ареалом проживання північнослов'янських племен вятичів, кривичів, які в процесі колонізації Залісся асимілювали величезні угро-фінські етнічні масиви (чудь, меря, вєсь, мордва, мурома та ін.).

Якщо врахувати давні процеси етногенезу, то можна скористатися «формулою» етно-діалектної праоснови трьох мов Ореста Ткаченка [18, 40]:

- дослов'янська (до/прото/українська) іранська, конкретно скіфська, мова України;
- дослов'янська (до/прото/білоруська) балтійська мова Білорусі;
- дослов'янська (до/прото/російська) фінська (фінські), зокрема мерянська мова Росії.

Ці суттєві «чужорідні» складники (скіфський – балтійський – фінський) цілком виразно накладаються на «регіони» Юрія Шевельова.

Слід мати на увазі, що ці три мови утворювалися несинхронно: українська з помітним випередженням, російська – з прискоренням тільки після постання Московської держави всередині XII ст. Специфікою творення мови було розширення території і підкорення угрофінських, а потім татарських та інших етносів, чії мови суттєво впливали на російську. Відомий російський історик XIX ст. В. Ключевський навіть писав, що російська мова – це зіпсована під впливом татарської і місцевих фінських мов болгарська мова. «Обруселая чудь..., – писав він, – портила говор, внося в него чуждые звуки... В говоре владимирском мы видим первый момент порчи русского языка под финским влиянием, а говор московский представляет дальнейший момент этой порчи» [8, 8].

Цікавою є й позиція російського мовознавця академіка О. Шахматова. «Батьківщина нашої великоруської літературної мови – Болгарія, – писав він, – але сформу-

валася вона в Києві, де зазнала благотворного впливу народного середовища. Остаточно розвинулась вона в Москві». У праці «Короткий нарис історії малоруської (української) мови» 1916 року він уточнив цю думку: «Ми повинні відкинути найрішучішим чином думку про те, що Київщина була в давнину заселена не предками сучасних малоросів, а представниками інших народностей. Нема сенсу шукати в X–XI ст. біля Дніпра великоросів, оскільки великоруська народність – походження значно пізнішого» [16]. Тут ще треба уточнити, що слов'янським складником російської мови (крім болгарської) була не так українська мова, як мова племен вятичів, кривичів тощо. В основному саме вони колонізували Залісся, асимілювали численні угро-фінські племена.

Очевидно, й на протоукраїнську впливав говір скіфський, але було це не на момент постання української мови, а значно раніше – ще до Р. Х. і в перші два–три століття нової ери.

Але хоч би як там було, українська мова творилася на своїй землі і своїм етносом. Як пише Юрій Шевельов, «справжня, «жива» українська мова ніколи не була «давньоруська», ніколи не була «спільноруська», ніколи не була тотожна з російською, не була предком або нащадком або відгалуженням російської мови. Вона поставала й постала з праслов'янської, формуючися від VI до XVI ст.» [23, 397–398].

3. Протоукраїнські практиці.

Слід розрізняти історію української мови та її протоісторію.

Існує величезний масив публікацій періоду незалежності України, в яких ідеться про трипільські та індоєвропейські корені української мови, про її багатотисячолітню дохристиянську історію. Треба сприймати їх без ейфорії, бачити факти, а не фантазії.

А факти дуже цікаві. Іноді навіть моторшно від того, в які часові глибини вони примушують нас заглянути. Які духовні багатства наших предків вони таять.

Перше – датування за порівняльними лінгвістичними дослідженнями.

Майже сенсаційне відкриття належить

проф. І. Ющуківі. Він зіставив українську мову з найдавнішою індоєвропейською – латинською (вже відмерлою. – П. К.) і вказав на архаїчність української мови, оскільки вона має велику кількість прадавніх індоєвропейських елементів. Можливо, перекоонує вчений, їх більше, ніж у будь-якій із сучасних мов, що входять до цієї сім'ї. Спільність між українською та латинською мовами встановлюється на рівні фонетики і граматики (однакова система голосних, за винятком довгих і коротких; уживання звуків [г] і [г̃] тощо).

Загальний висновок такий: «...українська мова в окремих своїх типах, момен-тах почала формуватися ще перед трьома тисячами років – можливо, водночас із латинською, якщо не раніше. Адже українська мова зберегла базато того, що вже класична латинь утратила». Про це докладніше можна дізнатися в книзі М. Степаненка [17, 13–17].

Ще один дослідник-компаративіст – Юрій Мосенкіс реставрував більше 100 кореневих слів з трипільської культури і оприлюднив цей унікальний словничок [13, 130–137]. Для цього він використав власний метод реконструкції давніх культур, зокрема трипільської, який ліг в основу його докторської дисертації. Він виявляв залишки трипільської мови у праслов'ян, а оскільки їхньою прабатьківщиною була територія нинішньої України, то, відповідно, найбільше цих залишків варто шукати в українській мові. Ось деякі з лексем того словника: *ліс, залізо, баран, меч, кобила, горіх, горох, вирій, голуб, жито, іскра, кермо, кібець, колиба, малина, печать, равлик, свинець, срібло, співа-ти, тиква, хліб*. Крім того, він виявив чимало трипільських слів, які збереглися в санскриті: *паш* – пасти, *паша* – паша, *трьна* – трава (у нас трин-трава і трина-січка), *гна* – гнати; *молока* – напій, водопій, молоко, *крав'я, кравас* – кров. Слова з санскриту, співзвучні з українською мовою, наводить і професор Кобилюх: *біда, мана, доля, кула, пан, панна, дяка, мука, шістка, двічі, дума, задума, ліки, матка, тата* та ін.

Отже, ми бачимо органічний зв'язок фак-

тів трьох великих культур: індоєвропейської, трипільської, праукраїнської. Або, як ще сміливіше твердить В. Христенко: «Сучасні дослідники поглиблюють вивчення спорідненості української мови з санскритом і доводять, що санскрит і є стародавня українська мова, що «Веди» написані стародавньою українською мовою – санскритом» [19, 43].

Такі міркування можуть викликати схвалення чи заперечення, однак їх не слід залишати поза увагою, бо не можна усувати з поля зору науки жодне явище, що допоможе дійти істини. Своєю сенсаційністю ці версії стимулюють наукові дослідження, активізують думку, заохочують до пошуків. Довести життєвість цих міркувань зможе широке порівняльно-історичне тло [19, 43].

Друге – про нашу писемність.

Ми часом почуваємося ніби обділеними своїм пізнім прилученням до цивілізації. Хоча й 1000 років – вік чималий, але все ж це не три тисячоліття, як це має за собою грецьке письмо, чи й усі 3,5 тисячі років – китайське.

Е. Класен стверджує, що вже в VI ст. до н. е. слов'яни володіли численними містами, мали грамоту ще раніше греків і римлян й задовго до введення християнства вважались народом освіченим, що має свої власні письмена, які називалися буквицею. Саме ранньоукраїнською докириличною буквицею написана й «Велесова книга» [19, 41].

Де це все поділося? Де матеріальні свідчення – рукописи? Вони знищені в ході великого цивілізаційного зіткнення культур у процесі християнізації Русі.

Третє – фольклорна «археологія».

Це справді реліктові пісенні твори, яким, за свідченням професора Любові Мацько, – 3–5 тисяч років. Насамперед, це календарно-обрядові пісні.

Ось щедрівка, яку й тепер співають на Львівщині 13–14 січня:

Чи спиш, чи чуєш, Господаречку,
У своїм домочку
На Новий рік, на Новий рік?
Підем орати, підем сіяти
Яру пшеницю
На Новий рік, на Новий рік.

Як це – «сіяти на Новий рік»? А це за язичницьким календарем, якому 4–5 тисяч років. Новий рік за ним святкували на рівнодення 22 березня [24, 14]. Один із перших записувачів українських народних пісень З. Доленго-Ходаківський відносив значну частину українських обрядових пісень до сонцепоклонницьких, назвавши свої записи-зошити «язичницька скриня». Сучасний український сходознавець С. Наливайко дійшов висновку: «*Саме українські веснянки, колядки та щедрівки досьгодні зберегли вірування та уявлення, відбиті в Рігведі*». Але Рігведа славить Бога-творця. В українських же обрядових піснях є «первовічні води», «райдереву», «райські птахи» і немає жодного натяку на Бога-творця. З цього зіставлення С. Губерначук робить висновок: «*Тож названі наші обрядові пісні виникли раніше, ніж Рігведа*». [3, 144–147].

А це ж пам'ятки нашої української мови! Можна сказати й обережніше – праукраїнської чи протоукраїнської. Але це засадничі факти. І зафіксовані вони в фольклорній археології.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Антоненко-Давидович Б.** Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович. – К. : ВД «КМ «Akademia», 1994. – 255 с.
2. **Глібчук Уляна** // Дзеркало тижня, 20 жовтня 2007 р.
3. **Губерначук С. С.** Трипілля і українська мова / С. С. Губерначук. – К. : Фенікс, 2005.
4. **Губерначук С. С.** Як гул століть, як шум віків – рідна мова / С. С. Губерначук. – К. : «БЛІЦ-ІНФОРМ», 2002. – 234 с.
5. Див., напр.: Словник фразеологізмів укр. мови (АН, 2008); Словник Агатангела Кримського; Сергій Омелчук // Урок укр., № 6 (100) – 2007. – С. 34; Володимир Мельничайко. Про граматичну синоніміку // Урок української. – 2008. – № 1–2.
6. Історія української культури : зб. м-лів і док. – К. : Вища школа, 2000. – 607 с.
7. **Кісь Р.** Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму) / Р. Кісь. – Л. : Літопис, 2002. – 304 с.
8. **Кузьменко Ю.** Історія української мови в контекстах Юрія Кузьменка : навч. пос. / Ю. Кузьменко. – К. : Пульсари, 2003. – 124 с.
9. **Куляс П.** Наші історичні джерела / П. Куляс // Вісник Університету «Україна». – 2001. – № 1. – С. 107–110.
10. **Куляс П. П.** Система – проти суржикю: редак-

Висновки. На що ми спираємося, опановуючи лексичні багатства української мови? На літературні і науково-історичні джерела, народну творчість. Філолог, редактор, журналіст мають проникати в цю багату народну скарбницю, черпати з неї нашу прадавню лексику, фразеологію, образність, філософію і не піддаватись моді пустих і значеннево непрозорих чужомовних запозичень.

У цьому дуже важливо утвердитися майбутньому редакторові, журналістові, педагогові. Адже мова для кожного з них є основним фаховим інструментом. В ній вони черпатимуть знання про світ і про людину, про свій народ і його духовні цінності. Від неї вони матимуть усю творчу наснагу. А для цього треба стояти на ґрунті віри в самодостатність рідної мови, в її необмежені можливості.

Вирити ж – це, насамперед, бачити ці можливості, оволодівати ними, зміцнювати свою переконаність невідпорними історичними фактами.

CITED LITERATURE

1. **B. Antonenko-Davydovych.** How we speak / B. Antonenko-Davydovych. — Kyiv : «KM» Akademia», 1994. — 255 p.
2. **Uliana Hlibchuk** // Dzerkalo tyzhnia, October 20, 2007.
3. **S. Hubernachuk.** Tripillia and Ukrainian language / S. Hubernachuk. — Kyiv : Phenix, 2005.
4. **S. Hubernachuk.** As it hums like the sound of ages — native language / S. Hubernachuk. — Kyiv : «BLITS-INFORM», 2002. — 234 p.
5. See : Phraseology dictionary of the Ukrainian language (Academy of Sciences, 2008); Ahatangel Crymskyi, Serhii Omelchuk // Ukrainian language lesson, № 6 (100) — 2007. — P. 34; Volodymyr Melnychaiko. About grammatical synonymy // Ukrainian language lesson. — 2008. — № 1–2.
6. The Ukrainian culture history : sourcebook. — Kyiv : Vyshcha shkola, 2000. — 607 p.
7. **R. Kis.** Language, thought and cultural reality (from Olexander Potebnia to the hypothesis of linguistic relativism) / R. Kis. — Lviv : Litopys, 2002. — 304 p.
8. **Y. Kuzmenko.** History of Ukrainian language in summaries of Yurii Kuzmenko : study guide / Y. Kuzmenko. — Kyiv : Pulsary, 2003. — 124 p.
9. **P. Kulias.** Our historical sources / P. Kulias // Open International University of Human Development «Ukraine» bulletin. — 2001. — № 1. — P. 107–110.

торський погляд : навч. пос. / П. П. Куляс. – К. : ІВО АПН України; Кіровоград : Ярослав, 2009. – 180 с.

11. **Мацько Л. І.** Українська мова в освітньому просторі : навч. посіб. для студентів-філологів ОКР «Магістр» / Л. І. Мацько. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.

12. **Мосенкіс Ю. М.** Словник трипільської спадщини в українській мові / Ю. М. Мосенкіс // Мова та історія : пер. зб. наук. праць. – Вип. 87, спецвипуск. – К., 2006. – С. 130–137.

13. **Мосенкіс Ю. Л.** Українська мова в євразійському просторі. Трипільська генеза милозвучності та віддалені родинні зв'язки / Ю. Л. Мосенкіс. – К. : ВДА+С, 2006.

14. **Рильський М. Т.** Ясна зброя / М. Т. Рильський. – К. : Рад. письм., 1971. – 288 с.

15. **Сербенська О.** Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей / О. Сербенська, М. Волощак. – К. : ВЦ «Просвіта», 2001. – 204 с.

16. **Сірук А.** Етнікон. Народопис / А. Сірук. – Жит., 2009. – С. 133.

17. **Степаненко М.** Історія, граматики, поезика українського слова / М. Степаненко. – Полтава : АСМІ, 2008. – 344 с.

18. **Ткаченко О.** Мова і національна ментальність. Спроба сучасного синтезу / О. Ткаченко. – К. : Грамота, 2006. – 240 с.

19. **Фаріон Ірина.** Мова – краса і сила: суспільно-креативна роль української мови в XI – середині XIX ст. / Ірина Фаріон. – 2-ге вид. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2007. – 212 с.

20. **Федик О.** Чи стане Львів взірцем мовної чистоти? / О. Федик // Вісник Львівського ун-ту; Серія «Журналістика». – 2003. – Вип. 23. – С. 9.

21. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша : словник-довідник / Уклали О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2002. – 735 с.

22. **Хрystenок В.** Питання походження української мови / В. Хрystenок. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 54 с.

23. **Шевельов Ю.** Чому общерусский язык, а не виборуська мова? / Ю. Шевельов; Вибрані праці у двох книгах. – Т. 1 : Мовознавство.

24. **Ющук І. П.** Якщо ти українець... / І. П. Ющук. – К. : Просвіта, 2007. – 32 с.

25. **Красуский М.** Древность малороссийского языка, 1880 г. // Ржищівський археодром – 2 / П.-Хмельн. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. – К., 2004. – С. 24–33.

10. **P. Kulias.** System — against Surzhyk : editorial view: study guide / P. Kulias. — Kyiv : Academy of pedagogical sciences of Ukraine Institute of higher education, Kirovohrad : Yaroslav, 2009. — 180 p.

11. **L. Matsko.** Ukrainian language in the educational space : study guide for students-philologists of EQL «Master» / L. Matsko. — Kyiv : National pedagogical university named after M. Drahomanov publishing house, 2009. — 607 p.

12. **Y. Mosenkis.** Dictionary of Tripillia heritage in the Ukrainian language / Y. Mosenkis // Language and history : Collection of scientific papers translation. — Issue 87, special issue. — Kyiv, 2006. — P. 130–137.

13. **Y. Mosenkis.** Ukrainian language in Eurasian space. Tripillia euphony genesis and distant family ties / Y. Mosenkis. — Kyiv : VDA+C, 2006.

14. **M. Rylskiy.** Clear weapon / M. Rylskiy. — Kyiv : Radianskyi pysmennyk, 1971. — 288 p.

15. **O. Serbenska.** Actual interview with a linguist: 140 questions and answers / O. Serbenska, M. Voloshchak. — Kyiv : «Osvida» publishing center, 2001. — 204 p.

16. **A. Siruk.** Etnikon. Narodopys / A. Siruk. — Zhytomyr, 2009. — P. 133.

17. **M. Stepanenko.** History, grammar, poetics of Ukrainian word / M. Stepanenko. — Poltava : ASMI, 2008. — 344 p.

18. **O. Tkachenko.** The language and national mentality. Modern synthesis attempt / O. Tkachenko. — K : Hramota, 2006. — 240 p.

19. **Iryna Farion.** Language — the beauty and power: social and creative role of the Ukrainian language in XI — mid XIX century / Iryna Farion. — II issue. — Lviv : National University «Lvivska Politechnika» publishing house, 2007. — 212 p.

20. **O. Fedyk.** Will Lviv become an example of linguistic purity? / A. Fedyk // Lviv University bulletin; Series «Zhurnalistyka». — 2003. — Issue 23. — P. 9.

21. Mykola Lukash translations phraseology : dictionary-reference book / composed by O. Skopnenko, T. Tymbaliuk. — Kyiv : Dovira, 2002. — 735 p.

22. **V. Khrystenok.** Origins of the Ukrainian language / V. Khrystenok. — Kyiv : National pedagogical university named after M. Drahomanov publishing house, 2008. — 54 p.

23. **Y. Sheveliov.** Why is all-Russian and not vibchorussian language? / Y. Sheveliov. // Yurii Sheveliov. Selected works in two books. — Book 1: Movoznavstvo.

24. **I. Yushchuk.** If you are Ukrainian ... / I. Yushchuk. — Kyiv : Prosvita, 2007. — 32 p.

25. **M. Krasuskij.** Ruthenian language antiquity, 1880 // Rzhyslyshchiv archeodrome — 2 / Pereyaslav-Khmelnytsky Pedagogical University named after H. Skovoroda. — Kyiv, 2004. — P. 24–33.

Беата КОСОВА

Ключові слова: криза освіти, цінність освіти, рефлексивність, університет, соціальні та гуманітарні науки.

У статті дано загальну характеристику кризи освіти і її виявів, розглянуто чотири періоди науково-педагогічного осмислення освіти. Розкрито зміну сенсу освіти і її ролі в суспільстві у контексті зміни цінності освіти й цінностей у сучасній освіті. Звернено увагу на рефлексивність модернізації, а також можливості й роль університету і соціальних наук в епоху кризи освіти.

УДК 370.046.16:371.132.000.141

КРИЗИС ОБРАЗОВАНИЯ И ЗАДАЧА УНИВЕРСИТЕТОВ И ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК

© Косова Б., 2012

екотрые традиционные принципы университета не потеряли своей силы – наоборот, они и сегодня актуальны.

1. **Universitas scientiarum** представляет целостность самостоятельной науки, она связывает под одной крышей разные взаимовлияющие и контролируемые друг друга специальности. Необходимо, чтобы каждый университетский преподаватель и научный сотрудник при поддержке и контроле своих коллег повышал свой научный уровень и свои профессиональные знания [18, 57–58]. Нельзя быть только узким специалистом, не знающим, что существуют ещё иные широкие связи. Несведущий в других областях знания или в парадигме мнений преподаватель может выразить пренебрежение или отрицание и тем показать, что он не понимает своего места в осмыслении и перестройке своей собственной научной теории.

2. **Universitas universum** обращен к целостной реальности, к цельности человеческого бытия, манифестирует открытость к целостности. В университете, в обществе тех, кто посвящает себя исканиям, в широком смысле слова, познанию правды, «все дороги, ведущие к правде, должны сходиться, и ни одна не должна предпочитаться» [12, 45]. Ждем, чтобы каждое новое

открытие университетски образованного человека отражало свою методологию, чтобы он рассматривал свои выводы и не выдавал свою правду перед студентами за единственно верную.

3. **Universitas scholarum et doctorum** представляет собой «единение учащихся и учащихся» [7, 212], ведущих диалог, вместе сомневающийся в догмах, не боящихся риска и открытых правде на пути к самоопределению и ответственности, ищущих собственные подходы к целостности бытия. Поэтому в университете не может быть и речи о передаче и проверке конечного, завершённого знания, а только о прагматическом наставлении, о подготовке ценностно нейтрально ориентированных специалистов. Истинный университет позволяет и требует поднимать проблемы, обретать научно гибкий дух, развивать критическое и творческое мышление, воспитывать личности, способные бороться за приоритеты определённого типа. Университетский преподаватель, в отличие от преподавателей других школ, должен предлагать студентам не материал учебников, а способы научного исследования изменяющегося мира, отвечающие его вызовам, чтобы человеку и дальше стоило в нём жить.

4. И, наконец, **universitas litterarum** «представляет единство научной и нравственной образованности» [23, 103], т. е. полноценную личность. Университетский преподаватель и выпускник должны быть не только хорошо выученными специалистами, но и интеллектуальной элитой, которая не может мириться с серостью, поверхностностью, плагиатом и неэтичным поведением. Они должны осознавать, что являются для остальных членов общества образцом, своим поведением показывают другим, что значит быть умным и нравственным человеком, какова правда о смысле и ценности человеческого бытия. Может быть, это самая тяжёлая задача для всех настоящих университетов.

Согласно перечисленным принципам, университетское образование не может существовать вне связи с научным исследо-

ванием и его интерпретацией, вне философской рефлексии собственного познания и исследования, без осознания себя как университета. Только университеты могут междисциплинарно обобщать, показывать государству и обществу отражение его самого, защищать, насколько это в их силах, целостность человека, ценность и смысл образования, чтобы мир был не только технически совершенным, но и более человечным. Только университеты могут постоянно быть источником и корректором человеческих ценностей.

Многие признаки кризиса в образовании вызывают вопрос, существует ли в обществе сила, которая могла бы определить и осудить кризисные черты современного общества, предложить решения и инициировать противостояние описанным явлениям. Естественно, мы не можем полагаться ни на политиков, ни на финансистов, ни на медиа. Проблемы общественных ценностей могут понять только те, кто имеет универсальное, трансдисциплинарное мировоззрение, кто понимает причины и следствия общественных процессов, их влияние на человека и общество как таковое, и те, для кого забота о человеке и будущем мира является убеждением и смыслом жизни. Так можно характеризовать, прежде всего, представителей университетских общественно-гуманитарных наук, которые одновременно воспитывают других, тех, которые, в свою очередь, будут воспитывать последующие поколения.

Современные подходы к вопросу о характере общественных наук [4, 13] говорят о том, что **социально-гуманитарные науки являются науками о процессе, определяющем социальную систему и человеческое мышление и поведение.** Поведение конкретных людей ведет к непрерывному творчеству и воспроизведению (т. е. к разрушению и новому созданию или повторению) условий существования тех систем, от которых зависит, в каком направлении и во имя каких ценностей осуществляется поведение. В силу этого, науки ориентируются не только на проблематику опи-

сания, измерения и научные законы, но и на постижение социального смысла, значения и его интерпретации, синтезируют эмпирические и ценностно-нормативные прошедшие и будущие мышление и поведение. Все чаще речь идет о важности задачи социально-гуманитарных наук в XXI веке. Хотя в духе времени они определяют себя как науки, которые призваны эмпирически исследовать и объективно описывать социальную практику, в философском смысле они имеют, собственно, две основные задачи: 1) защищать человека и человечность; 2) влиять на его поведение и социальную практику в свете гуманных ценностей.

Традиционной миссией гуманитарных, да и всех социальных наук, является **защита с гуманистических позиций человека** и его интересов везде, где он теряет самого себя, где попирается идея человеческого достоинства или гуманности, где социальная система перестает быть человеческой. Отречение от ценностей во имя эмпирического объективизма в этих науках означает уход от общих вопросов к частным, предпочтению деятельности в ущерб смыслу, предпочтение социальной системы в ущерб человеку и качеству его жизни. Особенно важную роль играют в эту нигилистическую эпоху педагогика и все образовательные науки. Воспитание является введением человека в мир и в смысл его собственной жизни, затем вхождением в судьбу другого человека, поддержкой его на жизненном пути, заботой о человеке и его душе, ответственностью за него, за мир и будущее. Поэтому науки об образовании и все дисциплины, которые хоть частично касаются образования, ответственны за то, каким целям будет подчинено воспитание, чтобы оно могло предотвратить то, что грозит нам в современном мире.

По мнению Гелуса, нам нужна *культура поворота* во всём обществоведении, т. е. в философской, социологической, психологической, педагогической, теологической и других науках, а также в естественнонаучном и техническом дискурсе [10, 32]. Этот

поворот должен знаменовать появление тренда, который будет акцентировать:

- *антропологические взгляды* – обратит внимание на человека, чтобы образование было не только редукцией формирования человека в интенциях экономического роста, но и заботой о развитии человеческой личности;

- *этические взгляды* – обратит внимание на важность сплетения познаний и умений человека, с одной стороны, и его морального облика – с другой, для развития человечески ценностного образа жизни;

- *экологические взгляды*, т. е. в широком смысле слова *контекст*, чтобы проследить явления и процессы в их причинно-следственных связях с учетом ответственности человека;

- *широкий взгляд, т. е. трансцендентный*, который преодолевает сугубо целевую ориентацию жизни, направленную к надличностному смыслу поведения [10, 33].

Науки об образовании должны упорно и жизнеутверждающе внедрять идею развития личности, способной осуществить самореализацию на принципах преобладания собственных интересов и первейших потребностей и причастности к судьбе других людей, живых существ и целой природы. Науки об образовании вообще не могут существовать без оптимизма, так как зависят от него, а в период кризиса – больше, чем когда-либо. Иначе они теряют свой смысл. Кроме того, они должны гораздо больше осознавать и громко заявлять, что задача социально-гуманитарных наук на современном этапе и для будущего гораздо важнее, ответственнее и основательнее, чем некоторые их представители готовы признать. Плохи не только школа и воспитание, но само общество, развитие которого направлено против человека и человечности. Общество болеет и является безответственным по отношению к самому себе.

Могут ли вообще общественные науки **влиять на жизнь общества?** Исходя из глубокого анализа современного общества, осуществленного Гиденсом, – анализа модернизации, высшей точкой которой явля-

ется постмодернизм, – можем констатировать, что да. По мнению исследователя, массовое развитие образования и грамотности людей определяет специфику эпохи, **отличающуюся характером рефлексии** от предшествующих. В эпоху недостатка познания рефлексивность основана на сильной вере в надежность сверхъестественных сил, в систему установленных правил или, главным образом, в позитивные мотивы других людей. В эпоху модернизации, благодаря знаниям и растущему масштабу преобразовательной деятельности людей, распространяется представление, что человеческая деятельность порождается скорее социальным творчеством, нежели влиянием Бога или характером вещей. Характер веры меняется, уже недостаточно принимать определенную социальную практику, потому что она традиционна, но она должна быть обусловлена в силу постоянно развивающегося «знания» [9].

Мышление и поведение, по Гидденсу, имеют положительное и отрицательное взаимовлияние. Социальные практики постоянно проверяются (рефлексией социальных наук) и меняются в свете новой информации, которая меняет их характер. Сегодня «все формы социальной жизни частично созданы познанием, которое о них имеют их «деятели» [19, 40], социальное познание непрерывно циркулирует «в» и «из» сфер, о которых идет речь. Сегодня не существует стабильного социального мира, потому что «*познание этого мира способствует изменчивому характеру*» [9, 45]. Познание, которое рефлексивно применяется в условиях репродукции системы, меняет условия, к которым первоначально относилось. В этом социальные науки уникальны, потому что таких процессов в естественных науках нет. Гидденс связывает эту идею с так называемым утопическим реализмом, согласно которому, например, разные виды ангажированных социальных движений или декларированных альтернативных взглядов содержат искры возможного будущего. Итак, они являются частичками, по которым мы осознаём своё будущее. «Пред-

видение будущего становится частью современности, что и влияет на то, каким на самом деле будущее станет» [9, 156]. Это, например, реально ограничивает бесконечно открытый характер постмодернизма, нацеленный, на первый взгляд, на неисчислимо многообразие и децентрализацию. В отличие от всех других наук, **благодаря новому образу рефлексии, общественные науки способны влиять на будущую социальную практику.**

Иными словами, рефлексия тоталитарных и государственно-центристских социальных практик повлияла на социальное поведение людей, подвигла их к индивидуализму или дифференциации. Отражение практики, направленной на индивидуализм, влияет на поведение людей в направлении к коллективному или всечеловеческому. Подобное происходит и в практике образования. Познание в образовании всегда превосходит замыслы тех, кто его использует для трансформации образовательной практики, или в политике просвещения, или же в каждодневном преподавании. Реализация его всегда бывает неполной, односторонней, даже для самого образования неблагоприятной (например менеджеры-технократы в школах). Это зависит от того, каким было их образование и какого качества, убедительна ли сама рефлексия образовательной реальности и как она распространяется между специалистами и любителями.

Специалисты в сфере образовательных и всех других социально-гуманитарных наук, особенно в университетах, могут и должны содействовать уменьшению кризисных явлений в образовании и в обществе в целом. Это требует от нас высокой общественной активности и ответственности:

– *за предмет наших рефлексий* – рассматриваем ли мы в своих научных трудах основные (и поэтому рискованные) или пограничные, частичные, так сказать, «безопасные» проблемы;

– *за качество и убедительность наших рефлексий* – является ли наша рефлексия не однобокой, системной и наиболее комп-

лексной, основанной на тщательном изучении и постижении явлений на основе философских и проверенных эмпирических положений;

• *за ценностный размер наших рефлексий* – во имя каких ценностей свою рефлексию осуществляем, осознаём ли мы, какие можем иметь последствия и к каким целям мы ведём других;

• *за рефлексию собственных исследований и заключений* – не изменяем ли мы сущности университетской идеи и миссии, переносятся ли наши заключения на более широкие целостные контексты, восстанавливаем ли мы своё познание с точки зрения целостности или представлений других наук и научных парадигм, или ежечасного поведения, обучения и межличностных отношений? Считаем ли свою правду, неререфлексиюванную и односторонне предпочитаемую, единственной и неопровержимой;

• и, наконец, *за личную активность в распространении и предании гласности наших рефлексий* с глубоким осознанием того, что «тиражируем» и каким путем: посредством дидактической трансформации

в процесс подготовки будущих специалистов или популяризации среди любителей всеми доступными способами, в том числе образовательного и гуманного наполнения, и овладения non-humans средствами.

Выводы. С этой точки зрения проявления кризиса в образовании могут быть вызовом для всех общественных наук, особенно тех, которые действуют в университетском пространстве. Академическая свобода даёт право публично высказывать то, что требует внимания, публично поднимать вопросы, вести разные дискуссии об их решении. Благодаря этой свободе и осознанию рефлексии модерности, на университеты возлагается наибольшая ответственность, по сравнению с другими институтами, занимающимися социальным мышлением и поведением. «Universitas», поддерживающие общественные науки своей рефлексией и деятельностью, могут и должны из недоверия, недоверия, опасности, нигилизма и осознания апокалипсиса породить надежду, возможность, позитивные импульсы, активное участие в «новом начале».

ЛІТЕРАТУРА

1. **Arendtová H.** Krízavýchovy a vzdelávania. / H. Arendtová. – Sociologická čítanka. – Bratislava : Metodické centrum, 1995, S. 49–55.
2. **Bell D.** The Coming of Postindustrial Society / D. Bell. – New York : Basic Books, 1973.
3. Celoživotné vzdelávanie: príspevok vzdelávacieho systému v členských štátoch Európskej únie [online] / Eurydice. – [cit. 2004–11–21]. – Dostupné na: <http://www.eurydice.org>.
4. **Černík V.** Problém rekonštrukcie sociálnych a humanitných vied / V. Černík, J. Viceník. – Bratislava : IRIS, 2004.
5. **Dubský I.** O ideji university / I. Dubský. – Obnova ideje univerzity. – Praha : Univerzita Karlova, 1993. – S. 71–79.
6. **Durozoi G.** Filozofický slovník / G. Durozoi, A. Roussel. – Praha : EWA Edition, 1990.
7. **Gáliková.** Problém výchovy na začiatku XXI storočia alebo o «obrate k psychagógii» v súčasnej filozofii výchovy / Gáliková, S. Tolnaiová/ – Bratislava : IRIS, 2007.
8. Gaudeamus igitur. In : Obnova ideje univerzity. – Praha : Univerzita Karlova, 1993. – S. 81–94.
9. **Giddens A.** Důsledky modernity / A. Giddens. – Praha : Sociologické nakladatelství SLON, 2010.
10. **Helus Z.** Čím je, můžebyta mělo by být vzdělávání / Z. Helus. – In : Janík T., Švec Š. a kol. / K perspektivám školního vzdělávání. – Brno : Paido, 2009.
11. **Husserl E.** Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie / E. Husserl. – Praha : NČSAV, 1972.
12. **Jaspers K.** Dva aspekty univerzitní reformy. / K. Jaspers/ – In : Obnova ideje univerzity. – Praha : Univerzita Karlova. – 1993. – S. 43–56.
13. **Keller J.** Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti. / J. Keller. – Praha : Sociologické nakladatelství SLON, 2010.
14. **Keller J.** Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna. / J. Keller, L. Tvrdý. – Praha : Sociologické nakladatelství SLON, 2008.
15. **Kosová B.** Súčasnú univerzitnú vzdelávanie – zmeny a výzvy [online]. / B. Kosová // Pedagogika sk. Slovak Journal of Educational Sciences. – 2010. – č. 4. – S. 263 – 272. – Dostupné na: <http://www.casopispedagogika.sk/>
16. **Kosová B., Porubský Š.** Slovenská cesta transformácie edukačného systému po roku 1989 na príklade primárneho vzdelávania a prípravy jeho učiteľov. / B. Kosová, Š. Porubský // Pedagogická orientace. – 2011. – č. 1. – S. 35–50.
17. **Liesmann P.** Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědení. / P. Liesmann. – Praha : Academia, 2009.

18. **Lobkowitz M.** Idea univerzity (Pohřbená naděje moderního světa?) / M. Lobkowitz. – In : Obnova ideje univerzity. – Praha : Univerzita Karlova. – 1993. – S. 57–81.

19. **Malík B.** Spoločensko-politický a axiologický kontext vo vzťahu k výchove / B. Malík. – In : Kudláčková, B. (ed.) Európske pedagogické myslenie od antiky po modernu. – Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2010. – S. 162–189.

20. **Palouš R.** Arsdocendi / R. Palouš. – Praha : Univerzita Karlova, 2004.

21. **Patočka J.** Kacířské eseje o filosofii dějin / J. Patočka. – Praha : Academia, 1990.

22. **Pelcová N.** O krizi pojmu humanismus [online] / N. Pelcová // Filozofie výchovy. Univerzita Karlova v Praze. – 2011. – cit. 1. – Dostupné na: <http://www.czp.cuni.cz/filv/phprs/view.php?cislocianku=2004020109>.

23. **Petráň J.** Vzdalování a návraty archetypu univerzitní ideje / J. Petráň. – In : Obnova ideje univerzity. – Praha : Univerzita Karlova, 1993. – S. 95–103.

24. **Porubský Š.** Edukačné doktríny a kríza súčasnej školy / Š. Porubský // Pedagogické rozhľady. – 2010. – roč. 19. – č. 1. – S. 1–4.

25. **Prigogin I.** Univerzita v proměnách času / I. Prigogin. – In : Obnova ideje univerzity. – Praha : Univerzita Karlova. – 1993. – S. 169–179.

26. **Rajský A.** Nihilistický kontext kultivácie mladého človeka / A. Rajský. – Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2009.

27. **Seeger M.** Communication, organization, and crisis / M. Seeger, T. Sellnow, R. Ulmer. – Communication Yearbook. – 1989. – č. 21. – S. 231–275.

28. Websterov revidovaný neskrátený slovník [online] / G. & C. Merriam [cit. 10. 2. 2011]. – Dostupné na: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/crisis>.

29. Wiktionary [online] / Slobodná Encyklopédia Wikipédia [cit. 10. 2. 2011]. – Dostupné na: <http://en.wiktionary.org/wiki/crisis>

30. **Wright G.** Humanizmus ako životný postoj / G. Wright. – Bratislava : Kalligram, 2001.

3 (76) • 2012
**ПЕДАГОГІКА
І ПСИХОЛОГІЯ**
ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74105
ПЕРЕДПЛАТТЯ
на 2013 рік

Науково-теоретичний та інформаційний вісник
Національної академії педагогічних наук України
Грунтовно висвітлюються питання педагогіки й психології, актуальні проблеми
діяльності загальноосвітньої, професійно-технічної та вищої школи
Виходить 4 рази на рік. Передплатна ціна на рік 242,04 грн

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74105

Журнал внесено до переліку наукових
фахових видань з педагогічних і психологічних наук

Василь МАЙБОРОДА

Ключові слова: практична підготовка, концепція, практика.

У статті висвітлені основні проблеми розвитку практичної підготовки студентів вищої школи України. Розкрита сутність праксеологічної підготовки як обов'язкового компонента освітньо-професійної програми для здобуття кваліфікаційного рівня, що має на меті формування навичок і вмінь ефективної та якісної професійної діяльності студентів.

УДК 37.013.73 : 378.091.12-057.4

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРАКСЕОЛОГІЧНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ КОМПЕТЕНТНИХ ФАХІВЦІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

© Майборода В., 2012

стратегію і тактику української вищої освіти нині, під впливом світових глобалізаційних процесів, визначає програма входження її до загальноєвропейського освітнього простору, що формується на основі Болонського процесу. Як відомо, головним завданням сучасної вищої школи є підготовка конкурентоспроможного, компетентного фахівця, який був би готовий до професійної діяльності в нових умовах. Формування особистості такого фахівця як вищої цінності суспільства потребує нових підходів до удосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі, розвитку активності й самостійності студентів, відповідальності й ціннісно-сислової готовності до самоосвіти, самовиховання, професійної діяльності. Цінність – усе, що найбільше цінує кожен і чому надає особливого значення. Нині актуальності набувають питання формування системи культурних та морально-етичних цінностей фахівця, його професійно-практичних умінь у процесі набуття знань, умінь, навичок і компетентностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Необхідно розвивати прагнення майбутнього фахівця до професійного зростання, утверджен-

ня особистісно важливих якостей та формувати успішно-діяльнісну, професійно-компетентну, мобільну, конкурентоспроможну на світовому ринку особистість [7]. У зв'язку з цим, пріоритетною в організації педагогічного процесу у вищій школі варто визнати орієнтацію на підготовку такого фахівця через залучення до використання ефективних освітніх технологій, сучасного науково-методичного забезпечення (телекомунікаційних, медіаінформаційних засобів), професійно-праксеологічної діяльності, сенсотворчості, професійного самостановлення й саморефлексії.

Організація і формування успішно-діяльнісної професійно-компетентної особистості та її удосконалення є пріоритетними напрямками сучасних досліджень [7]. Вагомий внесок у розв'язання зазначених проблем зробили відомі філософи (В. Андрущенко, В. Кремень, І. Надольний), психологи (Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонт'єв), педагоги (С. Гончаренко, І. Зязюн, І. Колесникова, Т. Котарбінський, Т. Левченко, В. Луговий, Н. Ничкало, В. Сухомлинський, К. Ушинський) [1; 2; 4; 10; 15]. Дослідниками визначено структуру діяльності, яка містить від п'яти (Т. Щедровицький) до дванадцяти (В. Юдін) компонентів [14, 176].

Започатковано праксеологічний підхід як особливий спосіб пояснення практичної діяльності людини польським філософом Т. Котарбінським. Першим його твором є «Практичні нариси» (1913 р.), а узагальнюючою працею – «Трактат про добру роботу» (1955 р.) [16, 7]. У другій половині ХІХ ст. французький філософ Л. Еспінас запропонував створити і запровадити у навчальних закладах вивчення нової навчальної дисципліни – праксеології [16, 5].

Праксеологія – грецьке слово, що означає «діяння», «справа». Нині цим терміном називають науку про ефективну й раціональну діяльність. Уперше цю проблему почали розглядати економісти. Поняття «праксеологія» вжито в публікації французького вченого Л. Еспінаса 1899 року. В Україні заклав наукові основи праксе-

ології економіст-математик Є. Слущкий. Він у 1926 р. опублікував українською й німецькою мовами «Етюд до проблем будівництва формально-праксеологічних заasad економіки» [11]. Зауважимо, що відтоді праксеологія осмислюється як наука про принципи й методи ефективної та якісної діяльності, як «граматика дії», як «взаємодія теорії з практикою», як «життя в діяльності» [17], як «практичний реалізм» [16].

У педагогічній науці створено нову галузь – педагогічну праксеологію, предметом якої є дослідження закономірностей та умов раціональної й успішної діяльності педагога [16, 9]. На жаль, у вищій школі України досі немає такої навчальної дисципліни. Окремі питання практичної підготовки студентів, основні засоби формування праксеологічних умінь (інтерактивне навчання, лекції, практичні заняття, навчально-методичні семінари, індивідуальні заняття, комп'ютерне діагностування, практика, медіадидактика, аналіз виробничих ситуацій, побудова виробничих процесів, опанування професійної лексики, аналіз професійної діяльності фахівців, ділові ігри тощо) розкрито в монографічному дослідженні О. Янкович [13], а також у працях І. Колесникової, Є. Тітової [15], Т. Котарбінського [16], Г. Онкович [6] та ін. Т. Лесіна зосереджує увагу на розкритті праксеологічного підходу до трансформації моделі університетської освіти в Україні [3].

Водночас на сьогодні склалася певна невідповідність: між значущістю практичної підготовки студентів як базової ціннісної орієнтації спеціаліста, що характеризує його гуманістичну практичну позицію, і рівнем теоретико-методологічної розробленості проблем розвитку праксеологічних умінь як умови удосконалення якості підготовки майбутніх фахівців; між індивідуальними відмінностями студентів і масовістю підготовки фахівців; між вимогами, що зростають, до якості професійної підготовки майбутніх фахівців і здатністю професорсько-викладацького складу керувати цими процесами.

Виявлені суперечності дають підставу визначити *мету цієї статті* – висвітлити актуальні проблеми праксеологічної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах України.

У дослідженні виходимо з того, що праксеологічна підготовка є базовою ціннісною орієнтацією фахівця, містить сукупність взаємозалежних настанов щодо ставлення до самого себе, до колег, роботодавців, до організації взаємодії. Вона являє собою найважливішу змістову характеристику професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця. Реалізація праксеологічної підготовки розглядається як допомога студентам у розв'язанні особистісно-значущих проблем і завдань. Вона спрямована на розвиток таких особистісних настанов, що дають кожному студенту можливість стати суб'єктом конкретної професійної діяльності, власного розвитку й зіставити свої можливості з психологічними вимогами до професії.

Праксеологічна підготовка – обов'язковий компонент освітньо-професійної програми для здобуття кваліфікаційного рівня, що має на меті вироблення навичок і вмій ефективної та якісної професійної діяльності студентів. Це складник, підсистема професійної компетентності.

Варто зазначити, що Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України також вважає, що питання якості професійної підготовки, формування праксеологічних умінь у ВНЗ має стати одним із найважливіших показників ефективної діяльності вищого навчального закладу не тільки під час процедури ліцензування й акредитації, а й у процесі поточних і комплексних перевірок [7]. Про це йшлося і на засіданні підсумкової колегії ще 22 квітня 2010 року в Харкові. Зокрема зазначалося, що, окрім названих вище, не розв'язуються в повному обсязі завдання професійно-практичної підготовки як показника якості освіти на завершальному етапі, який певною мірою визначає можливість працевлаштування [8].

Принагідно зауважимо, що Міністерство звертає нині особливу увагу на посилення

практичної підготовки студентів. Навчальним закладам розіслано лист «Про практичну підготовку студентів», у якому поставлено чіткі завдання:

- упровадження в навчальний процес нових систем практичної підготовки студентів;
- формування системи зв'язків між університетом і роботодавцями для забезпечення здобуття студентами професійних навичок під час проходження практик;
- розроблення й запровадження системи ранньої адаптації випускників на первинних посадах;
- підвищення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів у сучасних умовах [8; 9].

Аналіз психолого-педагогічної літератури, використання власних підходів та досвіду роботи у ВНЗ свідчать, що в їхній практиці використовуються різноманітні форми праксеологічної роботи студентів, зокрема:

- запрошення фахівців-практиків, керівників різних рівнів до викладання окремих дисциплін, спецкурсів, участі у фахових конференціях, круглих столах, диспутах, науково-практичних симпозіумах тощо;
- проведення комплексу робіт із вивчення потреби роботодавців у фахівцях з тієї чи тієї спеціальності;
- укладання середньо- (до трьох років) і довготермінових (до п'яти років) договорів про забезпечення базами практики;
- максимальне наближення навчальних планів і робочих навчальних програм ВНЗ до вимог Європейського знанневого проекту;
- використання інтерактивних інноваційних технологій навчання, ділових ігор, інтегральних курсів, ідеї співробітництва, діалогу, поваги до особистості і її прав, визнання іншої точки зору.
- здійснення розподілу випускників за участю роботодавців тощо.

Особливо важлива роль у розвитку праксеологічної підготовки належить науковій роботі. Аналіз роботи університетів, інститутів, наукових підрозділів та осо-

бистого досвіду свідчить, що студентів необхідно залучати до наукової роботи з перших курсів. Студентська наукова робота сприяє не тільки удосконаленню навчального процесу, а й розкриває широке поле різноманітних наукових проблем, розширює світогляд, виховує вміння майбутнього фахівця спостерігати, аналізувати, формувати праксеологічні вміння, виховувати риси фахівця-дослідника.

Вивчення питань організації студентської наукової роботи свідчить, що у вищих навчальних закладах студенти беруть участь у роботі наукових колективів кафедр, у виконанні госпдоговірних і держбюджетних тем. Вони здійснюють наукові дослідження під керівництвом відомих учених за контрактами, замовленнями, програмами, проектами. Для цього створюються наукові, науково-виробничі об'єднання, асоціації, технологічні парки, центри нових інформаційних технологій, науково-технічної творчості тощо.

Слід зазначити, що в університетах визначені головні завдання науково-дослідної роботи студентів:

- прищеплення студентам початкових систематичних навичок виконання теоретичних та експериментальних науково-дослідних робіт;
- стійке й глибоке засвоєння знань зі спеціальних і суспільно-політичних дисциплін;
- розвиток творчого, аналітичного мислення студентів, їхньої здатності до творчої роботи за фахом, розширення творчого світогляду, готовності до професійної діяльності, подолання жорстких конкурентних умов на рику праці;
- вироблення умінь використовувати теоретичні знання для розв'язання певних практичних завдань;
- формування потреби та вміння студентів активно й самостійно поповнювати знання за фахом, виявляти свої професійно важливі якості під час проходження практики чи стажування.

Доречно зауважити, що науково-дослідна робота студентів у вищих навчальних закладах України, як і в інших

країнах, має свою історію, традиції, тенденції та форми. Її здійснюють у таких двох напрямках:

- науково-дослідна робота як складник навчального процесу;
- науково-дослідна діяльність студентів у позанавчальний час за окремими програмами з метою поглиблення фахової підготовки.

Зміст і форми науково-дослідної роботи студентів у вищих закладах освіти України (наукові гуртки, проблемні семінари, наукові групи, круглі столи, банки даних талановитих студентів, конкурси: на кращу назву збірника наукових праць, на кращу наукову роботу, презентація наукових результатів, науково-практичні конференції, педагогічні читання, диспути, майстер-класи) постійно удосконалюються й мають широке поле використання, як зазначає О. Микитюк [5].

Проте праксеологічна підготовка майбутніх фахівців потребує суттєвого поліпшення. Існує багато проблем, основними з яких є:

- інтерактивні форми навчання не набули провідного значення;
- науково-дослідна роботи викладачів і студентів не стала складовою частиною організації навчально-виховного процесу, ефективним засобом формування майбутнього фахівця;
- нерозв'язаною проблемою залишається державна підтримка з боку Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України для забезпечення відповідними базами практик;
- перевантаженість та відірваність навчальних планів окремих вищих навчальних закладів від потреб установ, підприємств, організацій;
- відсутність системи ранньої адаптації випускників на первинних посадах, зв'язків між вищими навчальними закладами та роботодавцями;
- недостатня кількість баз практик, незацікавленість керівників підприємств у роботі студентів, що робить практику звичайною формальністю;

- самостійна робота й самовиховання студентів не стали основою формування професійної компетентності фахівців;

- потребують доопрацювання нормативно-правові акти, що врегульовували б відносини в цій галузі.

Усе це дає підстави зробити висновок, що питання формування праксеологічних умінь студентів, їхньої фахової підготовки у вищих навчальних закладах України доволі актуальне, багатоаспектне й потребує нових наукових розробок і досліджень. Особливо потребують розв'язання такі важливі проблеми:

- розроблення й прийняття на державному рівні Концепції праксеологічної підготовки студентів із урахуванням специфіки галузей освітньої діяльності, яка б визначала пріоритетні напрями розвитку й удосконалення професійно-практичної підготовки студентів і, відповідно, тактичну схему її реалізації. Майбутній фахівець повинен мати реальне уявлення про місце роботи, вимоги, які ставлять до нього;

- приведення усіх нормативно-правових документів, зокрема Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, у відповідність із останньою редакцією Закону України «Про вищу освіту»;

- підготовка в новій редакції Положення про практику, в якому основою має стати «База практики – майбутнє місце роботи»;

- створення професійно спрямованої організації навчального процесу та поліпшення співпраці ВНЗ з роботодавцями, їхня зацікавленість у такій роботі;

- розробка комплексної програми навчання студентів професії, яка була б професійно спрямована на всіх курсах (від першого до випускного) на підготовку майбутнього фахівця, де кожна дисципліна має стати складником професійної підготовки (використовуючи при цьому інтерактивні навчальні технології, нові інтенсивні методики й форми проведення лекцій, семінарських і практичних занять, практик в установах, на підприємствах; опанування професійної педагогіки і психології; інтерв'ю з провідними фахівцями; науково-дослідну роботу, індивідуалізацію навчальної діяльності тощо). Студент повинен перетворитися з пасивного учасника навчально-виховного процесу на активного його суб'єкта;

- визнання загальних і спеціальних компетенцій випускників.

Розв'язання цих проблем дасть змогу розвивати професійно-практичні компетенції студентів: соціальну (з ким працювати?), професійну (що робити?), методичну (як працювати?), особисту (чому я не можу це робити?). Створення принципово нового, прогресивного законодавства в галузі вищої освіти сприятиме перетворенню України на правову державу, що відповідатиме в якісному плані сучасним європейським вимогам. Практично-орієнтована підготовка має створити кожному студенту умови для переходу навчання в самонавчання, виховання – у самовиховання, а розвитку – у творчий саморозвиток особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Освіта в пошуку нових стратегій мислення / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2003. – № 2. – С. 5–6.

2. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук; за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль : Навчальна книга, 2004. – 384 с.

3. Лесіна Т. М. Про один із підходів до трансформації традиційної моделі університетської освіти соціального педагога / Т. М. Лесіна // Історико-педагогічні студії : науковий часопис / гол. ред. Н. М. Дем'яненко. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 2011. – Вип. 5. – С. 160–162.

CITED LITERATURE

1. V. Andrushchenko. Education in search of new strategies of thinking / V. Andrushchenko // Higher education of Ukraine. — 2003. — № 2. — P. 5–6.

2. Higher Education of Ukraine and the Bologna process : study guide / M. Stepko, Y. Boliubash, V. Shynkaruk; edited by V. Kremen. — Ternopil : Navchalna knyha, 2004. — 384 p.

3. T. Lesina. On one of approaches to transformation of university education traditional model of social teacher / T. Lesina // Historical and pedagogical studies : scientific newspaper / head editor N. Demianenko. — Kyiv : National pedagogical university named af-

4. **Луговий В. І.** Освіта, навчання, інформація, компетентність: канонізація понять / В. І. Луговий // Історико-педагогічні студії : науковий часопис / гол. ред. Н. М. Дем'яненко. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 2011. – Вип. 5. – С. 160–162.

5. **Микитюк О. М.** Теорія і практика організації науково-дослідної роботи у вищих закладах освіти України в ХІХ ст. : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. М. Микитюк. – К., 2004. – 42 с.

6. **Онкович Г. В.** Медіаосвіта в колі сучасних гуманітарних дисциплін / Г. В. Онкович // Вища освіта в Україні : теоретичний та науково-методичний часопис / за ред. В. І. Лугового, М. Ф. Степка. – К.; Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2011. – № 1. – С. 259–266.

7. Про затвердження плану заходів щодо розвитку вищої освіти на період до 2015 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 1728-р // Урядовий кур'єр. – 2010. – 24 вересня. – № 177. – С. 12.

8. Про підсумки діяльності вищих навчальних закладів у 2009 році та основні завдання на 2010 рік : з доповіді 22 квітня 2010 р. на засіданні підсумкової колегії у Харкові // Освіта. – 2010. – 21–28 квітня. – № 19–20 (5402–5403).

9. Про практичну підготовку студентів : лист Міністерства освіти і науки України від 7 лютого 2009 р. № 1/9-93.

10. Професійна освіта : словник; навчальний посібник / уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.

11. Режим доступу: <http://www/info-library.com.ua/books-text-3610.html>

12. **Федяєва В.** Науково-дослідна робота університету в системі педагогічної освіти : зб. наук. праць / В. Федяєва / наук. ред. В. А. Будака, О. М. Пехота. – Миколаїв : МДУ, 2006. – 288 с.

13. **Янкович О. І.** Освітні технології в історії вищої педагогічної освіти України (1957–2008) : монографія / за ред. В. М. Чайки, О. І. Янкович. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 320 с.

14. **Гузєєв В. В.** Планирование результатов образования и образовательная техника / В. В. Гузєєв. – М. : Народное образование, 2000. – 240 с.

15. **Колесникова И. А.** Педагогическая прaxиология : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / И. А. Колесникова, Е. В. Титова. – М. : Изд. центр «Академия», 2005. – 256 с.

16. **Котарбинский Т.** Трaктат о хорошей работе / Т. Котарбинский. – М. : Экономика, 1975. – 271 с.

17. **Пщоловский Т.** Принципы совершенной деятельности. Введение в прaxиологию / Тaдеуш Пщоловский [пер. с польск.]. – К., 1993. – 271 с.

ter M. Drahomanov publishing house. — 2011. — Issue 5. — P. 160–162.

4. **V. Luhovyi.** Education, training, information, expertise: canonization concepts / V. Luhovyi // *Historical and pedagogical studies : scientific newspaper / head editor N. Demianenko.* — Kyiv : National pedagogical university named after M. Drahomanov publishing house. — 2011. — Issue 5. — P. 160–162.

5. **O. Mykytiuk.** Theory and practice of research in higher educational institutions of Ukraine in the XIX century : Ed. D. self-referent discourse : 13.00.01 «General theory and history of pedagogy» / O. Mykytiuk. — Kyiv, 2004. — 42 p.

6. **H. Onkovych.** Media education in the circle of the modern humanities / H. Onkovych // *Higher education in Ukraine : a theoretical and scientific-methodological newspaper / edited by V. Luhovyi, M. Stepko.* — Kyiv; Zaporizhia : Classical Private University, 2011. — № 1. — P. 259–266.

7. On approval of the plan of action for the development of higher education for the period until 2015 : Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine on August 27, 2010 № 1728-p // *Uriadovyi kurier.* — 2010. — September, 24. — № 177. — P.12.

8. On the results of higher educational institutions in 2009 and the main tasks for 2010 : report of April 22, 2010 on the final board meeting in Kharkiv // *Osvita.* — 2010. — April 21–28. — № 19–20 (5402–5403).

9. On the practical training of students: Ministry of Education and Science of Ukraine letter on February 7, 2009. — № 1/9-93.

10. Professional education : dictionary, study guide / composed by S. Honcharenko and others; edited by N. Nychkalo. — Kyiv : High School, 2000. — 380 p.

11. Access mode: <http://www/info-library.com.ua/books-text-3610.html>

12. **V. Fediaeva.** University research in the system of pedagogical education : collection of scientific papers / V. Fediaeva / scientifically edited by V. Budak, O. Pekhota. — Mykolaiv : Mykolaiv state university, 2006. — 288 p.

13. **O. Yankovych.** Educational technologies in the history of higher pedagogical education of Ukraine (1957–2008) : a monograph / edited by V. Chaika, O. Yankovych. — Ternopil : Books and study guides, 2008. — 320 p.

14. **V. Guzeev.** Planning of educational outcomes and educational technique / V. Guzeev. — Moscow : Narodnoe obrazovanie, 2000. — 240 p.

15. **I. Kolesnikova.** Educational praxiology : study guide for students of higher educational institutions / I. Kolesnikova, E. Titova. — Moscow : «Academiya» publishing center, 2005. — 256 p.

16. **T. Kotarbinskij.** Treatise on the good work / T. Kotarbinskij. — Moscow : Ekonomika, 1975. — 271 p.

17. **T. Pshcholovskij.** Principles of perfect work. Introduction to the praxiology / Tadeush Pshcholovskij [translated from Polish]. — Kyiv, 1993. — 271 p.

Станіслав БУТІВЩЕНКО

Ключові слова: інноваційний розвиток, державне управління, моделі державного управління.

У статті визначено роль стратегічного планування у реалізації завдань інноваційного розвитку вищої освіти. Досліджено вплив інформаційного суспільства на розвиток інноваційного потенціалу державного управління. Обґрунтовано потребу формування базової структурно-функційної моделі циклу управління як ефективного засобу реалізації державної політики у сфері вищої освіти.

УДК 35.077.6:65.012.12

МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМНО- ЦІЛЬОВОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ

© Бутівченко С., 2012

Активні геополітичні процеси зумовлюють необхідність комплексного підходу до питання інноваційного розвитку вищої освіти й, відповідно, системи державного управління вищою освітою як її важливого складника. Актуальність і важливість цього обґрунтовується, передусім, невідповідністю між наявними принципами, методами і підходами щодо здійснення державно-управлінської діяльності та динамікою і тенденціями інноваційних та інституціональних процесів, що відбуваються в країні. Тобто порушуються взаємозв'язки між основними управлінськими функціями, що призводить до розбіжностей із сучасними моделями еволюційного розвитку суспільства. Виникнення проблемних ситуацій у самій системі державного управління потребує розроблення сучасних моделей державного управління вищою освітою.

Сучасна методологія державного управління приділяє достатньо уваги питанням впливу інтеграційних процесів на розвиток вищої освіти, але методологія інноватики та моделювання в державному управлінні вищою освітою залишається недостатньо дослідженою.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що виявлено основні засади формування

моделей державного управління вищою освітою, які відповідають стратегічним завданням у сфері вищої освіти України на сучасному етапі інноваційного розвитку країни.

Під інноваційним розвитком науковці розуміють розвиток країни на основі усвідомленої, цілеспрямованої та систематично відтворюваної інноваційної діяльності, яка перетворюється на найважливіший чинник соціально-економічного розвитку, забезпечення національної безпеки та конкурентоспроможності національної економіки, формування інформаційного суспільства, в якому основним продуктом є знання [1, 45].

Інтеграційні процеси в Україні мають тісний зв'язок з інноваційними та інституціональними процесами, які охоплюють майже всі сфери діяльності суспільства. Масштабність і глибина цих процесів викликає необхідність таких важливих умов, як:

- розвинена інфраструктура;
- наявність відповідних політичних рішень уряду щодо створення умов для інноваційного розвитку вищої освіти;
- розробка та впровадження Стратегії інноваційного розвитку України на тривалий період.

Зазначені умови сприяють розв'язанню проблем інноваційного розвитку системи вищої освіти та її адаптації до вимог країн Європейського союзу. Це має велике значення тому, що, як зазначають науковці, інноваційні моделі державного управління виникають як продукт взаємодії владної еліти та соціуму у навколишньому середовищі та впливають на еволюцію систем [7].

Необхідним також є акцентування уваги на структурно-функційних особливостях інноваційної системи державного управління та на її специфічній сутності. Завдання підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах реалізуються з урахуванням трансформаційних тенденцій суспільного розвитку на основі розроблення та застосування новітніх технологій навчання, методів та засобів управління.

Інноваційний розвиток вищої освіти є основою для розвитку всього суспільства. Під суспільним розвитком, як вважають науковці, розуміють якісні зміни всієї структури суспільства, аж до зміни способу мислення людей, що веде до виникнення нових суспільних відносин і нових методів виробництва, тобто такі, які відповідають інтересам більшості, сприяючи підвищенню якості життя людей і даючи їм змогу впевненіше дивитися в майбутнє [8, 45].

Державне управління вищою освітою здійснюється безпосередньо через функції управління. За визначенням Г. Атаманчука, функція управління – це реальний, силовий, цілеспрямований та регульований вплив на певне явище чи стан, а стан функцій управління відбиває зміст і характер управлінського впливу. Під функціями державного управління слід розуміти види управлінських впливів держави, специфіка яких визначається предметом, змістом та способом перетворення об'єктів управління або його власних управлінських компонентів [6, 120–121].

Формування інформаційного суспільства має безпосередній вплив на розвиток інноваційного потенціалу державного управління у сфері функціонування системи вищої освіти і дає можливість системі державного управління вищою освітою ефективно використати внутрішній інноваційний потенціал для нововведень, розроблення сучасних моделей управління та впровадження їх у практичній діяльності.

Аналітична оцінка впливу державної структурної політики на розвиток управління вищою освітою свідчить про те, що державна структурна політика у сфері вищої освіти спрямована на формування загальнодержавних, міжгалузевих, внутрішньогалузевих пропорцій з метою забезпечення її збалансованого розвитку, на підготовку висококваліфікованих спеціалістів відповідно до потреб виробництва. Ефективність державної політики залежить від діяльності структур управління, за умови наявності оптимального спів-

відношення централізації та децентралізації, від надання ланкам управління повноважень для прийняття управлінських рішень щодо виконання поставлених завдань перед установами та організаціями, що відповідає стратегічним завданням держави у сфері підготовки фахівців. Система управління вищою освітою є складною, багатофункціональною, потребує чіткої міжгалузевої координації і має відповідати вимогам суспільства. Процеси реорганізації системи вищої освіти, розробка моделей управління відбуваються під впливом державної політики. Державна політика має вплив на систему управління і спрямована на розроблення й реалізацію стратегічних цілей і завдань та формування цільових програм щодо подальшого розвитку вищої освіти. Правильний вибір стратегії має вирішальне значення у цьому контексті тому, що за умов наявності науково обґрунтованої програми реалізації потенціалу економічного розвитку держави можливо забезпечити збалансований розвиток усіх сфер життєдіяльності суспільства. В цьому процесі важливе місце в державному управлінні посідає моделювання.

Формування сучасної інноваційної системи державного управління передбачає застосування цілісного підходу до інноваційного процесу взагалі. Інноваційний процес потребує розробки відповідних інноваційних моделей управління вищою освітою. Тому розв'язання проблеми розвитку інноваційної системи державного управління вищою освітою пов'язане з визначенням конкретних механізмів взаємозв'язків між структурними елементами цієї системи, рівнем впливу державної політики та зовнішніх факторів на систему вищої освіти.

Моделі системи державного управління вищою освітою України за своєю суттю відбивають певні властивості системи вищої освіти і в процесі функціонування протягом певного періоду ведуть до зміни структури системи управління вищою освітою. Зміна моделей, формування їх

залежать від впливу внутрішніх і зовнішніх факторів. Формування моделей державного управління відбувається на основі дослідження ефективності функціонування системи державного управління вищою освітою і здійснюється через системний аналіз організації її морфологічних і функційних властивостей. Вона, розвиваючи та впроваджуючи інноваційні технології, впливає на інші соціальні системи або на відповідні структури інших соціальних систем і водночас відчуває вплив інших структур. Вплив інших соціальних систем може бути у вигляді сучасних форм модернізації державного управління соціальними системами, застосування новітніх технологій, впливу Болонського процесу на стандартизацію та адаптацію системи вищої освіти України до відповідних стандартів країн ЄС. Типовою моделлю системи державного управління вищою освітою, на якій будуються інші, більш конкретні моделі, є структурно-функційна модель циклу управління, яка дає можливість розглядати управління вищою освітою як процес. Ця модель складається з основних функцій управління: планування, організація, мотивація, контроль процесів, що їх пов'язують: комунікації і прийняття рішень. Складником моделі є (визначення) взаємозалежний вплив органів державного управління на структурні підрозділи вищої освіти, і вплив їх на органи державного управління. Модель містить впливи інших соціальних систем на систему управління вищою освітою, а також її вплив на інші соціальні системи. Кожна функція управління реалізується через ухвалення управлінських рішень і безпосередньо впливає на вищі навчальні заклади.

Типова структурно-функційна модель циклу управління враховує структуру Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, яка складається із різних підрозділів: департаментів, головних управлінь, відділів, кожен з яких спеціалізується на конкретній, але вужчій функції управління, що дає змогу в реалізації головних стратегіч-

них цілей деталізувати функційний складник управління. Структурно-функційна модель циклу управління містить функції управління, які мають свої структурно-логічні моделі.

Наприклад, модель планування як важливий інструмент організаційного управління містить такі процеси, як вибір мети й засобів її досягнення.

Вибір мети ґрунтується на:

- визначенні пріоритетних завдань планування відповідно до стратегічних цілей МОНмолодьспорту України;

- прогнозуванні перспективних напрямів розвитку системи вищої освіти та завдань планування відповідно до цього процесу;

- структуруванні цілей відповідно до завдань планування.

Вибір засобів досягнення мети ґрунтується на:

- розробці програми, плану заходів для досягнення мети;

- обґрунтуванні відповідних проектів для реалізації запланованих завдань.

Будь який процес управління передбачає створення відповідних функційних структур, мотивацію освітніх закладів у досягненні поставлених завдань, моніторинг результатів діяльності та внесення відповідних коректив в організації діяльності управлінських структур. У процесі реформування державного управління вищою освітою важливим є визначення моделі стратегічного планування. Динамічність процесу реформування вищої освіти, активні процеси інтеграції, застосування програмно-цільового підходу для реалізації державної політики об'єктивно потребує, у поєднанні з управлінським потенціалом структурно-функційної моделі, застосування структурно-процесної моделі державного управління вищою освітою, яка містить сучасні вимоги та завдання, здійснює моніторинг виконання державних цільових програм у галузі освіти.

Стратегічне планування розвитку вищої освіти, за багатоаспектної взаємодії суб'єктів і об'єктів державного управління різних рівнів, потребує постійного узго-

дження позицій у процесі прийняття відповідних рішень. Йдеться про практичну реалізацію завдань тривалої стратегії, яка має забезпечити міцне підґрунтя України як високорозвиненої, соціальної за своєю сутністю, демократичної правової держави, її інтегрування у світовий процес як країни з конкурентоспроможною економікою, здатною розв'язувати найскладніші завдання свого розвитку.

Модель стратегічного планування державного управління вищою освітою містить такі складники: місія вищої освіти, цілі державного управління вищою освітою, виявлення проблемних ситуацій державного управління вищою освітою, перспективних напрямів розвитку державного управління, аналіз стратегічних альтернатив, вибір стратегії, визначення ресурсних можливостей здійснення стратегії, оцінювання середовища й ресурсів та внесення змін до стратегії з урахуванням отриманих оцінок, реалізація стратегії, оцінка досягнутих результатів, корекція стратегії за наслідками контролю.

Державне управління є неодмінною, характерною властивістю держави і пов'язане з діяльністю урядових структур, які впливають на функціонування системи державного управління вищою освітою.

Західні дослідники визначають такими функції Кабінету Міністрів, який безпосередньо здійснює політику і впливає на розвиток вищої освіти:

- визначення пріоритетів;
- ініціювання політики;
- формування політики і законодавства;
- встановлення пріоритетів політики;
- надання ресурсів для здійснення програм і заходів [9].

В сучасних умовах соціально-економічного розвитку України уряд визначає пріоритети політики в освітній галузі, посилює відповідальність за своєчасне ухвалення рішень щодо виконання завдань в управлінні ВНЗ. Так, у Програмі економічних реформ на 2010–2014 роки Кабінетом Міністрів України були визначені проблеми у сфері освіти, зокрема: відсутність еди-

ного освітнього простору, оскільки вищі навчальні заклади перебували у підпорядкуванні 27 центральних органів влади, що суперечить світовій практиці. З метою подальшого реформування системи вищої освіти, уряд України активізує дії щодо посилення інноваційного складника державного управління вищою освітою. Здійснюється оптимізація державного управління. Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. № 1191-р (Додаток 2 зі змінами, які внесені, згідно з Розпорядженням КМ № 75-р від 30 січня 2012 р.), до сфери управління МОН молодьспорту України було передано 13 ВНЗ III – IV рівнів акредитації та навчально-методичних і науково-методичних установ державної форми власності, які були в структурі таких відомств, як Міненергвугілля, Мінінфраструктури, Мінфін, Держмитслужба, Держстат, Адміністрація Держспецзв'язку.

Важливу роль у державному управлінні вищою освітою відіграє функція контролю, вона дає змогу визначити міру виконання поставлених завдань та окреслити проблеми, які необхідно розв'язати. Стандартизація та адаптація системи вищої освіти до вимог Європейського Союзу потребує чіткої системи контролю діяльності вищих навчальних закладів. Кабінет Міністрів України Постановою від 3 травня 2012 р. № 353 «Про затвердження Порядку державного інспектування навчальних закладів» визначає механізм здійснення державного інспектування навчальних закладів усіх типів та рівнів акредитації, незалежно від форми власності та підпорядкування, з метою виявлення порушень вимог законодавства щодо надання освітніх послуг і державних стандартів освіти та запобігання таким порушенням [5]. Цей документ безпосередньо впливає на формування структурно-логічної моделі організаційного управління.

Оптимізація державного управління вищою освітою потребує чітких розрахунків наявних ресурсів для виконання проектів, сучасної інформативної бази, координа-

ції дій структурних підрозділів управління та ухвалення виважених управлінських рішень. Розробка структурно-логічної моделі організаційного управління вищою освітою має відповідати положенням Указу Президента України «Про Національний план дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2012–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», який визначає необхідність: створення методологічної бази для комплексного реформування державного управління, скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм, запровадження внутрішнього аудиту, відповідно до стандартів Європейського Союзу, створення ефективної системи стратегічного планування регіонального розвитку, удосконалення нормативно-правової та методологічної бази щодо застосування програмно-цільового методу на рівні місцевих бюджетів, з урахуванням результатів експерименту, перегляду нормативно-правових актів, що встановлюють штатні нормативи при здійсненні видатків бюджетних установ, зокрема у сфері освіти, модернізації мережі навчальних закладів, з урахуванням демографічної і економічної ситуації та необхідності підвищення якості освіти, утворення регіональних вищих навчальних закладів державної форми власності, впровадження національної системи рейтингового оцінювання діяльності навчальних закладів з метою стимулювання підвищення якості вищої освіти, її конкурентоспроможності на ринку праці та участі вищих навчальних закладів України у міжнародних рейтингах університетів, затвердження Кабінетом Міністрів України концепції формування державного замовлення на підготовку фахівців, науковців, науково-педагогічних кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів (післядипломна освіта) за напрямками і спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів, професій. Забезпечення необхідною інформацією для впровадження національної системи рейтингового оцінювання ВНЗ, ви-

дання Кабінетом Міністрів України акту щодо приведення Національної рамки кваліфікацій у відповідність до Європейської рамки кваліфікацій, затвердження державних стандартів вищої освіти європейського зразка з урахуванням пропозицій роботодавців, створення умов для запровадження з 2013 року грантів для молодих учених, удосконалення законодавчого регулювання відносин в інноваційній сфері, спрощення процедур ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти та акредитації вищих навчальних закладів [4].

Сучасний розвиток суспільства потребує чітких, ефективних державно-управлінських рішень від центральних органів влади – рішень, які стосуються діяльності освітньої галузі, зокрема і в регіонах.

Постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 2012 р. № 198 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2011 р. № 165 «Про затвердження Порядку та умов надання у 2011 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на фінансування програм – переможців Всеукраїнського конкурсу проектів та програм розвитку місцевого самоврядування». Цією постановою Волинській обласній раді буди надані субвенції з державного бюджету на фінансування програм з підвищення ефективності державного управління через упровадження елементів електронного врядування у Волинській області.

Чернівецькій області надано субвенції з державного бюджету на впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі загальноосвітніх закладів Вижницького району [2].

Це дає змогу місцевим органам державного управління ефективно використати економічні методи управління, модернізувати систему управління на обласному та місцевому рівнях, ці чинники враховуються у процесі розроблення та впровадження моделей управління закладами освіти на місцях.

Розроблення моделей управління здійснюється з урахуванням процесів децен-

тралізації державного управління вищою освітою. Так, Розпорядженням від 21 січня 2009 р. № 42 «Питання управління окремими державними професійно-технічними навчальними закладами, підпорядкованими МОН», Кабінет Міністрів України передав для тимчасового виконання обласним, Київській та Севастопольській міським держадміністраціям такі функції з управління підпорядкованими МОН державними професійно-технічними закладами, що готують кваліфікованих робітників за професіями для регіональних ринків праці:

- укладання та розірвання контрактів з керівниками навчальних закладів;
- здійснення матеріально-технічного і фінансового забезпечення навчальних закладів.

Кабінет Міністрів України зобов'язав Міністерство освіти і науки надати обласним, Київській та Севастопольській міським держадміністраціям організаційно-методичну та консультаційну допомогу з питань тимчасового виконання функцій з управління державними професійно-технічними навчальними закладами, переданими їм згідно з цим розпорядженням. Разом було передано 92 навчальних заклади [3].

Отже, проблеми розвитку інноваційної системи державного управління вищою освітою пов'язані з визначенням конкретних механізмів оптимізації взаємозв'язків між структурними елементами системи управління вищою освітою. Сучасні процеси формування інформаційного суспільства безпосередньо впливають на розвиток інноваційного потенціалу державного управління, дають можливість ефективно використати внутрішній інноваційний потенціал для розробки ефективних моделей управління та впровадження їх у практичній діяльності. Застосування програмно-цільового підходу, поєднання структурно-функційної моделі та структурно-процесної моделі державного управління вищою освітою є ефективним засобом реалізації державної політики у сфері вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методологія державного управління : Слов.-довід. / уклад. : В. Д. Бакуменко (кер. авт. кол.), С. В. Бутівщенко, Д. О. Безносенко, О. М. Руденко та ін.; за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – 196 с.

2. Офіційний вісник України. – 2011 р. – № 16. – С. 653.

3. Урядовий кур'єр. – 4 лютого 2009. – № 19.

4. Урядовий кур'єр. – 28 березня 2012 року. – № 6.

5. Урядовий кур'єр. – 4 травня 2012 року. – № 79.

6. **Атаманчук Г. В.** Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. – М. : Юрид. лит., 1997. – 400 с.

7. **Костюк В. Н.** Теория эволюции и социально-экономические процессы / В. Н. Костюк. – М. : УРСС, 2001. – 301 с.

8. **Курдюмов С. П.** Синергетика – новые направления / С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий, А. Б. Потапов. – М. : Знание, 1989. – 205 с.

9. **Whittington M.** Canadian Government and Politics. Institutions and progressen / M. Whittington, R. Y. Loon. – Toronto : McGraw – Hill Limited, 1996. – 712 p.

CITED LITERATURE

1. State administration methodology: dictionary-reference book / compiled by V. Bakumenko (the head of writing team), S. Butivshchenko, D. Beznosenko, O. Rudenko and others; under the overall editorship by V. Luhovyi, V. Kniazev. — Kyiv : National Academy of Public Administration issue, 2004. — P. 196.

2. Uriadovyi kuryer. — February 4, 2009. — № 19.

3. Uriadovyi kuryer. — March 28, 2012. — № 56.

4. Uriadovyi kuryer. — May 4, 2012. — № 79.

5. Ofitsiynyi visnyk Ukrainy. — № 16. — P. 16.

6. **H. Atamanchuk.** The theory of state administration: course of lectures / H. Atamanchuk. — Moscow : Legal literature, 1997. — 400 p.

7. **V. Kostiuk.** The evolution theory and socioeconomic processes / V. Kostiuk. — Moscow : URSS, 2001. — 301 p.

8. **S. Kurdiymov.** Synergetics — new directions / S. Kurdiymov, H. Malinetskiy, A. Potapov. — Moscow : Znanie, 1989. — 205 p.

Науково-методичний журнал
Друкуються матеріали з методологічних і теоретичних питань педагогічної науки та актуальних проблем державної освітньої політики

Виходить 4 рази на рік. Передплатна ціна на рік 194,72грн

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74638

Журнал внесено до переліку наукових фахових видань з педагогічних наук

Володимир ГОНЧАРОВ

Ключові слова: людина, освіта, навчання, виховання, культура педагогічної дії, традиція, інновація.

Структура професійної діяльності педагога містить мотиваційно-ціннісний, змістовий і процесуальний складники, що передбачає знання системи особистісних якостей і соціально-психологічних рис, опанування педагогічних технологій, наявність високого рівня освіченості, педагогічних здібностей і творчого потенціалу. Підкреслюється необхідність діалектичного поєднання традицій та інновацій у навчальному процесі, що сприятиме найліпшим результатам у підготовці нового вчителя.

УДК 37.014.544 : 378.091.12-051

ДІАЛЕКТИКА ТРАДИЦІЙНОГО ТА ІННОВАЦІЙНОГО У ПІДГОТОВЦІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

© Гончаров В., 2012

Удьякі інновації в освіті мають бути ретельно виважені. Не завжди безоглядна інноваційна діяльність має лише позитивні наслідки, а відкидання традицій теж не завжди до-

речне. Традиції та інновації завжди перебувають у діалектичному зв'язку, оскільки ці категорії існують та розвиваються за законами діалектики. Вони, як протилежності, не існують одна без одної, взаємно переходять одна в одну та постають умовою розвитку не тільки освітньої системи, а й суспільства загалом. У зв'язку із зазначеним, слід визначити діалектику традиційного та інноваційного у підготовці сучасного вчителя.

Традиційна компонента постає у значущості ідей національної народної педагогіки через народну мудрість і традиції. «Вік живи – вік учись», – говорить народна мудрість. Водночас народна дидактика перейнята життєрадісним духом, глибокою вірою в інтелектуальні можливості людини. Це передається, зокрема, закликком: «Не кажи – не вмію, а кажи – навчусь». «До нас в науку – ми навчимо» – навіюється педагогічний оптимізм тому, хто прагне навчатися. У традиціях українського народу було вшанування особи вчителя, який мав заслужений авторитет. «Шануй учителя»

ля як батька!» – таку настанову давали дитині, яка вперше йшла до школи [15, 104]. Ці та подібні традиції вкрай необхідно зберегти в системі освіти та підготовки сучасного вчителя.

Інноваційність – основна риса постіндустріального суспільства. Для підготовки професіоналів з інноваційним мисленням потрібна така система вищої освіти, яка відповідає потребам особистості, здатної реалізувати себе в мінливому суспільстві, яка, долаючи притаманний їй консерватизм, стає гнучкою, націленою на дотримання таких принципів, як органічна єдність наук, що забезпечує широту світогляду; єдність навчання, досліджень та просвіти; єдність масового навчання з індивідуалізацією вихованця; єдність у різноманітності; свобода творчості у процесі досліджень, викладання та навчання; самооновлення через підготовку вчених-викладачів; повнота пропонованого наукового знання; автономія за достатнього державного фінансування; поширення культурних традицій; індивідуалізація форм навчання за темпом засвоєння знань; кооперація навчання за різними типами та рівнями; толерантність і повага до культурних відмінностей; регіональна відмінність; вільний відповідальний вибір; розширення нерегульованої соціальної діяльності; демократичне виховання; перехід від кількісного зростання до якісного розвитку; формування гуманітарних традицій через принципи різноманітності, наукового аналізу, індивідуальної відповідальності, забезпечення свободи вибору; принципівості і вимогливості, повага до унікальності й дух жорсткої конкуренції, науковість, гуманізм, демократизм, поступовість і неперервність, рівність можливостей [8, 197].

Упровадження інновацій у педагогічну практику є також потребою сьогодення. Водночас лунають численні зауваження про неготовність учителів до втілення інновацій у своїй діяльності, необізнаність та небажання працювати по-новому. Тому питання формування особистості вчителя як суб'єкта інноваційної діяльності набуває нині особливого значення.

Головною ідеєю праць науковців є необхідність підготовки вчителів – творців, особистостей з нешаблонним мисленням, спроможних працювати в нових умовах, по-новому. Вчені вказують на недосконалість підготовки фахівців, оскільки більшість студентів, вчителів погано поінформовані про сучасні інноваційні розробки й технології, нездатні втілювати прогресивні ідеї на практиці.

Терміни «традиційне» та «інноваційне» навчання було запропоновано групою вчених у доповіді Римському клубу в 1978 р., де було звернено увагу світової наукової громадськості на неадекватність принципів традиційного навчання вимогам сучасного суспільства до особистості, її пізнавальних можливостей [3, 167]. Традиційним є урок, під час якого вчитель веде заняття з цілим класом, передає знання, формує вміння та навички, повідомляючи новий матеріал, оцінює результати відтворення учнями цього матеріалу. Метою інноваційного навчання є розвиток творчого потенціалу, пізнавальних та особистих можливостей людини під час навчання. Значна увага приділяється самостійному опануванню навчального матеріалу.

Інноваційність педагогічної діяльності нині є необхідним складником професії вчителя. Водночас слід відзначити численні критичні зауваження щодо нововведень, які запроваджуються нині в освітніх закладах. Цікавість до інновацій є тотальною. І. Підласий та А. Підласий вважають, що «слово «інновація» прижилося, замайоріло на шпальтах педагогічної преси, але сенс поняття, що за ним стоїть, ще й досі невідзначений і малозрозумілий для переважної кількості педагогів... Запозичивши термін, не спромоглися збагнути його істинний сенс» [12, 3].

Окрім того, вчені стурбовані відсутністю системного підходу до педагогічних інновацій, які нібито зорієнтовані на підвищення якості освіти, але можуть викликати нові проблеми, негативні тенденції, оскільки переважна більшість педагогів не знає класичних технологічних процедур, приховуючи

свій непрофесіоналізм за гаслами «творчості» й «авторських методик» [12, 5]. В. Слатьонін та Л. Подимова також вказують на невідповідність системи підготовки вчителя у ВНЗ вимогам, що висувуються до інноваційної діяльності. Вони вважають, що в педагогічних навчальних закладах тиражуються певні якості особистості, які супроводжуються стандартизацією особистості та втратою індивідуальності. Курс з інноваційної педагогіки є рідкістю, а залучення студентів до практичної діяльності шкільного типу (ліцеїв, гімназій тощо) виявляється дуже складним. Зменшити ці негативні явища слід ще під час навчання у вищих навчальних закладах. «Однією з проблем педагогіки вищої школи є те, що процес професійного становлення майбутнього вчителя не моделює структуру інноваційної діяльності, визначає стихійний та епізодичний характер підготовки педагога... Необхідно подолати фрагментарність даних про інноваційні розробки в сфері навчального процесу в педагогічному навчальному закладі, сформувати цілісні теоретичні уявлення про тенденції підготовки вчителя до інноваційної діяльності» [18, 7].

Отже, необхідно говорити про діалектичне поєднання традицій та інновацій у навчальному процесі, що створюватиме найліпший результат підготовки нового вчителя. За визначенням науковців, структура професійної діяльності педагога містить мотиваційно-ціннісний, змістовий і процесуальний складники, що передбачає знання системи особистісних якостей і соціально-психологічних рис, педагогічних технологій, наявність високого рівня освіченості, педагогічних здібностей і творчого потенціалу. Розроблена О. Морозом та В. Юрченком [9, 32–34] психолого-педагогічна модель сучасного вчителя національної школи містить:

- загальногромадянські риси: громадянська активність задля творення Української держави; національна самосвідомість, патріотизм і толерантність щодо інших народів і культур; володіння українською мовою як державною; соціальний оптимізм, відповідальність і працелюбність;

- морально-педагогічні якості: любов до дітей і потреба взаємодіяти з ними; принциповість і стійкість переконань; високий рівень загальної та психологічної культури; чесність і щирість стосунків, гуманістичне налаштування на взаємини з дітьми; дисциплінованість і вимогливість, справедливість і об'єктивність;

- індивідуально-психологічні особливості: професійно-педагогічна спрямованість; висока інтелектуально-пізнавальна зацікавленість і допитливість; позитивна «Я-концепція», професійна ідентичність, високий рівень прагнень; емоційна стійкість, витримка; саморегуляція, самостійність і діловитість у досягненні життєво важливих цілей; педагогічні якості (педагогічна витримка та працездатність; педагогічна спостережливість; педагогічна увага; педагогічна інтуїція; педагогічний такт);

- фахову компетентність і спеціальну підготовку: ґрунтовні знання із загальноосвітніх і фахових дисциплін; педагогічне спрямування наукової ерудиції; володіння ефективною педагогічною технологією; уміння користуватися сучасною комп'ютерною технікою;

- психолого-педагогічні здібності: проектування цілей навчання та прогнозування шляхів особистісного становлення дитини; конструювання методичних підходів і здатність передбачати можливі результати; педагогічна творчість; адекватне сприйняття вихованця та безумовне прийняття його як особистості; педагогічний оптимізм; духовно-виховний вплив на дитячий колектив і особистість дитини, організація ефективної педагогічної взаємодії з ними; соціально-перцептивні та комунікативні здібності (комунікабельність; гнучкість і швидкість мислення у педагогічних ситуаціях; висока культура мови та мовлення – фонетична чіткість, лексична науковість і точність, експресивність, емоційність і виразність; володіння мімикою, тоном голосу, поставою, рухами та жестами).

Учені вважають, що необхідно змінювати традиційну парадигму педагогічного навчання. Шкільним закладам, які перебува-

ють на стадії оновлення, потрібні вчителі, здатні оцінювати, опановувати, використувувати та розробляти інноваційні проекти. З. Абасов вважає, що передання студентам певної кількості знань передбачає настанову майбутнього вчителя у професійній діяльності. «Знання, вміння та навички є лише засобом професійно-особистого становлення вчителя. ... Такий педагог розглядає себе передусім як викладач-предметник, головне завдання якого полягає в озброєнні учнів передбаченим програмою обсягом знань» [16, 106]. Отже, інноваційна діяльність учителя має базуватися на традиційних складниках педагогічного процесу, на ідеалах народної педагогіки та виключати бездіяльність, обмеженість, а парадигму передавання знання змінити на парадигму самостійного опанування методів надбання знань.

У сучасному суспільстві основою розвитку є демократія. Важливим критерієм демократизації суспільства є свобода світогляду і віросповідань, оскільки людина історично ідентифікує себе не лише за індивідуальними, статевими, родовими, етнічними, культурними, моральними, державними, національними, а й за релігійними ознаками. Не перебільшуючи, можна зазначити, що без релігії унеможливиться відродження нації в усьому спектрі її суспільно-політичного існування. Отже, українцям слід спиратися на релігійні традиції, вкорінені в історичних формах буття і духовності українства [13, 58].

Останнім часом відбувається актуалізація релігійного чинника, і в системі освіти – також, а отже необхідно визначити причини та значення цього процесу. Деякі вчені та діячі вважають, що соціально-політична стабільність України зумовлена змістом та спрямованістю таких визначальних процесів, як національне відродження та соціальна активність релігійних організацій. Хоча вони не ідентичні, мають певні відмінності, проте взаємопов'язані й розвиваються разом. Ці процеси виявляються у зростанні національної й політичної самосвідомості, у поглибленні внутрішньої етнічної інтеграції та релігійної мобілізації, утвердженні духовної куль-

тури. Релігійний ренесанс як цілеспрямований і систематичний процес утверджує національні і духовні традиції, культуру, мову, активізує національну спільноту [7, 37].

За результатами соціологічних досліджень, від 66 до 86 % наших співгромадян декларують свою релігійність. Серед релігійних спільнот виразну перевагу за кількістю прибічників мають православні церкви Київського та Московського патріархатів – сумарно до 50 % опитаних, а також Греко-католицька церква – 7,8 % [10]. Україна на законодавчому рівні закріпила положення про те, що всі громадяни країни, незалежно від їхнього конфесійного, етнічного та іншого походження, є рівними. Українська держава гарантує всім громадянам, що проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права, поза їхньою національною чи конфесійною належністю, забороняючи будь-яку дискримінацію за національною чи релігійною ознакою.

Релігійний складник освіти може розглядатися у двох аспектах. *Перший* – створення специфічних навчальних закладів та введення релігійного компоненту до загальної, спеціальної та вищої освіти, яка має світський характер. Створювати духовні навчальні заклади мають право тільки релігійні управління і центри, які мають зареєстровані статuti з відповідними положеннями, згідно з якими це релігійне управління (центр) має право створювати духовні навчальні заклади. Це стосується і зарубіжних релігійних центрів, що мають свої представництва в Україні [11, 162]. *Другий* – релігійний компонент у загальній та вищій освіті. Його розглядають також у двох напрямках: як історико-релігієзнавчий (це полягає у наданні знань про історію різноманітних релігій, їхню роль у розвитку суспільства, їхнє значення та порівняльний аналіз, тобто створення людини, що знає) та як суто релігійний (це полягає у вивченні християнських догматів, традицій, тобто створення людини, що вірує). Для виконання першого напряму потрібні значні наукові та методичні доробки, формування відповідних викла-

дацьких кадрів. Саме тому на практиці релігієзнавчі аспекти здебільшого практично відсутні. На це є кілька причин, з яких викремимо найважливіші:

- недостатність методологічної бази;
- недостатня відповідність програм з підготовки майбутніх викладачів дисциплін галузі «Суспільствознавство» сучасним вимогам щодо обсягу та характеру знань;
- тяжіння до оперування нейтральними або однозначними темами;
- поверхневий аналіз історичних подій, наслідків та тенденцій, що не стосуються сфери суспільних та культурних змін [5, 129].

Звичайно, можна говорити й про інші проблеми, як-от недостатнє матеріальне забезпечення шкіл (підручниками, наочними матеріалами тощо), проте найвагомішою проблемою нині є нерозуміння переважною більшістю важливості врахування релігійних чинників не лише для виховання, духовної сфери, а й для розуміння сучасної ситуації в соціумі, зокрема й для пояснення політико-економічних реалій.

На думку М. Лагодича, для прискорення процесу задекларованої урядом взаємодії світської та релігійної освіти й виховання, у світських навчальних закладах слід:

- відкрити відділення релігійної педагогіки у ВНЗ, що здійснюють професійну підготовку учителів;
- розробити та запровадити в середній і вищій школі програми релігійного навчання, побудовані на засадах релігійної толерантності й принципів необов'язковості;
- об'єднати та координувати зусилля педагогів, богословів і релігієзнавців у сфері науково-методичної і дослідницької роботи;
- сприяти підвищенню кваліфікації вчителів, які здійснюють релігійне виховання у школі, через організацію семінарів, лекцій, видання методичних посібників;
- організувати колоквиуми та круглі столи з вітчизняними та закордонними фахівцями з питань впровадження та розвитку релігійної освіти [6, 266].

Водночас, держава має забезпечити своїм громадянам право і можливість задоволь-

няти свої духовні потреби на умовах рівності для всіх соціальних, національних, конфесійних груп населення. Без цього неможливий розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу. У Конституції України зазначено: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. ... Церква і релігійні організації відокремлені від держави. ... Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова» [4, 14].

Історія українського народу тісно пов'язана з історією Української Православної Церкви. Важко переоцінити тисячолітній внесок Християнства у формування ментальності нашого народу. Одним із напрямів культурницької діяльності Православної Церкви в Україні була її освітня діяльність. У побудові сучасних церковно-державних відносин актуальною є наявність, з одного боку, форм оптимальної взаємодії світської та релігійної освіти й виховання, з іншого – припустимих меж впливу релігійного виховання на освітній процес, здійснюваний у світських навчальних закладах [6, 261].

Природовідповідність людини, викристалізована античною філософією, доволі тривало слугувала ідеалом учителя, його світоглядної та моральної позиції, загальної культури. Йй на зміну прийшов ідеал християнський, де визначення ідеальної людини здійснювалося крізь призму християнської моралі. Абсолютним ідеалом виступив образ Ісуса Христа, оскільки Боголюдина втілювала такі чесноти, як любов до ближнього, доброта, чесність, мудрість, самопожертва. Згаданий ідеал аж до початку ХХ століття слугував універсальним орієнтиром підготовки вчительських кадрів. Релігійна криза, пов'язана з посиленням церковного формалізму, породила інше бачення й ідеалу людини, і вчителя. Філософи матеріалістичного спрямування відштовхувалися від потреб практики,

зокрема такого соціального класу, як пролетаріат. У марксистській філософії та педагогіці поступово утвердився ідеал героя-революціонера, характерними рисами якого були мужність, сміливість, відданість справі боротьби, самопожертва [14, 10].

Останнім часом в Україні надзвичайно актуалізувалася проблема інкорпорації релігійного компонента в систему світської освіти. Ця проблема систематично порушується і на зустрічах Президента України з представниками церков, і у засобах масової інформації. Суттєво впливає на актуалізацію цієї проблеми екстраординарна значущість і для держави, і для релігійних організацій такої важливої сфери буття українського соціуму, як освіта. Саме тут найбільш чітко перетинаються їхні інтереси. Адже в царині освіти виховуються, формуються інтелектуально і морально громадяни «Граду земного», і, певною мірою, «Граду Божого». Тому не дивно, що релігійні організації активізували свої зусилля щодо уможливлення своєї присутності в загальноосвітньому просторі держави. Публічне обґрунтування ними цього прагнення не викликає заперечень. За своєю суттю воно спрямоване на зміцнення засад морально-етичного виховання покоління, яке підрастає, утвердження християнських у своїй основі духовних, моральних і культурних цінностей. Але акцент робиться саме на християнській етиці, на необхідності формування християнського світогляду. І, що характерно, при цьому практично заперечується важливість загальнолюдських духовних і моральних цінностей [1, 209].

Зі змісту вищої освіти, яка забезпечує підготовку фахівців і для системи дошкільної та загальної середньої освіти, вилучені спецкурси духовно-морального спрямування, які виховували б молодь на найкращих християнських традиціях, сприяли б зміцненню духовної життєдіяльності та життєтворчості особистості, її духовному єднанню, а богословські знання в умовах кризи і глобалізаційних процесів значною мірою слугували б формуванню духовного стану громадянського суспільства. Саме три уні-

версалії мають бути визначальними у сучасному університеті: наука, знання як плід продуктивного спілкування зі світом і з Богом на основі глибинного прагнення до істини, краси, справедливості, християнської любові та дослідження і на публічному, і на власне церковному рівнях. Сучасний український філософ О. Філоненко стверджує: «Коли богослів'я існує всередині університету, процес підтримки й продуктивності одне одного взаємний. Наука, завдяки присутності богослів'я в університеті, може одержати публічні дискусії про єдність і гармонізацію людського знання; богослів'я, церковне богослів'я, входячи в університет, отримує безсумнівну перевагу, тому що воно зустрічається із загубленими з відомих причин богословськими науковими стандартами, які необхідно повертати» [2].

Щодо форм надання релігійних знань, то думки науковців загалом збігаються стосовно доцільності загальнопросвітницької, культурологічної, етичної спрямованості релігійних навчальних дисциплін. Варто погодитися з трьома основними формами надання релігійних знань, які описує російський дослідник І. Понкін [17]. Він характеризує релігійно-культурологічну освіту як цілеспрямований процес набуття знань про конкретне релігійне віровчення, культуру і життя певної релігії. Релігієзнавча освіта пов'язується з викладанням порівняльного аспекту знань про наявні віровчення, їхні особливості, практику, основні події та історично значущих осіб, про історико-політичну і соціально-культурну роль релігії як явища соціального життя. Змішана форма навчання подається як поєднання релігійно-культурологічної і релігієзнавчої – етноконфесійна освіта, що одночасно з загально-просвітницькими релігійними знаннями залучатиме учнів до духовно-моральних цінностей і культури традиційної релігії як невід'ємної частини національної культури [13, 59].

Освіта – це, насамперед, діяльність професійно підготовлених осіб, покликана передавати доктрини, досвід, практику, а також здійснювати підготовку педагогічних

кадрів для системи освіти. Серед найважливіших функцій конфесійної освіти можна виокремити такі: 1) природне відтворення релігійності; 2) залучення за допомогою релігійної освіти та виховання нових вірних до складу тієї чи тієї конфесії; 3) соціалізація особистості протягом усього життя; формування і розвиток духовно-моральної культури, вплив на культуру нерелігійних людей, насамперед – на їхні морально-патріотичні позиції; 4) вдосконалення спеціалізованої релігійної освіти, яка б спиралась на позитивний досвід минулого та сучасні науково-методичні досягнення [6, 265].

Ведучи мову про спроби інкорпорації релігійного компонента в систему освіти, маємо брати до уваги й світський характер нашої держави й освіти. Є чимало прикладів, коли цей важливий принцип, цей своєрідний статус-кво у ставленні нашої держави до світоглядних уподобань своїх громадян порушується, зокрема через освячення, ритуалізацію релігійними організаціями державних заходів, подекуди під час офіційного відкриття нових шкіл і навіть кабінетів у державних установах тощо. У цьому разі забувається фундаментальне правило: база цінності демократичного суспільства – світськість, екстраординарною особливістю вияву якої є світоглядна нейтральність держави, що поширюється не лише на релігію, а й на інші типи світогляду.

Світська держава має забезпечувати такі умови, за яких жодна конфесія (велика чи

мала, «традиційна» чи «нетрадиційна»), а тим паче жодна владна структура не могли б нав'язувати нікому (зокрема батькам, дітям, віруючим, атеїстам) певні конфесійно обґрунтовані моральні, культурно-духовні засади, певну віросповідну ідентичність.

Висновки. Світськість у контексті функціонування системи державної освіти має забезпечити набуття дітьми «інтелектуального інструментарію», який сприяв би формуванню їхньої здатності до самостійного мислення і вільного самовизначення у духовній, світоглядній сфері.

Тому учні, студенти і вчителі, безперечно, повинні мати ґрунтовні наукові знання про релігію, її конфесійні вияви, напрями, течії, знати їхню історію, базові положення вчень, моральні настанови. Збагачення знаннями про релігії в системі загальної і вищої освіти має дати громадянам України «якісний інтелектуальний багаж», на базі якого вони могли б вільно формувати свої судження щодо релігійних питань, зокрема їхнього морально-етичного виміру. Цьому може сприяти викладання релігійно-пізнавальних, релігієзнавчих дисциплін в усіх навчальних закладах. Християнський, а також інші конфесійні компоненти морально-етичного вчення мають бути повноцінно відображені в курсі морально-етичних предметів із кореляцією для різних вікових груп [1, 212]. Проте викладання релігієзнавчих курсів має бути позаконфесійним.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бабій М.** Релігійний компонент у світській школі за умов свободи совісті: український і міжнародний правовий контекст / М. Бабій // Філософія освіти. – 2006. – № 1.
2. **Бойко О.** Інтерв'ю з Олександром Філоненко. «Я думаю, що ВАКівське визнання якоїсь спеціальності – це перший крок...» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/371.
3. **Будас Ю. О.** Формування особистості вчителя як суб'єкта інноваційної діяльності / Ю. О. Будас // Професійна підготовка педагогічних кадрів в умовах інноваційної перебудови української національної освіти: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку : мат. міжвуз. наук.-практ. конф., 11 жовт. 2007 р. – Хмельницький, 2007.

CITED LITERATURE

1. **M. Babii.** Religious component at public school in the context of freedom of conscience: Ukrainian and international legal context / M. Babii // Education philosophy. – 2006. – № 1.
2. **O. Boiko.** Oleksandr Philonenko interview. «I think that Supreme Personnel Review Board acknowledgment of any specialty — is the first step...» [Web site]. — Access mode: risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/371.
3. **Y. Budas.** Personality formation of teacher as a subject of innovation activity / Y. Budas // Pedagogical personnel professional training in the context of innovative reorganization of Ukrainian national education: baseline conditions, problems, future development : interuniversity workshop conference information, October 11, 2007. — Khmelnytskyi, 2007.

4. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Просвіта, 1996.

5. **Кришмарел В. Ю.** До питання про впровадження релігієзнавчого компоненту в курс «Історія України» (10–11 класи) / В. Ю. Кришмарел // зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту. – Ч. 1. – 2011.

6. **Лагодич М.** Релігійна освіта в Україні: сучасний стан та її перспективи / М. Лагодич // Труды Київської Духовної акад. Богословсько-історичний щорічник Київської Духовної Академії Української Православної Церкви Київського Патріархату. – К., 2005. – № 2 (2). – С. 265–269.

7. **Любчик В. П.** Методологічні проблеми етно-конфесійних досліджень: пострадянська етнізація, конфліктність формування і розвитку / В. П. Любчик // Актуальні питання міжконфесійних взаємовідносин в Україні : зб. наук. мат. за заг. ред. В. Андрущенко, В. Бондаренка, М. Заковича та ін. – К., 2005.

8. **Мещанинов О. П.** Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні : монографія / О. П. Мещанинов. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – С. 197.

9. **Мороз О. Г.** Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко. – К., 2003. – С. 32–34.

10. Оцінка етно-релігійної толерантності в українському суспільстві : оперативно-аналітичний відділ НІСД // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/Monitor/Monitor_3/01.htm#a1

11. **Петрик В. М.** Новітні та нетрадиційні релігії, містичні рухи у суспільно-політичній сфері України : монографія (навч. посіб.) / В. М. Петрик, С. В. Сьомин : за ред. З. І. Тимошенко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2002.

12. **Підласий І.** Педагогічні інновації / І. Підласий, А. Підласий // Рідна школа. – 1998. – № 12.

13. **Романова О.** Релігійний компонент в системі освіти: підходи до державного регулювання / О. Романова // Політичний менеджмент. – 2006. – № 6 (21).

14. **Табачек І. В.** Формування та розвиток особистості сучасного вчителя : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.10 / І. В. Табачек; Ін-т вищ. освіти АПН України. – К., 2005.

15. **Юрченко В. І.** Проблеми підготовки вчителя національної школи: етнопсихологічний ракурс / В. І. Юрченко // Освіта і управління. – 2004. – Т. 7.

16. **Абасов З.** Підготовка к інноваціонной деятельности / З. Абасов // Педагогика. – 2002. – № 3. – С. 106–108.

17. **Понкин И. В.** Правовые основы светскости государства и образования / И. В. Понкин. – М. : Про-Пресс, 2003. – 416 с.

18. **Сластенин В. А.** Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Сластенин, Л. С. Подымова. – М. : ИЧП Магистр, 1997.

4. Constitution of Ukraine: passed on the 5-th Verkhovna Rada of Ukraine session in June 28, 1996. — Kyiv : Prosvita, 1996.

5. **V. Kryshmarel.** On implementation of theological component into «The history of Ukraine» course (10 – 11 forms) / V. Kryshmarel // Uman state pedagogical university collection of scientific papers. — Part I. — 2011.

6. **M. Lahodych.** Religious education in Ukraine: baseline conditions and its future / M. Lahodych // Kyiv Ecclesiastical Academy works. Theologic and historic annual of Kyiv Ecclesiastical Academy of Ukrainian Orthodox Church of Kyiv Patriarchate. — Kyiv, 2005. — № 2 (2). — P. 265–269.

7. **V. Liubchyk.** Ethno-confessional researches methodological problems: post-Soviet ethnization, formation and development conflicting / V. Liubchyk // sectarian relations in Ukraine actual points : collection of scientific papers information under the overall editorship of V. Andrushchenko, V. Bondarenko, M. Zakovych and others. — Kyiv, 2005.

8. **O. Meshchaninov.** University education in Ukraine modern development models: monograph / O. Meshchaninov. — Mykolaiv : Mykolaiv state humanitarian university named after Petro Mohyla issue, 2005. — P. 197.

9. **O. Moroz.** The pedagogics and psychology of higher school : work-book / O. Moroz, O. Padalka, V. Yurchenko. — P. 32–34.

10. Evaluation of ethno-religious tolerance in Ukrainian society : The National institute for strategic studies operation and analytical unit // [Web site]. Access mode: http://www.niss.gov.ua/Monitor/Monitor_3/01.htm#a1.

11. **V. Petryk.** Contemporary and alternative religions, mystical movements in Ukraine's social and political sphere: monograph (work-book) / V. Petryk, S. Siomin: edited by Z. Tymoshenko. — Kyiv : European university issue, 2002.

12. **I. Pidlasyi.** Pedagogical innovations / I. Pidlasyi, A. Pidlasyi // Ridna shkola. — 1998. — № 12.

13. **O. Romanova.** The religious component in educational system: approaches to government control / O. Romanova // Political management. — 2006. — № 6 (21).

14. **I. Tabachek.** Formation and personality development of modern teacher : self-referent discourse of Cand. Sc. : 09.00.10 / I. Tabachek; Academy of pedagogical sciences of Ukraine Institute of higher education. — Kyiv, 2005.

15. **V. Yurchenko.** Problems of national school teacher training: ethno-psychological aspect / V. Yurchenko // Education and management. — 2004. — Т. 7.

16. **Z. Abasov.** Preparation to innovation activity / Z. Abasov // Pedagogika. — 2002. — № 3. — P. 106–108.

17. **I. Ponkin.** State bon ton and education legal foundation / I. Ponkin. — Moscow : Pro-Press, 2003. — 416 p.

18. **V. Slastenin.** Pedagogy: innovation activity / V. Slastenin, L. Podymova. — Moscow : Magistr sole trader, 1997.

Лілія ЯРЕМЕНКО

Ключові слова: людина, освіта, культура, творчість, позашкільна освіта, виховання.

Аналізується природа та сутність позашкільної освіти, визначається її місце та роль у системі навчально-виховного процесу. Підкреслюється, що освітня діяльність у системі позашкільної освіти має конкретні, притаманні лише їй, риси: вона вирізняється свободою вибору напрямів і видів діяльності; характеризується добровільністю, ініціативністю й активністю всіх учасників (дітей, батьків, педагогів), відсутністю жорсткої регламентації і чітко визначеного результату; спрямована на розвиток творчих здібностей і пізнавальних інтересів учнів.

УДК 374 : 379.8

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА ЯК НАВЧАЛЬНА, ВИХОВНА І ДОЗВІЛЛЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ

© Яременко Л., 2012

озашкільна освіта розв'язує питання емоційного, фізичного та інтелектуального розвитку особистості, формування її компетентностей.

Водночас, позашкільна освіта сприяє забезпеченню потреб особистості у творчій самореалізації, її соціалізації, включенню у суспільні відносини, входженню у широкий світ.

Особливістю позашкільної освіти є змістовне наповнення вільного часу особистості, надання її в позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях. Вона доступна, адже тут можуть займатися різні діти: звичайні, які ще не знайшли свого особливого покликання; обдаровані; проблемні – з відхиленнями у розвитку, в поведінці; діти-інваліди. Заняття тут можливі практично з будь-якого віку, за будь-якого рівня попередньої підготовки дитина може залучатися до діяльності, що її цікавить. Як зазначають Л. Буйлова та Н. Кленова, навчатися тут ніколи не пізно, що робить цю сферу суттєвим чинником безпервної освіти особистості [2, 9].

Отже, освітня діяльність у системі позашкільної освіти дітей має свої, конкретні, притаманні лише їй, характерні риси: вона здійснюється дітьми та підлітками у вільний від основного навчання час і вирізняється свободою вибору напрямів, ви-

дів діяльності і можливістю зміни сфери діяльності; характеризується добровільністю, ініціативністю й активністю всіх учасників (дітей, батьків, педагогів), відсутністю жорсткої регламентації і жорстко визначеного результату, передбачаючи свободу темпів розвитку та творчого просування дитини; спрямована на розвиток творчих здібностей учнів, розвиває пізнавальний інтерес і дає право учням поєднувати різні напрями й форми занять; має неформальний і комфортний характер для всіх її учасників. Важливо, що позашкільна освіта може дати сучасній школі дуже багато. Якщо порівняти загальну (шкільну) та позашкільну освіту, то перша цінна своєю системністю, друга – можливістю індивідуалізувати процес соціалізації дитини [2, 14]. Виконуючи різними способами одне й те саме завдання – підготувати дитину до життя у суспільстві, ці види освіти є взаємодоповнювальними, а тому рівноправними компонентами освітньої системи. Тож їх мають визнавати такими усі зацікавлені сторони – держава, суспільство, кожна школа та родина.

Позашкільна освіта є системним об'єктом у змістовому й процесуальному його аспектах. Змістовими компонентами позашкільної освіти є культура, суспільство, природа, люди. До процесуальних компонентів позашкільної освіти належать сім'я, навчальні заклади (позашкільні, дошкільні, загальноосвітні, професійно-технічні, вищі), бібліотеки, клуби, дитячі, учнівські і молодіжні організації, товариства, засоби масової інформації тощо. Усі вони є суб'єктами позашкільної освіти, а головним об'єктом позашкільної освіти є діти та підлітки у вільний від шкільних занять час.

Установи позашкільної освіти працюють у вільний час дитини, який вона може присвятити пізнавальному дозвіллю або проводити його в неформальному товаристві однолітків. Дитина найчастіше перебуває у ситуації добровільного вибору тієї чи іншої форми організації дозвілля. На відміну від занять у школі, які вона зобов'язана відвідувати, заняття у гуртку чи студії стають ре-

зультатом усвідомленого добровільного рішення. Перебуваючи в ситуації вибору, дитина сама визначає, в якому гуртку чи клубі вона проводитиме час, вибирає зручний для себе час занять, перерозподіляє своє дозвілля тощо. На відміну від школи, в установах позашкільної освіти дитина добровільно обирає собі керівника і дитячий колектив, у якому відчуває себе найбільш комфортно. Часто саме ці фактори впливають на первинний вибір школярем студії, секції або гуртка. Добровільність в установах позашкільної освіти виявляється і в тому, що дитина в будь-який час може поміняти гурток або покинути заклад взагалі. Для його утримання педагогу позашкільної освіти не можуть використовувати той арсенал дисциплінарних прийомів, який є у шкільного вчителя. Тільки привабливість самої діяльності, форм і методів її організації, комфортна атмосфера в різновіковому дитячому співтоваристві і, нарешті, яскрава індивідуальність, щирість і доброзичливість педагога сприяють тому, що дитина протягом тривалого часу проводить своє дозвілля в установі позашкільної освіти [3].

Сучасна позашкільна освіта репрезентована двома основними блоками: освітнім і культурно-дозвільним. Культурно-дозвільна діяльність зазвичай ґрунтується на спеціально розроблених культурно-дозвільних програмах, спрямованих на задоволення потреб дітей у відпочинку, релаксації, спілкуванні. Це можуть бути ігрові програми, усілякі конкурсні програми типу КВК, «брейн-рингу», різноманітні свята, театралізації, тематичні дні й тижні, огляди, творчі звіти, концерти, тривалі програми дозвілля тощо. Усі культурно-дозвільні програми спрямовані не тільки на наповнення дитячого дозвілля соціально значущим змістом, а й на формування у дітей практичних навичок змістовного наповнення свого власного вільного часу. Призначення освітнього блоку – задоволення різноманітних потреб дітей у пізнанні й спілкуванні, які не завжди можуть бути реалізовані у рамках предметного навчання у школі. Тут навчання дітей здійснюється на основі освіт-

ніх програм, розроблених, зазвичай, самими педагогами. Тематика таких програм надзвичайно різноманітна: це можуть бути програми художньо-естетичного, науково-технічного, еколого-біологічного, соціально-педагогічного, спортивно-оздоровчого й багатьох інших напрямів. Немає такої сфери людської діяльності, що не могла б стати об'єктом вивчення у позашкільній освіті. Головне, щоб предмет навчання відповідав реальним потребам дітей, а також щоб знайшовся фахівець-професіонал, який не тільки добре знає свою справу, а й здатний глибоко зацікавити й захопити дітей [2, 5].

Обидва названі блоки реалізуються різноманітними суб'єктами позашкільної освіти. Серед них провідне місце посідають дитячі позашкільні заклади, номенклатура яких нині доволі широка. До них належать Будинки й Центри дитячої та юнацької творчості, муніципальні підліткові клуби, станції юних туристів (натуралістів, біологів тощо), клуби юних техніків (археологів, краєзнавців, геологів, спелеологів, моряків), центри естетичного виховання, різні студії, літні заміські табори і ціла низка інших установ, цілеспрямовано створюваних державою, суспільством та окремими його представниками для організації пізнавального дозвілля дітей. Багато з названих установ інтегрують різні напрями пізнавальної діяльності і стають комплексними освітньо-виховними установами. Тому доволі часто фахівці виокремлюють багатопрофільні та однопрофільні (спеціалізовані) дитячі заклади. До багатопрофільних дитячих закладів належать Будинки та Палаци молоді та школярів, Будинки та Палаци культури, підліткові клуби, парки. До спеціальних дитячих закладів – бібліотеки, театри, кінотеатри, станції юних техніків (натуралістів, туристів), дитячі спортивні школи, стадіони, Палаци спорту, дитячі автостанції (залізничні, пароплавання) [4, 18]. Автори посібника за редакцією А. Мудрика однопрофільними закладами позашкільної освіти називають такі, що реалізують позашкільні освітні програми однієї спрямованості (спортивно-тех-

нічної, художньо-естетичної, військово-патріотичної, науково-технічної тощо) [6, 13].

У своєму дослідженні М. Коваль зазначає, що установи позашкільної освіти відрізняються від шкіл та інших інститутів соціального виховання дітей та підлітків своєрідністю педагогічної організації роботи з ними. Говорячи про те, що для цих установ характерний загальнодоступний масовий самодіяльний і суспільно корисний характер діяльності дітей, який має практичні та особистісно значущі для кожної дитини завдання, вона виокремлює різні види такої роботи. Це, *по-перше*, масові та групові види предметно-практичної діяльності, які сприяють об'єднанню підлітків, вимагають від них певних умінь і сумлінного ставлення до справи. До них, за М. Коваль, належать комплексні ігри-змагання, творчі свята, конкурси та фестивалі. Саме такі форми, на думку дослідниці, дають дітям можливість випробувати свої сили, заслужити схвалення, порівняти свої досягнення з досягненнями товаришів. Можна додати, що часто такі види діяльності стають своєрідною рекламою, яка залучає дітей проводити своє дозвілля у позашкільному закладі, а також стимулюють підлітків до досягнення нових результатів і, нарешті, стають тестовим показником результативності діяльності дітей і педагогів позашкільної освіти.

До другої категорії, на думку М. Коваль, належать гуртки, студії, секції та інші творчі об'єднання дітей, охочих до систематичної діяльності, відповідно до своїх інтересів і можливостей. Ці організаційні форми забезпечують рівні можливості участі всіх школярів, незалежно від їхніх здібностей і рівня підготовки. Можна також зазначити, що діяльність дітей у таких спільнотах має регулярний і довготривалий характер, а форми, описані вище, використовуються періодично і є своєрідним творчим підсумковим звітом про діяльність будь-якого гуртка, клубу чи студії за певний період.

Автор також визначає форми та види роботи для найбільш підготовлених дітей та підлітків. До них належать наукові товари-

ства учнів, дитячі наукові конференції, літні виїзні табори та експедиції. Участь у них дає дітям змогу розширити свої теоретичні знання й апробувати їх у практичній діяльності. Така діяльність, поза сумнівом, має суспільну значущість, а часто і покладає на підлітків високу відповідальність, що сприяє зростанню самоповаги й самоактуалізації особистості дитини [5, 36].

Окрім позашкільних навчальних закладів, культурно-дозвільну та освітню місію здійснюють засоби масової інформації – дитячі журнали і газети, книги, дитячі радіо- й телепрограми. У цій царині також працює мережа громадських організацій та закладів, які здійснюють значну роботу серед дітей і підлітків. До них належать ради сприяння сім'ї та школі, ради з позашкільної роботи з дітьми, з роботи за місцем проживання, депутатські комісії, комісії у справах неповнолітніх, шефські комісії, ради дитячих секторів, фонди спонсорів, спеціалізовані фірми з культурного обслуговування дітей та підлітків тощо [4, 19]. Окрім того, особливе місце посідають молодіжні та дитячі громадські об'єднання – різноманітні піонерські, скаутські, патріотичні, козацькі організації.

У позашкільній освіті діти й підлітки (вихованці) є водночас її об'єктом та суб'єктом. Актуальна з точки зору усієї гуманістичної парадигми виховання проблема перетворення вихованця із об'єкта виховання на суб'єкта набуває особливої значущості в умовах позашкільної освіти. Адже за умов відсутності або другорядності нормативів та державних стандартів, якими традиційно переважана шкільна освіта, вихованці у системі позашкільної освіти мають значно більші можливості для власної активності, а педагоги – для її стимулювання. Сам позашкільний педагогічний процес створює сприятливі умови для формування вихованця як суб'єкта морально-духовного розвитку. У позашкільному педагогічному процесі дитина не просто виявляє те, що засвоїла (культуру, соціальний досвід тощо). Вона розвиває, доповнює та перетворює набуте. У цьому полягають за-

кон творчої поведінки особистості й особливості методики позашкільного педагогічного процесу, які ґрунтуються на захопленні творчою діяльністю, багатстві вражень, створенні спеціально передбачених гуманних відносин, зростанні особистісного статусу кожної дитини [7, 47].

Специфіка педагогічної взаємодії в установі позашкільної освіти дає можливість повніше використовувати потенціал індивідуального підходу в роботі з дітьми, адже у цій сфері освіти немає такого жорсткого, як у школі, дотримання державних освітніх стандартів, а кількість дітей, з якими одночасно працює педагог, зазвичай менша, аніж у стандартному шкільному класі. Тому у позашкільній освіті сама специфіка діяльності дітей потребує організації освітнього процесу з позицій розвивального навчання, яке враховує і використовує закономірності індивідуального розвитку дитини, пристосовується до його рівня та здібностей і ґрунтується на уявленні про те, що вже в молодшому шкільному віці необхідно пробуджувати здатність дитини бути суб'єктом навчальної діяльності.

Особистісно орієнтований підхід у позашкільній освіті дає можливість дитині визначити свій власний освітній шлях у реалізації пізнавальних інтересів, а також забезпечує розвиток її індивідуальних здібностей, які відрізняються від інтересів і здібностей її товаришів. Школа не може забезпечити таке ставлення до кожної дитини, адже шкільна освіта є предметно-орієнтованою і має забезпечити послідовність і системність у засвоєнні школярами предметів, уміщених в обов'язковій програмі навчання [3].

Сучасна побудова освітнього процесу в системі позашкільної освіти дітей орієнтована не так на передання певних знань, умінь і навичок, як на розвиток дитини, розкриття її творчих можливостей, здібностей і таких особистих якостей, як ініціативність, самодіяльність, фантазія та самобутність. Така освіта значно більшою мірою за шкільну надає кожному учневі можливість стати суб'єктом процесу власного

розвитку, реалізувати можливості, які вона має від природи [2, 30–31].

У позашкільній освіті, на відміну від шкільної, більш чітко виявлена суб'єктивна позиція дитини, якій надається право вибору педагога, виду творчої або соціальної діяльності, колективу, режиму занять. Тому особистісний, творчий розвиток вихованців закладів позашкільної освіти не суперечить необхідності виставлення дитині нормативної оцінки за творчий результат, особисте досягнення. Мотиваційний компонент навчальної діяльності не порушується через порівняння дитини з іншими, співвідношення її рівня розвитку з віковими нормативами та державним стандартом освіти. Успіхи дитини у системі позашкільної освіти порівнюються, передусім, з попереднім рівнем її знань і умінь, а стиль, темп, якість її роботи – не піддається осуду.

Окрім того, сам педагог у системі позашкільної освіти перебуває в більш вигіршній позиції порівняно зі шкільним учителем. Це пов'язано з тим, що в позашкільних установах відбувається диференціація дітей за інтересами, що стає мотивацією не тільки для вибору напряму діяльності, а й сприяє зацікавленості дитини в отриманні тих знань, умінь і навичок, які передає їй педагог. А наближеність результатів діяльності до вихідної мети стає ще одним стимулом до такої діяльності. Позитивним моментом диференціації є і те, що дитина задовольняє свої пізнавальні та комунікативні потреби у співтоваристві однодумців, тобто людей (і дітей, і педагогів), для яких значущими є такі самі інтереси, цілі та цінності. Спільна творча захопленість педагога і дітей стає основою неформального спілкування, що для дітей є надзвичайно привабливим, оскільки сприяє не лише налагодженню доброзичливої атмосфери, а й зростанню дитячої самоповаги, відчуття соціальної значущості й дорослості. Стилями, які переважно використовують педагоги позашкільної освіти, є спілкування на основі захопленості спільною творчою діяльністю і спілкування на основі дружнього ставлення. Цим стилям притаманні стій-

ке позитивне ставлення педагога до дітей, спільне обдумування законів і правил спілкування, спільний контроль виконання цих правил, рівний тон і доброзичливі інтонації. Таке спілкування створює справжні демократичні і гуманістичні стосунки, виводить дитину на рівень активного учасника (суб'єкта) взаємодії, посилює можливості установи позашкільної освіти в організації пізнавального дозвілля дітей, у розширенні й поглибленні їхніх знань, у навчанні їх конкретної справи, у розвитку індивідуальних схильностей і сприяє самовизначенню особистості. Отже, образ педагога закладу позашкільної освіти у сприйнятті вихованців зазвичай відрізняється від образу шкільного вчителя у плані більшої довіри, більш комфортних взаємовідносин, інтересу обох сторін одне до одного та до предмета, що засвоюється дитиною [6, 39].

Освіта, що надається у процесі організованої діяльності, є цікавою для дитини, більше мотивує її, стимулює до активного самостійного пошуку, підготує до самоосвіти. Оскільки в системі позашкільної освіти палітра вибору дітьми сфери реалізації інтересів надзвичайно широка, практично не буває випадків, щоб дитина не знайшла себе і не досягла певного успіху в тому чи тому виді діяльності. Ця унікальна особливість позашкільної освіти – дати маленькій людині можливість виявити себе, пережити ситуацію успіху – надзвичайно важлива для будь-якої дитини, а особливо для дітей, невпевнених у собі, які мають ті чи ті комплекси та зазнають труднощів у опануванні шкільних дисциплін [2, 7–8].

За таких умов педагог має усі можливості бути, за Л. Виготським, «організатором соціального виховного середовища, регулятором і контролером його взаємодії з кожним учнем», виконуючи ключове завдання гуманістичної педагогіки – допомогти дитині усвідомити себе як особистість. Між педагогом позашкільної освіти і дитиною, що прийшла до нього, стоїть предмет загального інтересу. Тут педагог не просто передає певний обсяг нової для учня інформації, а формує

певне розвивальне середовище. Спочатку створюються умови, сприятливі для участі дитини у творчій діяльності, потім забезпечується співпраця у творчому процесі з тими, хто вже якоюсь мірою опанував досліджуваний матеріал, а за спільною діяльністю організовується самостійна творчість дитини, пошук форм і засобів реалізації творчого потенціалу особистості.

В. Бедерханова зазначає також, що сприяє переходу дитини з об'єктної позиції в суб'єктну є однією з головних функцій вихователя. Дослідниця пропонує розрізнити два варіанти суб'єктної позиції вихованця, віддаючи безумовний пріоритет другому. У першому варіанті суб'єктна позиція дитини фактично стає прихованим різновидом об'єктної позиції. У цьому разі педагоги використовують технології маніпуляції, наче дозволяють кожній дитині реалізувати свою активність, але реально створюють тільки ілюзію самостійності. Тут можна говорити тільки про ситуацію опанування дитиною вже відомого досвіду, системи цінностей через створення ситуацій, у яких діти нібито «самостійно» відкривають її і, отже, привласнюють. Другий варіант передбачає самовизначення кожного в ситуації вибору. Завдання педагога – допомогти вихованцю самостійно зробити цей вибір, що можливо у тому разі, коли педагог допомагає дитині усвідомити, сформулювати, уточнити свої цілі, бажання, потреби, труднощі [1, 39].

Щоб досягти цілей розвитку дитини, необхідне застосування у навчальному процесі індивідуальних і колективних форм його організації. Т. Сущенко виокремлює три групи методів позашкільного педагогічного процесу [7, 48]:

- методи інтерактивного діалогового навчання та виховання (дискусії, полеміка, диспути, обмін думками тощо);
- вправи позитивного соціально-морального досвіду (соціально значуща діяльність, благодійність тощо);
- методи стимулювання творчого самовиявлення (гра-проекування, «абстрактний експеримент», вибір сміливих гіпотез,

публічні захисти проєктів, тиражування дитячих винаходів, перші самостійні наукові роботи тощо).

Дуже важливі також такі методи викладання: метод проблемного викладу, частково-пошуковий, дослідницький. Застосування їх змінює позицію учня і педагога у навчальному процесі. Передбачається суб'єкт-суб'єктний характер взаємодії педагога і дитини, що виявляється у реалізації педагогом демократичного стилю, відкритості, діалогічності та рефлексивності своїх дій. Важливо, щоб усі методи та форми роботи з дітьми були динамічні та мінливі, щоб не втрачалась зацікавленість, жвавість сприйняття, дух творчості, що зачіпають почуття, думки та інтелектуальні переживання дитини, пов'язані з втіленням її задумів.

Традиції педагогіки взаємодії, що історично склалися у позашкільних установах, та сучасні вимоги розвивального навчання передбачають активну участь дітей на всіх етапах організації життєдіяльності позашкільних закладів. Проте, важливим суб'єктом такої взаємодії залишається педагогічний колектив установи, тому що саме від педагога позашкільної освіти залежить виховання дітей, засноване на співпраці і співтворчості. Як зазначає І. Шульга, що досліджує проблему підготовки соціальних педагогів-аніматорів (організаторів дозвілля), їхніми домінуючими ознаками мають стати висока культурна освіченість, духовно-моральна вихованість і професійна компетентність. А найважливішим складником підготовки соціального педагога до такої діяльності стають гуманістичні цінності, тобто «усвідомлення педагогом самоцінності людської особистості, свідоме й емоційне прийняття професії, розуміння творчої природи педагогічної діяльності, опанування професійно-етичної культури, що поєднує моральну внутрішню сутність і зовнішню поведінкову виразність педагога» [8, 153].

Можна цілком погодитися з думкою Б. Дейча про те, що педагогічна діяльність у сфері позашкільної освіти має на меті пошук і усвідомлення дитиною власної «до-

статності» (тобто розуміння того, що вона насправді хоче і може) і «недостатності» (з'ясування того, про що ще слід дізнатися, що опанувати). Отже, дитина самовизначається у процесі пошуку мети. Педагог супроводжує її на цьому шляху, надаючи педагогічну підтримку, сприяє проходженню дитини через проблемні ситуації з максимальним збереженням почуття власної гідності, спираючись на яке він стає здатним набувати досвід освітньої діяльності [3].

Висновки. Усі ці вимоги до педагогів та до всієї системи позашкільної освіти продиктовані надзвичайною її актуаліза-

цією у період інформаційної революції. Адже саме науково-технічна революція значною мірою вплинула на соціальне замовлення на появу позашкільної освіти. Традиційна школа кінця XIX – початку XX ст. не була здатна задовольнити освітні запити молодого покоління. У подальшому науково-технічна революція призвела до значної переорієнтації загальноосвітніх шкіл на інституцію, яка більше часу приділяє навчанню дітей та учнівської молоді, тоді як центр виховної роботи поступово переносився в сім'ю та позашкільний заклад.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бедерханова В.** Личностно ориентированное образование в летнем лагере / В. Бедерханова // *Философия и педагогика каникул.* – М., 1998 – С. 39.
2. **Буйлова Л. Н.** Дополнительное образование в современной школе / Л. Н. Буйлова, Н. В. Кленова. – М.: «Сентябрь», 2005. – 192 с.
3. **Дейч Б. А.** Дополнительное образование детей [Электронный ресурс]: электронный учебник / Б. А. Дейч, Н. А. Пель; Новосибир. гос. пед. ун-т. – CD. – Новосибирск: НГПУ, 2005. – Режим доступа: <http://impisr.edunsk.ru/files/uchebnik/index.htm>
4. **Ерошенко И. Н.** Культурно-воспитательная деятельность детей и подростков: учеб. пособие для студентов вузов / И. Н. Ерошенко. – М.: ВЛАДОС, 2004. – 221 с.
5. **Коваль М. Б.** Педагогика внешкольного учреждения / М. Б. Коваль. – Оренбург, 1993. – С. 36.
6. Социальное воспитание в учреждениях дополнительного образования детей: учеб. пособие для студ. пед. вузов / Б. В. Куприянов, Е. А. Салина, Н. Г. Крылова, О. В. Миновская; под ред. А. В. Мудрика. – М.: Академия, 2004. – 240 с.
7. **Сущенко Т. И.** Основы внешкольной педагогики: пособие для классных руководителей, педагогов внешкольных учреждений / Т. И. Сущенко. – Минск: Бел. Навука, 2000. – 221 с.
8. **Шульга И. И.** Подготовка социальных педагогов-аниматоров для детских оздоровительных лагерей в педагогическом вузе. // *Содержание летнего отдыха детей и региональная социальная политика: мат. межрегион. науч.-практ. конф.* – Новосибирск, 2002. – С. 153.

CITED LITERATURE

1. **V. Bederkhanova.** Learner-centered training at summer camp / V. Bederkhanova // *Philosophy and pedagogy of holidays.* – Moscow, 1998 – P. 39.
2. **L. Bujlova.** Additional training at modern school / L. Bujlova, N. Klenova. – Moscow: «Sentyabr», 2005. – 192 p.
3. **B. Dejch.** Additional training of children [Web site]: e-text-book / B. Dejch, N. Pel; Novosibirsk state pedagogical university. – CD. – Novosibirsk: NSPU, 2005. – Access mode: <http://impisr.edunsk.ru/files/uchebnik/index.htm>
4. **I. Yeroshenkov.** Cultural-educational activity of children and teens: work-book for tertiary students / I. Yeroshenkov. – Moscow: VLADOS, 2004. – 221 p.
5. **M. Koval.** Non-formal institution pedagogy / M. Koval. – Orenburg, 1993. – P. 36.
6. Social education in institutions of further education of children: work-book for students of pedagogical universities / B. Kupriyanov, E. Salina, N. Krylova, O. Minovskaya, edited by A. Mudrik. – Moscow: Academiya, 2004. – 240 p.
7. **T. Sushchenko.** non-formal pedagogy basics: work-book for classroom teachers, teachers of non-formal institutions / T. Sushchenko. – Minsk: Bel. Navuka, 2000. – 221 p.
8. **I. Shulga.** Training of social teachers-animators for children's holiday camps in the pedagogical institute. // *Content of summer camps for children and regional social policy: Trans-regional workshop conference information.* – Novosibirsk, 2002. – P. 153.

Олег БЛОХІН

УДК 37.035.6 : 613.8796

СПОРТ ЯК ЗАСІБ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ

© Блохін О., 2012

Ключові слова: людина, культура, спорт, виховання.

Проаналізовано соціокультурну і виховну функції спорту; підкреслено його роль у формуванні здорового способу життя та патріотичному вихованні молоді. Розглянуто соціально-психологічні особливості впливу засобів масової інформації на формування іміджу суб'єктів спорту.

наслідок політичних та економічних змін, що відбулися в українському суспільстві протягом останніх років, було цілковито зруйновано побудовану за радянських часів систему патріотичного виховання дітей та молоді. За відсутності системної роботи у сфері патріотичного виховання, нині чітко простежуються певні негативні зміни у світоглядних пріоритетах молодого покоління. Розв'язання означеної проблеми В. Лукашук убачає у впровадженні ефективної, історично перевіреної системи спортивно-патріотичного виховання, що відповідає перспективним інтересам українського народу. Спорт був і залишається одним із могутніх засобів патріотичного виховання. Національний складник у спорті найкраще виявляється на церемоніях нагородження переможців Олімпійських ігор, коли здійснюється прапор та звучить гімн країни-тріумфатора. Успіхи та невдачі виступи у спорті більшість громадян пов'язують із престижем країни [9, 237].

Для більш глибокого вивчення соціокультурного та політичного аспектів спортивних перемог українських спортсменів

мають бути з'ясовані базові моделі (архетипи), які найчастіше функціонують у свідомості і вболівальників, і власне людей спорту. Здійснене Є. Позднишевим дослідження дало можливість заперечити поширене твердження про те, що спорт «обслуговується» тільки архетипом Героя (Воїна), і показало певні зв'язки восьми базових архетипів із найпопулярнішими видами спорту. Зокрема, базовий архетип Хранителя пов'язаний із 40 % видів спорту (велоспорт, аеробіка, лижний спорт, спортивні танці, туризм, скелелазіння), Героя – з 35 % видів спорту (футбол, баскетбол, волейбол, теніс, єдиноборства, національні види спорту), Мислителя – з 15 % (легка атлетика, плавання, гольф) і Шукача – з 10 % (йога, бодібілдинг). На думку дослідника, застосування теорії архетипів у спорті й спортивному бізнесі :

- може безпосередньо впливати на концепцію та імідж спортсмена, команди, організації;
- допомагає ідентифікувати цільову аудиторію, а отже зрозуміти її переваги, смаки, принципи;
- допомагає правильно розробити дизайн інтер'єру, вивіски, придумати слоган, створити фірмовий стиль;
- допомагає збудувати грамотну стратегію рекламно-маркетингових заходів [11, 343].

Окрім того, соціокультурна і політична роль основних досягнень українських спортсменів визначається соціально-психологічними особливостями впливу ЗМІ на формування іміджу суб'єктів спорту. Упродовж усієї історії розвитку спортивної преси спостерігається стійка залежність її впливу на читачів від рівня розвитку поліграфічної бази. Так, на початку ХХ ст. спортивна преса могла використовувати тільки чорно-білий текст і згодом чорно-біле фото. Це обмежувало можливості психологічного впливу спортивної преси на відчуття, сприйняття й уявлення читачів. Особливості висвітлення спорту в газетах залежать від рівня розвитку поліграфічної бази та пов'язані зі складом читачької аудиторії (стать, рівень доходів, рі-

вень освіти). Численність певної аудиторії залежить від таких факторів, як час, країна, соціальний прошарок тощо. «Бульварна преса» впливає на відчуття, емоції читача, формує сприйняття, уявлення, тобто працює на емоційному рівні. Аналітичні ж матеріали, навпаки, працюють на рівні понять, суджень, тобто, піднімаються до когнітивного рівня свідомості.

«Бульварна преса» орієнтується, зазвичай, на людей, що не мають вищої освіти, активізуючи ліву півкулю головного мозку на образному рівні, тоді як аналітичні видання формують своє коло читачів з освічених людей, активізуючи праву півкулю головного мозку на когнітивному рівні. Більшість спортивних матеріалів цілеспрямовано створює одночасно тільки один певний імідж. Якість іміджу, сформованого спортивним виданням, залежить від власного іміджу цього видання. Спортивна преса активно впливає на емоції читачів, використовуючи кольоровий друк, широкі можливості сучасної техніки [12, 245].

Повідомлення вітчизняної спортивної преси щодо результатів змагань містять огляди прес-конференцій, що відбуваються після завершення цих змагань. Тренери, гравці, атлети, які відповідають на запитання спортивних журналістів, можуть пояснити і особливості конкретних подій змагання, і визначити їхні причини та результати. Існують поширені засоби впливу цих виступів на створення іміджу людей спорту. До них, зокрема, належить проведення деякими спортивними виданнями (наприклад «Спорт-Експрес в Україні») хіт-парадів висловлювань, що найбільше запам'яталися слухачам, після кожного туру протягом спортивного сезону й нарахування певної кількості балів за кожне з них. Однак, на нашу думку, серйозна проблема полягає в тому, що тим самим преса подекуди популяризує висловлювання, які суперечать принципам етикету публічних виступів, є образливими для честі й гідності суб'єктів спортивного процесу (лайливі чи зневажливі ви-

слова на адресу гравців власної команди або суперників, критика суддівства).

Інший популярний засіб формування персонального чи колективного іміджу суб'єктів спортивних змагань – прогнози, що напередодні цих змагань роблять журналісти, спортсмени або тренери. У цих прогнозах також відбивається певний образ спортсмена чи команди, що формується на основі об'єктивних (місце в рейтингу чи в турнірній таблиці, статистичні дані щодо попередніх зустрічей) і суб'єктивних (бачення авторами прогнозів сильних та слабких сторін учасників змагань, оцінка їхнього співвідношення) показників.

Можливості впливу іншого засобу масової комунікації – телебачення – на свідомість глядачів спортивних трансляцій постійно залежали і залежать від рівня розвитку технічної бази. Так, розмір екрана телевізора має тут безпосереднє значення. Як засвідчують результати експерименту, переглядаючи фільм на великому екрані (діагоналю 116,8 см), глядач переживає більше збудження, хвилювання і задоволення, аніж під час перегляду його на маленькому екрані (діагоналю 30,5 см) [16, 111]. Технічний розвиток телебачення поступово уможливив значне розширення телеаудиторії вболівальників. Спортивне телебачення починає впливати не тільки на емоційний, а й на когнітивний рівень свідомості телеглядачів, допомагаючи їм в аналізі побаченого.

На початку розвитку спортивного телебачення якість телевізійного іміджу в спорті залежала від сумарної дії двох основних чинників: об'єктивного (рівень розвитку матеріальної бази телебачення) та суб'єктивного (рівень майстерності спортивного телекоментатора). Нині вплив зображення багато в чому компенсує вади роботи спортивного коментатора. Телевізійні канали прагнуть привернути аудиторію до своїх спортивних телепередач завдяки використанню видовищних форматів. Проте, якщо для вболівальника важливо споглядати окремий вид спорту або гру улюбленої команди, то для пересічного телеглядача

спортивна передача має, передусім, розважальний характер. Спортивні шоу покликані підвищувати інтерес глядача до цієї тематики. Їхню цільову аудиторію часто складають люди, які мало цікавляться спортом. Підготовка телепередач на спортивну тематику дає змогу суттєво розширити аудиторію глядачів, наприклад, завдяки залученню жінок, активній співпраці з відомими спортсменами у процесі створення нових телеканалів, використанню у ролі коментаторів відомих спортсменів. Їхні гучні імена, знання спорту підвищують кількість вболівальників і впливають на їхню лояльність. Спорт, як відомо, не привертає уваги за відсутності «зоряних» особистостей.

Спорт, побачений за допомогою масмедіа, виглядає інакше, аніж за безпосереднього спостереження. Передусім, відбувається скорочення дистанції між глядачем та учасником змагань. Не випадково останнім часом у спортивних трансляціях приділяється увага презентації дійових осіб – спортсменів, тренерів. Їх знімають перед початком змагань, у перервах, під час та після завершення змагань. Особливу роль у цьому процесі відіграють «крупні плани», зосереджені на очах спортсмена, його міміці. Це дає змогу глядачеві індивідуалізувати змагання, наділити будь-якого спортсмена впізнаваними рисами (нехай умовними), домислити його індивідуальні особливості (не важливо, до якої міри вони виявляться вигаданими). Візуальна присутність під час матчу, виступу надає вболівальникам відчуття причетності до подій, збільшує інтенсивність життя [7, 553].

Як характерний приклад використання спортивних досягнень у вітчизняному телевізійному просторі можемо згадати практику флеш-інтерв'ю, що останніми роками набуває поширення під час телевізійних трансляцій, передусім – ігрових видів спорту. Коментатори звертаються до гравців або тренерів перед початком гри, під час перерви та по завершенні. Короткий час флеш-інтерв'ю дає можливість зосередити увагу на ключових моментах змагання: перед грою – на прогнозах щодо її підсумків, на-

строї учасників, протягом гри – на перебігу основних подій, по завершенні – на закономірності чи випадковості підсумків гри, їхньому впливі на турнірну ситуацію, подальших перспективах певної команди.

Радіомовлення також активно задовольняє комунікативні інформаційні потреби спортивних уболівальників. За своєю природою радіоповідомлення є найменш індивідуалізованими. Існує зв'язок між рівнем переконливості радіопередачі і рівнем її раціонально-емоційного балансу. Радіо широко використовує аудіообрази (іміджі) як ефективну форму звернення до почуттів аудиторії, впливу на їхні периферичні ключові стимули. Радіо має можливість руйнувати кордони між індивідуальною і колективною свідомістю. Створення ефективного радіообразу (іміджу) відбувається за участю мотиваційного, аудіального, текстового і символічного структурних блоків. Так, спортивні радіопередачі впливають на радіослухачів і на когнітивному, і на афектному рівнях. Вони завжди формують в уяві слухачів певні образи (іміджі). Мотивація слухачів щодо прослуховування спортивних радіопередач формується внаслідок їхньої самоідентифікації з певною групою. Спортивні радіопередачі активно використовують сферу підсвідомості радіослухачів.

Наймолодшим і найперспективнішим складником сучасних спортивних ЗМІ є Інтернет. Нині Інтернет бере участь у створенні нового типу особистості з особливою психологією і поведінковими реакціями. Кількість спортивних сайтів УАНЕТу та відвідування їх постійно зростає, що свідчить про підвищення популярності мережі Інтернет у спортивному середовищі. Швидко зростає відвідування українських спортивних WEB-сайтів. Сайт не є першоджерелом формування іміджу професійних спортсменів, але є важливим продовженням у комплексі чинників, які підтримують цей імідж [12, 246].

Постає питання: які ж ідеали утверджуються за посередництва засобів масової комунікації, пов'язаних зі світом спор-

ту. Якою мірою загалом *український спорт* можна розглядати як *провідника миру, толерантності і співпраці між народами*? Для відповіді на це запитання, передусім, слід визначити: якою є роль спорту у сучасних соціальних комунікаціях. Чи здатний він втілювати в життя згадані ідеали?

Багато сучасних дослідників розглядають спорт як чинник інтеграції, об'єднання народів, як «посла миру», що допомагає «перекинути міст» співпраці, взаєморозуміння і доброї волі, налагодити дружні стосунки між різними країнами та народами. Відомо, що головною функцією Олімпійських ігор була саме миротворча. Інші автори визначають спорт як один із важливих «клапанів» зняття агресивності як атрибутивної характеристики для кожної людини, що має надзвичайно велике значення для консолідації сучасного постіндустріального суспільства. Зокрема, К. Лоренц застосовує до спорту теорію катарсису, тобто зняття емоційної напруги, агресивних імпульсів через участь у грі або її споглядання. Він вважає, що спорт виконує функцію «безпечного клапану» для зняття або принаймні пом'якшення природної агресивності людини, переведення її у форму «ритуального конфлікту» [19, 73]. Подібні погляди висловлює Л. С'юене, який підкреслює, що «міжнародні змагання є різновидом сублімації природної агресивності людини і дають народам усвідомити, до якої міри тісно вони пов'язані між собою» [28, 136].

Поряд із такими оцінками, в сучасній науковій літературі зустрічається й інший підхід, прихильники якого скептично або негативно оцінюють роль спорту в утвердженні миру, толерантності і співпраці між народами. Наприклад, Г. Люшен вважає, що саме спортивне змагання є конфліктною системою, що деякі спортивні події заохочують насильство і конфлікт [21, 54]. За таких обставин віра в консолідувальну місію спорту виявляється безпідставною. Як підкреслює Е. Нідерман, «уявлення про те, що спорт може сприяти досягненню взаєморозуміння між народами, є суперечливим, особливо враховуючи рівень розвитку спортивної

науки» [23, 24]. К. Леш вважає, що комерціалізація перетворила гру на роботу, підкорила задоволення спортсмена задоволенню глядача, довела самого глядача до стану «пасивного овоча» – цілковитої протилежності здоров'ю і силі, що персоніфікуються спортом. Манія перемоги спричинила надання занадто великого значення змагальному складнику спорту й занепад досвіду співробітництва – більш скромного, але такого, що приносить більше задоволення. Культ перемоги перетворює гравців на дикунів, а уболівальників – на фанатичних шовіністів. Це переконує деяких критиків у тому, що спорт нав'язує молоді мілітаристські цінності, ірраціонально вселяє глядачам локальну і національну гордість, стає одним із головних оплотів шовінізму [20, 25].

Отже, існує дві протилежні оцінки ролі спорту як засобу досягнення миру, толерантності і співпраці між народами. Прихильники однієї з них позитивно й доволі високо оцінюють цю роль, підкреслюючи значення спорту як чинника миру, дружби, міжнародного взаєморозуміння, пом'якшення (або навіть усунення) агресивності. Прибічники іншого підходу піддають сумніву або навіть заперечують значущість спорту у цьому сенсі. Проте всі вони спираються на конкретні факти, надають переконливі аргументи.

У такій ситуації, як зазначає В. Лукашук, важливо уникнути методологічних помилок. Одна з них полягає у твердженні, нібито соціальні функції та значення спорту визначаються його природою, незалежною від нових тенденцій його функціонування. Це призводить до того, що не розділяються поняття «потенціал спорту» (притаманні йому можливості впливу на особистість і ставлення людей) та його «реальна значущість», тобто якою мірою цей потенціал практично реалізується. Не враховується той факт, що існує невідповідність між можливостями спорту і реалізацією цих можливостей, яку можна подолати, за певних умов. Слід враховувати також те, що спорт є носієм культурних, соціальних і суспільно-політичних можливостей,

які можуть реалізовуватися у різних країнах по-різному [9, 236].

Як зазначає О. Садовник, часто у висвітленні спортивних подій не враховується той факт, що спортивний імідж країни є одним із основних складників загального іміджу держави. Зокрема, спорт значною мірою впливає на зовнішньополітичний імідж держави. Так, наприклад, результати дослідження, здійсненого Українським центром економічних та політичних досліджень у 2000 р., свідчать про те, що однією з десяти позитивних рис, які нині формують міжнародний імідж України, є наявність у країні великої кількості талановитих спортсменів [13, 6].

Спортивні досягнення видатних українських атлетів та впізнані у світі імена вітчизняних спортсменів (Сергія Бубки, Андрія Шевченка, братів Кличків), за характеристикою Т. Федорів, постають зразками публічної дипломатії [14]. Останнє поняття означає відносини між державами, за яких не використовують традиційні урядові зв'язки: метою публічної дипломатії є інформування міжнародної громадськості, підтримання контактів з іншими країнами у сфері освіти і культури, спрямованих на створення привабливого образу своєї країни [25, 314].

Звичайно, важливим у цьому аспекті є не лише формування, а й підтримання спортивного іміджу України на міжнародному рівні. На жаль, інформація щодо розвитку спорту в нашій державі, що з'являється у закордонних ЗМІ, часто є нерегулярною та вибірковою. Зокрема, протягом 2007–2008 рр. у відомій англійській газеті «Таймс» лише три матеріали були присвячені темі спорту в Україні. В одному з них описувався візит британського гімнаста до України, проте, мало що стосувалося безпосередньо України. В інших двох матеріалах йшлося про позицію Андрія Шевченка щодо його подальшої футбольної кар'єри. Оскільки Україна завжди мала імідж спортивної держави, то в цих публікаціях такий її статус підтвердився, хоча власне про Україну лише згадувалося [15, 130].

О. Кулеба зазначає, що інформація щодо позитивних явищ у розвитку українського суспільства, зокрема досягнень у галузі культури та спорту, лише спорадично циркулює у зарубіжних ЗМІ. Інформаційно привабливі матеріали про спортивні досягнення представників України (Віталія та Володимира Кличків, Яни Клочкової, Андрія Шевченка) мають персоніфікований характер і не сприймаються як заслуга держави [8]. Тому можна стверджувати, що праця у цьому напрямі має тривати, охоплюючи нові складники. Зокрема, слід звертати увагу на те, що важливими є не лише спортивні досягнення українських атлетів, а й їхня готовність до опанування інших культур, починаючи з вивчення мови, традицій та звичаїв певного суспільства. Численні приклади успішної адаптації за кордоном вітчизняних спортсменів (брати Клички, А. Шевченко, С. Ребров, А. Воронін, А. Тимошук та ін.) можуть бути визначені як зразки толерантності, притаманної представникам нашого народу, як їхнє прагнення краще пізнати світову культуру.

Проведення чемпіонату Європи з футболу 2012 р., організатором якого стала Україна разом із Польщею, також має сприяти процесові зміцнення спортивного іміджу нашої держави на міжнародному рівні. Незважаючи на критичні зауваження, поширені в деяких закордонних ЗМІ щодо нашої країни напередодні Євро-2012 (стосовно «небезпеки», що нібито чекають іноземних туристів в Україні, та «загроз демократії», – аж до закликів окремих європейських політиків бойкотувати проведення турніру), маси гостей прибули до нашої держави. Згідно з даними, оприлюдненими на прес-конференції 12 червня 2012 р., з початку чемпіонату Україну щодня відвідують на 90 тис. осіб більше, ніж раніше (300 тис. проти 210 тис.). Лише за перші чотири дні проведення Євро-2012 у фан-зонах в Україні побувало 523 тис. осіб, а середня відвідуваність стадіонів становить 98 % [17, 44–45].

Можна стверджувати, що помітно вплинули на підвищення авторитету України

в Європі зусилля організаторів чемпіонату, серед яких значна частина представляє саме український спорт. Зокрема, до переліку «100 друзів Євро-2012» (у підсумку його склали 102 особи) увійшли такі знані у світі спорту діячі, як легенди легкої атлетики С. Бубка, В. Борзов, футболіст національної збірної України А. Тимошук, плавці Я. Клочкова й Д. Силантьєв, президент Федерації баскетболу в Україні О. Волков, боксери брати Кличко, тенісистки О. і К. Бондаренко та інші [26]. Безумовно, їхній імідж позитивно вплинув на подолання наслідків пропаганди тих сил, що були вороже налаштовані до проведення чемпіонату Європи з футболу в Україні. Успішність організації цього турніру має сприяти подальшому зміцненню миру, толерантності і співпраці між народами.

Незаперечною також є *роль спорту в утвердженні здорового способу життя*. Звичайно, не слід абсолютизувати цю ідею, вважаючи її апіорі правильною в усіх ситуаціях. На жаль, самі заняття спортом ще не гарантують збереження здоров'я протягом усього життя. У дійсності ми можемо спостерігати непоодинокі випадки перетворення колишніх спортсменів на пацієнтів лікарень, диспансерів. Однак, слід з'ясувати, що саме стає причиною тих випадків, коли здоровий спосіб життя порушується, і визначити, як уникнути цих відхилень від норми. Адже здоровий спосіб життя може бути визначений саме як соціокультурна норма.

Поняття здорового способу життя містить такі компоненти: оптимальна рухова активність; раціональне харчування; здоровий сон; дотримання гігієнічних правил; відмова від паління, від уживання наркотичних засобів та зловживання алкоголем [22, 215].

Фізичне виховання і масовий спорт протягом усього життя – це ефективний складник процесу повноцінного розвитку організму людини, дієвий засіб профілактики захворювань, підготовки до високопродуктивної праці, захисту Батьківщини, забезпечення творчого довголіття, організації

гармонійного дозвілля, запобігання анти-громадським виявам поведінки, особливо серед дітей та молоді. Удосконалення сфери фізичної культури і спорту передбачає розробку й використання сучасних підходів, які визначають поширення серед населення традицій, мотиваційної орієнтації до використання фізичного виховання та спорту для всіх людей у формуванні здорового способу життя, розширення форм залучення різних груп населення до регулярних занять фізкультурою.

На жаль, сучасну ситуацію в Україні у сфері здоров'я (зокрема, молоді) важко визначити як позитивну. З одного боку, це засвідчують медичні дані. Зокрема, результати тестування соматичного здоров'я студентів-першокурсників НауКМА наборів 2004–2005 рр. дають його узагальнену оцінку. Вони свідчать про те, що середні величини сукупної вибірки досліджуваних показників перебувають у межах одного й того самого рівня здоров'я (нижче середнього рівня). При цьому спостерігається незначна тенденція до зміщення показників у бік їхнього погіршення. Привертають увагу дуже низькі середні показники сили м'язів кисті та подовжений період реституції пульсу після 20-ти присідань, що є свідченням недостатньої загальної фізичної підготовки студентів [6, 29].

З іншого боку, таку ситуацію підтверджують і матеріали соціологічних опитувань. Так, дослідження, здійснене Інформаційно-соціологічним центром Одеського державного економічного університету «Студент–2006», у якому брали участь студенти 24-х ВНЗ різних регіонів України, засвідчило: відмінним свій стан здоров'я вважають 23,2 %, добрим – 46,6 %, задовільним – 18,2 %, поганим – 4,4 %; 7,6 % – не визначилися [27, 21].

На стан здоров'я молоді, що вступає до ВНЗ, негативно впливають декілька чинників: погана спадковість, що дедалі більшою мірою впливає на нові покоління; зниження рівня медичного та санітарного обслуговування в масштабі країни, зокрема

на місцевому рівні; матеріальні, побутові, культурні умови життя студентства в умовах економічних кризових явищ; зменшення рівня зацікавленості молоді у заняттях фізичною культурою та спортом [24, 177].

У межах нашого дослідження звертаємо особливу увагу на необхідність подолання останнього серед зазначених чинників. Підвищення іміджу фізкультури та спорту є дуже важливим для залучення студентства і до навчальних занять з фізичного виховання, і до регулярних тренувань у спортивних секціях, а надалі – до виступів на змаганнях. Як приклад може бути розглянута діяльність кафедри вогневої і спеціальної фізичної підготовки навчально-наукового інституту підготовки кадрів громадської безпеки і психологічної служби Національної академії внутрішніх справ. Вона має багаторічний позитивний досвід роботи з дітьми і молоддю Києва, а також плідної співпраці з державними й громадськими організаціями. Організація та проведення на спортивній базі спортивних заходів за участю цивільної молоді не потребують окремих матеріальних витрат з боку академії, оскільки проводяться водночас із навчально-тренувальним процесом курсантів, а кількість курсантів і співробітників академії, які беруть участь у змаганнях та інших фізкультурно-оздоровчих заходах, складає не менше за 30–50 % від загальної кількості учасників [18, 57].

Практичний сенс основних напрямів роботи кафедри полягає у формуванні у населення позитивного іміджу міліції через залучення дітей і молоді до занять у спортивних секціях при академії, подальше створення на базі кафедри громадської дитячо-юнацької спортивної школи, громадських організацій за зразком добровільних народних дружин, клубів юних помічників міліції, проведення роз'яснювальної роботи серед дітей, молоді, їхніх батьків, залучення до занять у спортивних секціях дітей-сиріт, дітей з неповних або нещасливих родин. Важлива роль відводиться співпраці з державними та громадськими фізкультурно-спортивними організаці-

ями. Сенс такої співпраці полягає в організації та проведенні змагань різних рівнів, інших спортивно-масових, фізкультурно-оздоровчих заходів на спортивних базах академії, в організації роботи спортивних секцій для дітей, молоді, цивільного населення із залученням кращих представників юнацтва й молоді (спортсменів, відмінників навчання, фізично підготовлених осіб) до лав органів внутрішніх справ. Ця робота пов'язана з навчально-тренувальним процесом курсантів, головними завданнями якого є: створення можливостей для самореалізації кожного курсанта за допомогою засобів фізичного виховання і спорту; використання цих засобів у профілактиці шкідливих звичок; залучення до регулярних занять усіх без винятку курсантів, виховання природної потреби курсантів у додержанні здорового способу життя; забезпечення обов'язкової участі в змаганнях залежно від рівня підготовленості.

Зазначені заходи дають можливість залучити до навчально-тренувального процесу провідних тренерів-фахівців, висококваліфікованих спортсменів з професійно-прикладних і масових видів спорту. Отже, проведення фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи з дітьми та молоддю співробітниками органів внутрішніх справ на відомчих спортивних базах можна визначити як один із основних засобів профорієнтації [18, 57–58].

Фізичне виховання молоді є важливим складником сучасної системи освіти, оскільки воно надає можливість опанування: наукових знань про здоров'я й засоби його зміцнення; способів і методів організації власного дозвілля, спрямованих на формування фізичного, соціального, духовного здоров'я, тривалого щасливого життя, на удосконалення фізичної та психологічної готовності до активної професійної діяльності [2, 26].

Не останню роль у фізичному вихованні учнівської та студентської молоді відіграє іміджевий аспект. Поєднання тілесної та психічної досконалості людини знайшло відображення в англословному понятті

ті флеш-іміджу (тілесного вигляду). Через флеш-імідж людина визначається у своїх прагненнях, усвідомлює себе як особистість і як тілесність через Я, розраховує лише на себе, захищає та відокремлює себе від інших. Досягнення бажаного флеш-іміджу є важливим виявом особистісного розвитку: не існує розвинутої особистості без автентичної тілесності. Цей термін віддзеркалює тілесну готовність людини до певного способу життя, обраної справи й здатності виконувати цю справу [6, 26].

Сучасні приклади вияву флеш-іміджу надає практика олімпійського спорту: важкоатлет і стаєр, баскетболіст і гімнаст та інші. Але флеш-імідж не можна зводити до простої статурності чи розвитку м'язів. Часом динаміка тілесних рухів, поз, жестів та міміки важить значно більше за зріст чи повноту.

Головними тілесними репрезентантами структури флеш-іміджу вважаються: вираз обличчя та його мімічне розмаїття, що віддзеркалює емоційний стан людини; форма тіла, зовнішній вигляд; рухи тіла та їхня координаційна злагодженість; вітальний тонус, який репрезентує тілесність, що є безпосередньою дійсністю людського життя [5, 182].

Формування флеш-іміджу є одним із головних виявів людської життєвої активності, важливим актом самовизначення та ствердження особистості. Беручи до уваги, що структурні компоненти флеш-іміджу чималою мірою відбивають соматичну характеристику особистості, дослідники зазначають, що у молодому віці саме антропологічні чинники є наочним уособленням стану здоров'я, його зовнішньою ознакою. Тому вплив на ці показники засобами фізичної культури і спорту є для студентів цілком зрозумілим.

У цьому аспекті курс фізичного виховання слід розглядати як важливий складник спеціалізованої культурної практики, пов'язаної з процесом удосконалення власного тіла, а відтак і поліпшення стану здоров'я. На жаль, соматична інтенція ще не стала важливим складником флеш-іміджу

у студентському середовищі й не враховується в особистісних характеристиках студента. Зазвичай розкриваються соціальні прагнення особи, фахові та моральні орієнтації, навчальні зусилля, розвиток самосвідомості тощо. Таке становище не стимулює прагнення студентів до поліпшення власної тілобудови, а через неї – стану здоров'я. Науковці припускають, що використання фізичної культури і спорту в повсякденному житті студентської молоді є дієвим мотиваційним стимулом формування флеш-іміджу [6, 27–28].

Відповідно до такого стану справ, одним із найважливіших напрямів професійної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури на сучасному етапі постає іміджмейкінг. Іміджмейкінг – це діяльність із формування свого позитивного іміджу та позитивного іміджу об'єктів, що належать до сфери професійної діяльності. Нагальна потреба в ньому саме для викладача фізичного виховання обумовлена такими чинниками:

- активно створюючи свій позитивний імідж, педагог фізичної культури не тільки демонструє професійному оточенню свої найбільш привабливі індивідуальні, особисті та професійно-діяльнісні якості, а й учиться бачити себе «ззовні», усвідомлювати свої слабкості і недоліки, співвідносити свої об'єктивні характеристики з еталонним зразком індивіда, особистості, професіонала. Позитивний імідж педагога фізичної культури виконує не тільки функцію самопізнання, самовиявлення, саморозвитку, а й функцію встановлення гармонійних стосунків з учнями та студентами, колегами, батьками;

- нині фізична культура та спорт стають соціальними феноменами, об'єднавчою силою і національною ідеєю, що сприяє розвиткові сильної держави, здорового громадянина, суспільства в цілому. Цінності фізичної культури та спорту допомагають перетворювати особистість, впливають не тільки на її фізичну сферу, а й на соціальну. У зв'язку з цим особливого значення набуває діяльність педагога фізичної культури

ри зі створення та підтримки позитивного іміджу таких об'єктів, як фізична культура, спорт, здоровий спосіб життя, спортивні клуби, спортсмени, спортивна команда школи, класу з метою залучення школярів до систематичних самостійних занять фізкультурою, тим чи іншим видом спорту, розвитку фізичних якостей, виховання культури здорового способу життя [3, 6].

Зрозуміло, що така діяльність має ґрунтуватися не лише на ентузіазмі окремих викладачів, а, передусім, спиратися на державну підтримку фізичного виховання і масового спорту. До *головних напрямів політики української держави в галузі фізкультури та спорту* належать створення відповідних умов для реалізації цієї політики та визначення засобів подальшого її вдосконалення. Вони відображені в Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту, затвердженій Указом Президента України від 28 вересня 2004 р. № 1148/2004. В основу Доктрини закладена ідея пріоритету загальнолюдських цінностей, потреб, мотивацій кожного представника суспільства у створенні умов для розвитку фізичної культури і спорту. Конкретна людина постає головним об'єктом та суб'єктом спортивного руху. Ці заходи визначають організаційну побудову й функціонування сфери фізкультури та спорту в Україні на тривалий період з урахуванням стратегії розвитку держави, світового досвіду, а основною їхньою метою є орієнтація українського суспільства на поетапне формування в державі ефективної системи фізичної культури і спорту.

Національною доктриною розвитку фізичної культури і спорту, у розробці якої взяли участь провідні вітчизняні фахівці, визначено головну мету розвитку фізкультури та спорту, яка передбачає: створення умов для забезпечення оптимальної рухової активності кожної людини упродовж усього життя; досягнення достатнього рівня фізичної і функціональної підготовленості; сприяння соціальній, біологічній, психологічній рівновазі, поліпшенню стану здоров'я, профілактиці різних захворю-

вань, фізичній реабілітації; залучення особливо обдарованих людей до спортивної діяльності, створення умов для максимальної реалізації їхніх здібностей у спорті вищих досягнень; задоволення видовищних і розважально-емоційних запитів населення; утвердження національної самоідентифікації громадян України, гордості за свою країну; підняття авторитету нашої країни у світовому спортивному русі.

Реалізацію цієї мети найближчими роками мають забезпечити: формування нових підходів до фізичного виховання і спорту з огляду на наявні соціально-економічні реалії; впровадження дієвої системи освіти населення з метою формування традицій і культури здорового способу життя; впровадження ефективних форм, методів, засобів фізкультурно-спортивної діяльності і видів спорту з урахуванням регіональних особливостей, традицій, економічних чинників, умов праці, вільного часу населення; впровадження нових підходів, які б забезпечили ефективне фінансування потреб галузі; розробку пропозицій щодо удосконалення законодавства України з питань фізичної культури і спорту; реформування організаційних основ фізкультурно-спортивного руху; підготовку нового покоління кадрів, підвищення їхнього професіоналізму; збереження наявної матеріально-технічної бази, поліпшення умов її функціонування та розвитку; вдосконалення системи спорту вищих досягнень, спортивного резерву, науково-методичного і медичного забезпечення; надання державної підтримки подальшому вдосконаленню фізкультурно-оздоровчої, реабілітаційної і спортивної діяльності серед інвалідів [10].

Звернемо увагу на виконання зазначених завдань в аспекті реалізації іміджевої функції фізичного виховання і спорту в Україні. Утвердження і розбудова української державності, прагнення увійти до європейської та світової співдружності спонукають чималу кількість національних інституцій, громадських організацій, соціальних установ орієнтуватися на найкращий зарубіжний досвід, на ті тенденції, які визнача-

ють громадський прогрес. Чи не найуспішнішими є виступи українських спортсменів на всесвітніх студентських спортивних змаганнях – Універсіадах.

Україна в період відновлення своєї незалежності стала повноправним членом Міжнародної федерації університетського спорту. Українські студенти-спортсмени від 90-х рр. ХХ ст. беруть участь і успішно виступають на Всесвітніх універсіадах. Уперше національні збірні України були представлені на цих престижних змаганнях у 1993 р. у Закопане (зимова Універсіада) і Баффало (літня Універсіада). Українські студенти-спортсмени нині серед лідерів у міжнародному спорті. Це досягнення можна оцінити як незаперечний успіх політики української держави в галузі фізкультури та спорту.

Іншим важливим напрямом зазначеної політики української держави на сучасному етапі є підтримка спорту інвалідів. Україна є єдиною державою світу, у якій створено державну систему управління спортом інвалідів й ухвалено державну програму підтримки їх. Отже, формування організаційних і нормативно-правових основ становлення та розвитку параолімпійського спорту в Україні як одного з напрямів у сфері спортивної діяльності підтверджує необхідність розв'язання цієї проблеми на рівні держави [1, 11].

Український центр фізичної культури та спорту «Інваспорт» і його регіональні відділення щороку організовують понад 45 чемпіонатів України. Найпопулярнішими змаганнями стали Спартакіада серед дітей-інвалідів «Повір у себе», спортивний фестиваль «Мрії здійснюються» та добродійна акція «Милосердя». У 2010 р. у масових змаганнях з програми X Всеукраїнських літніх спортивних ігор у стартах перших двох етапів взяли участь близько 25 тис. учасників; 457 осіб кращих серед них надалі представляли Україну у 26 офіційних міжнародних змаганнях. У міжнародному параолімпійському русі Україну репрезентує Національний комітет спорту інвалідів України, який виконує функ-

ції національного параолімпійського комітету [4, 24]. Можна стверджувати, що продовження цієї політики на державному рівні сприятиме подальшому формуванню позитивного іміджу України.

Отже, на сучасному етапі розвитку людства іміджева функція спорту реалізується в різних соціокультурних та політичних аспектах. Перехід від аматорського до професійного спорту як середовища вищих спортивних досягнень створює якісно нові умови для поширення популярності спортивних змагань у всьому світі. Це стосується й України. Незважаючи на складні соціально-економічні умови, найкращі українські спортсмени досягають перемог в індивідуальних та командних видах спорту, тим самим, за посередництва системи спортивних ЗМІ, підносячи імідж нашої держави. Сподівання на його подальше поліпшення небезпідставно пов'язані з такою не-

пересічною подією, як проведення чемпіонату Європи з футболу 2012 р. на території України та Польщі. Відвідання нашої держави численними іноземними гостями має сприяти зміцненню миру, толерантності і співпраці між народами.

Не менш важливе значення мають фізична культура та спорт в утвердженні здорового способу життя, що є актуальним завданням для українського суспільства. Імідж фізичного виховання як складника системи освіти має підвищуватися і завдяки праці викладачів, і внаслідок цілеспрямованої державної підтримки. Заходи державної політики, визначені Національною доктриною розвитку фізичної культури і спорту, мають спиратися на систему матеріального забезпечення, а водночас – на усвідомлення усім суспільством загальної значущості фізичного виховання як одного з соціальних пріоритетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бріскін Ю. А.** Організаційні основи параолімпійського спорту / Ю. А. Бріскін. — Львів : Кобзар, 2004. — 180 с.

2. **Гаврилов А. С.** Формування фізичної культури особистості в класичних університетах / А. С. Гаврилов // Освіта та наука в умовах глобальних викликів : мат. V міжнар. наук.-практ. конф. 7–9 червня 2012 р. — Сімферополь : Кримський інститут бізнесу, 2012. — С. 26–29.

3. **Гайдук Н. О.** Іміджмейкінг педагога фізичної культури як об'єкт педагогічного аналізу / Н. О. Гайдук // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. — 2010. — № 15 (202). — Педагогічні науки. — С. 5–16.

4. **Гінкул Л.** Організаційні основи з напрямку роботи інваспорт / Л. Гінкул, Г. Парнева // I Всеукраїнська наук.-практ. конф. «Психолого-педагогічні та політичні проблеми у трансформаційних процесах українського суспільства». — Кременчук : КрНУ, 2012. — С. 23–24.

5. **Гомілко О.** Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі / О. Гомілко. — К. : Наукова думка, 2001. — 338 с.

6. **Зелениук О. В.** Соматичне здоров'я в контексті формування флеш-іміджу студента засобами фізичної культури / О. В. Зелениук, Л. С. Кравченко, Т. В. Лахманюк, В. В. Макареня // Наукові записки НаУКМА. — Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. — 2006. — Т. 59. — С. 26–30.

7. **Зінюк А. В.** Візуальна репрезентація спорту / А. В. Зінюк // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. — 2010. — Вип. 16. — С. 551–554.

CITED LITERATURE

1. **Y. Briskin.** Paralympic sport organizational basis / Y. Briskin. — Lviv : Kobzar, 2004. — 180 p.

2. **A. Gavrilov.** Formation of personality physical cultural in classical universities / A. Gavrilov // Education and science in global challenges : V international workshop conference information. June 7–9, 2012 — Simpheropol : Crimean institute of business, 2012. — P. 26–29.

3. **N. Haiduk.** Iagemaking of physical training teacher as an object of pedagogical analysis / N. Haiduk // Kyiv national university named after Taras Shevchenko bulletin. — 2010. — № 15 (202). — Pedagogichni nauky. — P. 5–16.

4. **L. Hinkul.** Organizational basis for paralympic sport direction / L. Hinkul, H. Parneva // «Psychopedagogical and political points in transformational processes of Ukrainian society» I All Ukrainian workshop conference. — Kremenchuk : KrNU, 2012. — P. 23–24.

5. **O. Homilko.** Physicality metaphysics: the body concept in philosophy discourse / O. Homilko. — Kyiv : Naukova Dumka, 2001. — 338 p.

6. **O. Zeleniuk.** Somatic health in the context of a student flash image by means of physical training / O. Zeleniuk, L. Kravchenko, T. Lakhmaniuk, V. Makarenia // NuKMA scientific notes. — Pedagogical, psychological sciences and social work. — 2006. — Book 59. — P. 26–30.

7. **A. Ziniuk.** Visual representation of sport / A. Ziniuk // methodology, theory and practice of modern society sociological analysis. — 2010. — Issue 16. — P. 551–554.

8. **Кулеба О. В.** Особливості формування міжнародного іміджу України в закордонних засобах масової інформації [Електронний ресурс] / О. В. Кулеба. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_upravi/2011_1/34.pdf.

9. **Лукашук В. І.** Консолідуєча функція спорту у сучасному суспільстві / В. І. Лукашук // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. — 2009. — № 844. — Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. — С. 235—240.

10. Національна доктрина розвитку фізичної культури та спорту [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004>.

11. **Позднішев Є. В.** Архетипи і їх роль у формуванні іміджу в спорті / Є. В. Позднішев // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. — 2010. — Вип. 9. — С. 334—344.

12. **Позднішев Є. В.** Медіапсихологія і проблеми формування іміджу у спорті / Є. В. Позднішев // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — 2011. — Вип. 13. — С. 238—248.

13. **Садовник О. О.** Засоби масової комунікації та формування іміджу українського спорту (за матеріалами преси та сайтів мережі Інтернет): автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій: 27.00.06 / О. О. Садовник; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики. — К., 2009. — 20 с.

14. **Федорів Т.** «Репутація країни» та «державний брендінг» як категорії науки державного управління [Електронний ресурс] / Т. Федорів. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2011_2/11ftvndu.pdf.

15. **Якобишин О.** Формування іміджу України на сторінках газети «The Times» (2007–2008 рр.) / О. Якобишин, І. Бабушак // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — 2008. — Серія: Філологія. — Вип. 18. — С. 129—132.

16. **Винтерхофф-Шпурк П.** Медіапсихологія. Основные принципы / П. Винтерхофф-Шпурк; [пер. с нем.]. — Х.: Изд-во Гуманитарный Центр, 2007. — 288 с.

17. **Гапоненко А.** Политика – благословение или проклятие спорта? / А. Гапоненко, А. Франков // Футбол. — 2012. — № 48 (1024). — С. 44—46.

18. **Закорко И. П.** Организация и проведение профориентационной работы и профилактики правонарушений в молодежной среде средствами физической культуры и спорта профильными кафедрами вузов МВД Украины / И. П. Закорко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. — 2011. — № 6. — С. 57—59.

19. **Лоренц К.** Агрессия (так называемое «зло») / К. Лоренц; [пер. с нем.]. — М.: Прогресс; Универс, 1994. — 272 с.

20. **Лэш К.** Вырождение спорта / К. Лэш // Логос. — 2006. — № 3 (54). — С. 23—40.

8. **O. Kuleba.** International image of Ukraine forming features in foreign mass media [Web site] / O. Kuleba. — Access mode: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_upravi/2011_1/34.pdf.

9. **V. Lukashchuk.** Unifying function of sport in modern society / V. Lukashchuk // Kharkiv national university named after V. Karazin bulletin. — 2009. — № 844. — Modern society community study: methodology, theory, methods. — P. 235–240.

10. National doctrine of physical training and sports development [Web site]. — Access mode: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004>.

11. **Y. Pozdnyshchuk.** The archetypes and their role in forming of image in sport / Y. Pozdnyshchuk // Modern psychology problems : collection of scientific papers of Kamyanskyi Podilskyi national university named after Ivan Ohienko, National academy of pedagogical sciences of Ukraine Institute of psychology named after H. Kostyuk — 2010. — Issue 9. — P. 334–344.

12. **Y. Pozdnyshchuk.** Media psychology and image forming problems in sport / Y. Pozdnyshchuk // Modern psychology problems : collection of scientific papers of Kamyanskyi Podilskyi national university named after Ivan Ohienko, National academy of pedagogical sciences of Ukraine Institute of psychology named after H. Kostyuk — 2011. — Issue 13. — P. 238–248.

13. **O. Sadovnyk.** Mass communication and image formation of Ukrainian sport (based on media and Internet sites) : social communications candidate of science self-referent discourse : 27.00.06 / O. Sadovnyk; Kyiv national university named after Taras Shevchenko, Institute of journalism. — Kyiv, 2009. — 20 p.

14. **T. Fedoriv.** «Country reputation» and «state branding» as state administration science categories [Web site] / T. Fedoriv. — Access mode: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2011_2/11ftvndu.pdf.

15. **O. Yakobyschyn.** Forming of Ukraine's image in «The Times» newspaper (2007–2008 years) / O. Yakobyschyn, I. Babushchak // Uzhgorod national university scientific bulletin. — 2008. — Series : Philologia. — Issue 18. — P. 129–132.

16. **P. Vinterhoff-Shpurk.** Media psychology. Basic principles / P. Vinterhoff-Shpurk; [translated from German]. — Kharkov : Gumanitarnyj centr publishing house, 2007. — 288 p.

17. **A. Gaponenko.** The policy — sport blessing or curse? / A. Gaponenko, A. Frankov // Football. — 2012. — № 48 (1024). — P. 44–46.

18. **I. Zakorko.** Management and carrying out of professionally-oriented work and crime prevention among young people by means of physical training and sport of Ministry of Internal Affairs of Ukraine specialized university departments / I. Zakorko // Pedagogy, psychology and physical training and sport biomedical problems. — 2011. — № 6. — P. 57–59.

19. **K. Lorenz.** Aggression (so-called «evil») / K. Lorenz; [translated from German]. — Moscow: Progress; Unvers, 1994. — 272 p.

20. **K. Lash.** Sport degeneration / K. Lash // Logos. — 2006. — № 3 (54). — P. 23–40.

21. **G. Lyushen.** Sport and culture / G. Lyushen // Sport, spiritual values, culture. — Moscow : RSUPC

21. **Люшен Г.** Спорт и культура / Г. Люшен // Спорт, духовные ценности, культура. — М. : Гуманитарный Центр «СпАрт» РГАФК, 1997. — Вып. 2. — С. 135—140.

22. **Мудрик В. И.** Нормативно-правовые аспекты внедрения физической культуры в образ жизни населения Украины / В. И. Мудрик, В. А. Оксененко // Слобожанський науково-спортивний вісник. — 2006. — № 10. — С. 214—217.

23. **Нидерман Э.** Может ли спорт способствовать взаимопониманию между народами? / Э. Нидерман // Международное спортивное движение : Экспресс-информация. — М. : ЦООНТИ — ФиС, 1986. — Вып. 8. — С. 24—30.

24. **Обидейко Е. К.** Физическое воспитание как ведущий фактор оздоровления студенчества / Е. К. Обидейко // Науковий вісник. — Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. — Науки : економіка, політологія, історія. — 2009. — № 8 (86). — С. 176—180.

25. **Сеидов В. Г.** От традиционной дипломатии к публичной дипломатии / В. Г. Сеидов // Информатия. Дипломатия. Психология. — М. : Известия, 2002. — С. 312—335.

26. **Сивак О.** 102 друга Евро – 2012: кто они? [Электронный ресурс] / О. Сивак, А. Стинговский. — Режим доступа: <http://sport.segodnya.ua/euro2012/829887.html>.

27. Студенчество и современное украинское общество / под ред. В. Н. Соколова. — Одесса : Астропринт, 2008. — 176 с.

28. **Сьюэне Л.** Спорт и его гуманизирующее или негуманизирующее воздействие на человека / Л. Сьюэне // Спорт и образ жизни : Сб. статей. — М. : Физкультура и спорт, 1979. — С. 134—140.

«Sp.Art» Humanitarian Center, 1997. — Issue 2. — P. 135—140.

22. **V. Mudrik.** Regulatory aspects of physical training implementation in Ukraine's population lifestyle / V. Mudrik, V. Oksenenko // Slobozhanshchina scientific and sports bulletin. — 2006. — № 10. — P. 214—217.

23. **E. Niderman.** Can sport promote mutual understanding between peoples? / E. Niderman // International sport movement : Express-information. — Moscow : Central field body of scientific and technical information — FiS, 1986. — Issue 8. — P. 24—30.

24. **E. Obydejko.** Physical training as a leading factor of studentship sanitation / E. Obydejko // Scientific bulletin. — Odessa state economic university. All-Ukrainian association of young scientists. — Sciences : economy, politics, history. — № 8 (86). — P. 176—180.

25. **V. Seidov.** From traditional to public diplomacy / V. Seidov // Information. Diplomacy. Psychology. — Moscow : Izvestiya, 2002. — P. 312—335.

26. **O. Sivak.** 102 friends of Euro-2012: who are they? [Web site] / O. Sivak, A. Stingovskij. — Access mode: <http://sport.segodnya.ua/euro2012/829887.html>.

27. Studentship and modern Ukrainian society / edited by V. Sokolov. — Odessa : Astroprint, 2008. — 176 p.

28. **L. Syuene.** Sport and its humanizing and non-humanizing influence on a person / L. Syuene // Sport and lifestyle : collection of articles. — Moscow : Physical culture and sport, 1979. — P. 134—140.

Науково-методичний журнал

Матеріали охоплюють великий спектр проблем гуманітарного знання: теоретико-методологічні питання педагогіки, інновації у вітчизняній психології, проблемне поле філософії та менеджменту освіти

Виходить 2 рази на рік. Передплатна ціна на рік 168,14 грн

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 21826

Журнал внесено до переліку наукових фахових видань з педагогічних наук

Наталія ШУГАЛІЙ

УДК 37(489)(09)»18»

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ НІКОЛАЯ ФРЕДЕРІКА СЕВЕРІНА ГРУНДТВІГА – ЗАСНОВНИКА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

© Шугалій Н., 2012

Ключові слова: освіта дорослих, вища народна школа, андрагогіка.

е всім найефективнішим творцям нового в освіті і культурі щастить бути вславленими ще за життя і не загубитися у небутті з плином століть. Данський геній Ні-

колай Фредерік Северін Грундтвіг (1783–1872) навіть не згадується у різноманітних енциклопедіях [14], освітніх словниках [2] (виняток – гігантська 4-томна радянська «Педагогічна енциклопедія»). У науковому обігу традиційно переважають матеріали про Дж. Д'юї, С. Френе, Р. Штайнера і багатьох інших західних педагогів. У нас Н.-Ф.-С. Грундтвіг лишається маловідомим, хоча заслуговує на визнання поряд зі згаданими та іншими видатними педагогами-гуманістами. У цій статті доведимо саме це твердження.

Царина творчих досягнень та діяльності Грундтвіга є надзвичайно широкою, різноманітною та комплексно пов'язаною, адже він був водночас поетом, філософом, єпископом, натхненником соціального руху

Розглянуто стан дослідження наукового спадку Н. Грундтвіга – данського поета, філософа, теолога, натхненника соціального руху XIX ст. за національне та культурне відродження Вітчизни. Відзначено високий потенціал застосування в Україні його педагогічних винаходів в освіті дорослих.

XIX ст. за національне та культурне відродження Вітчизни, реформатором Церкви і школи, у 30–40-і роки XIX ст. – засновником релігійної течії ґрундтвіґіанства тощо. Основними ідеями ґрундтвіґіанства були спільність християн під час відправлення таїнств та необхідність абсолютної свободи для процвітання релігійного життя, соціальною опорою – широка мережа народних університетів (вищих народних шкіл – ВНШ), заснованих Ґрундтвіґом для релігійно-патріотичного виховання молоді та підвищення громадянсько-освітньої компетентності частини дорослого населення. Ідея ВНШ виявилася такою привабливою, що невдовзі вони поширилися на території усіх інших країн Скандинавії.

Найпершими, хто розпочав досліджувати ідейний доробок Ґрундтвіґа, були його сучасники: одноступці, послідовники та ідейні опоненти. Серед найпалкіших послідовників, зокрема, був Д. Понтопідан, батько відомого данського романіста Хенріка Понтопідана, лауреата Нобелівської премії у 1917 році, який у 1891–1895 рр. написав великий роман про данське релігійне суперництво – трилогію «Обітована земля» [19].

Загалом послідовники Ґрундтвіґа розколювались на декілька течій, які по-різному оцінювали його здобутки: одні розвивали його ідеї щодо общинної єдності, літургійного життя, участі у церковних таїнствах тощо; інші сприйняли його гуманістичні ідеали й активно брали участь у християнській проповіді дорослих, у різноманітних добровільних асоціаціях, а також у політиці. Ця частина послідовників пізніше відігравала провідну роль у русі народних університетів.

Послідовником справи Ґрундтвіґа був Халь Кок, відомий данський проповідник, професор історії церкви в Копенгагенському університеті, автор книги «Що таке демократія?» (1945), яку нещодавно (1993) було перекладено російською мовою [18]. Халь Кок – учасник Опору, історик церкви та визначний діяч руху народних шкіл – поширював ідеї Ґрундтвіґа під час читання відкритих лекцій.

Халь Кок обстоював демократію як фундаментальний, проте хиткий вибір між двома логіками людських стосунків. Демократія, на його переконання, створюється радше не політикою, а педагогікою; не перемогами над ідейним ворогом, а терплячим співчуттям та толерантним і мудрим умінням слухати й розуміти іншого. Існує думка, що головним ідейним опонентом Н.-Ф.-С. Ґрундтвіґа був С. К'еркегор (1813–1855) – данський філософ, протестантський теолог та письменник, який помер у молодому віці, залишивши твори непересічного значення. Та вона не дістала розвитку у доповідях українських філософів, виразно сконцентрованих на дослідженні зв'язку індивідуально-полемічних ідей С. К'еркегора з усім подальшим філософським екзистенціалізмом, під час спеціалізованого семінару 1997 р. у Львові [11].

Укладачі об'ємної книжки «Безумні грані таланту: Енциклопедія патографій» присвятили С. К'еркегору чималу статтю з таким висновком: «У К'еркегора поєднувалися хворе тіло з хворою душею» [1]. А от Ґрундтвіґ узагалі не включений до цієї енциклопедії «патографій».

Свого часу Ґрундтвіґ суттєво вплинув на ідейний розвиток К'еркегора. Незважаючи на розгорнуту критику ґрундтвіґіанських ідей, К'еркегор не міг не поважати силу творчих поривань і особисту гідність Ґрундтвіґа, його рішучість щодо реформування офіційного християнства. Проте виходи з церковної кризи мислителі пропонували різні. І той, і інший хотіли повернення до витоків, мріяли «відтворити» справжнє, «первісне християнство, засуджували поверхневе, обрядове ставлення більшості данців до вічної істини Христової, коли відвідування недільної служби перетворюється на привід одягти нове вбрання і дізнатися останні плітки про сусідів, а пастора цінують не за його праведний спосіб життя, а за красномовство і вплив на уми парафіан. Згаданий данський романіст Х. Понтопідан неодноразово іронічно описував священнослужителів [19].

К'еркегор не втомлювався підкреслювати різницю між сучасним йому християнством та новозаповітним. Незадовго до смерті він писав: «Християнства Нового Заповіту зовсім не існує. Тут нічого реформувати». Постійно висміюючи звичку данців вважати себе християнським народом, він відмовлявся від статусу християнського філософа, справжнього християнина, кажучи: «Я лише поет». А Грундтвіг називав проповіді, що звучали з церковних кафедр, «зарозумілим і хвалюватим вченням», «людським повідомленням, яке не можна ототожнювати з істинним Словом Божим» [20].

У Данії в 1989 році при Орхуському університеті був створений Центр вивчення творчості Грундтвіга, метою якого є сприяння поширенню ідей мислителя у світі, дослідження життя і творчості в міждисциплінарній перспективі. У бібліотеці Центру зберігаються твори членів грундтвігіанського руху, наприклад, книжки, написані директорами та вчителями данських Вищих народних шкіл.

У Центрі регулярно публікуються результати конференцій, щорічно збірка «Grundtvig Studier» надсилається членам Товариства Грундтвіга.

Центр відвідують аспіранти й студенти. Працюючи над дисертацією, ми також відвідали Центр вивчення творчості Грундтвіга.

У рамках діяльності Центру доктор філософії Кім Арне Петерсен прочитав лекцію на тему: «Ідеї Миколи Фредеріка Северина Грундтвіга» [5].

Данський професор, історик Ове Корсгаард, один із дослідників науково-творчої спадщини Грундтвіга, виокремлює 12 необхідних праць, що, на його думку, розкривають історію Данії як політичної спільноти. Серед них праці Грундтвіга «Є гори набагато вищі» (1820), «Міфологія Півночі» (1822) і «Все тепер народним буде» (1848). Вчений наголошує на тому, що Грундтвіг надавав особливого значення народності та свободі [1]. Ове Корсгаард є автором численних наукових статей та книг з історії та педагогіки, серед яких «Боротьба за про-

світу. Освіта дорослих в Данії. Досвід п'яти років» (1997).

Скандинавський педагог та науковець Боссе Бергстедт є автором дослідження «Грундтвіг. Просвіта про життя». Нільс Буур Хансен – автор книги «Грундтвіг і естетика». Літературознавець Кнуд Бьярне Гьесинг – співавтор книги «Про людину у світі» (2008) разом з Боссе Бергстедтом, Нільсом Буур Хансеном, Хансом Хауге, Уффе Йонасом, Ове Корсгаардом. Доктор філософії Уффе Йонас також досліджує творчість Грундтвіга.

Розвиваються дослідження спадку данця і в Україні. Нещодавно А. Роляк у своїх публікаціях розглянула структуру та розвиток педагогічної освіти Данії, роль і функції вчителя у сучасному освітньому процесі демократичної Данії [7; 8; 9].

У Росії Л. Шкоркіна переклала низку поезій Грундтвіга, а також наукових праць данських дослідників його життя і творчості. Вона є головою Російського відділення Асоціації всевітньої освіти (Association for World Education – AWE), президент AWE – Якоб Ерле (Данія). Російське відділення AWE працює за проектом «Народний університет – засіб просвіти населення», у рамках якого здійснюється міжнародна програма «Грундтвіг у Росії».

Загалом, Асоціація всевітньої освіти – міжнародна неурядова добровільна організація юридичних і фізичних осіб, які вірять, що освіта, яка відбиває усвідомлення нашої тісної взаємодії зі світом, є найбільш ефективною і задовольняє потреби людини та суспільства [5].

Діяльність цієї організації безпосередньо стосується головної мети нашого дослідження. У рамках діяльності Асоціації всевітньої освіти видається журнал AWE, у якому розміщуються статті, присвячені Грундтвігу («Грундтвіг і його ідеї сьогодні» (том 33, № 2, 2003, Москва); опубліковано книгу «Грундтвіг і його ідеї» (група авторів: Йорген Хінсбю, Карл Аегідус, Лідія Шкоркіна й Ове Корсгаард, 2004, Москва), брошуру «І всі ми в променях світла» (вірші Грундтвіга рос. мовою, 2008, Москва).

Відбуваються заходи зі здійснення проєктів «Грундтвіг–Вернадський»; «Ідеї Грундтвіга сьогодні».

Канадський професор Дж. Куліч описує внесок АВЕ у поширення ідей Грундтвіга в Росії у своїй книжці «Поширення ідей Грундтвіга у Західній Європі і в Росії». В Росії і Данії проводяться Дні пам'яті Грундтвіга, почастишали переклади і публікації праць данського мислителя.

У квітні 2004 р. у Скерум Молле (Данія) в Центрі народних університетів відбувся семінар «Грундтвіг у Росії» за участю представників Росії (Москва, Башкортостан, Татарстан), Білорусі та України. Це другий етап спільного проєкту «Народний університет як засіб просвіти населення», спрямований на ознайомлення з досвідом роботи данських ВНШ задля створення такого закладу в Москві, а також локальних центрів освіти в РФ і країнах СНД. У програмі – десятки лекцій, дискусії, відвідування ВНШ, установ місцевої і центральної влади. Всі учасники семінару переконалися у життєздатності ідей Грундтвіга, у високій політичній, соціальній та духовній активності данців, а також – що ще важливіше – у їхній ініціативності, відповідальності та повазі до духовного національного спадку. Цей менталітет – гарантія стабільності суспільства, відсутності конфронтації та бюджетної підтримки ВНШ. Данська система дає людям можливість розкрити свій творчий потенціал і знайти різні форми самовиявлення.

Важливо наголосити на тому, що Н.-Ф.-С. Грундтвіга можна вважати ідейним натхненником андрагогіки – галузі психолого-педагогічних досліджень теоретичних та практичних проблем освіти і виховання дорослих людей [2]. На праці Грундтвіга спиралися Е. Ліндемман та М. Ноулз, яких вважають засновниками андрагогіки як науки. На початку 70-х років ХХ ст. термін «андрагогіка» був уведений до наукового обігу в США викладачем Бостонського університету М. Ноулзом, який у 1973 р. опублікував книгу «Дорослий учень. Забутий – покинутий», що містила виклад його теорії навчання дорослих.

У Росії до творчості Грундтвіга звертався відомий вчений, доктор педагогічних наук, С. Вершловський, який також є одним із найвідоміших сучасних розробників андрагогіки [16; 21]. Серед чотирьох фундаментальних праць, присвячених андрагогічним проблемам в освіті, якими нині користуються вчені, є книжка М. Ноулза «Сучасна практика освіти дорослих. Андрагогіка проти педагогіки» (1970) та три навчальні посібники, написані російськими науковцями: «Робоча книга андрагога» під редакцією С. Вершловського (1998), «Основи андрагогіки: навчальний посібник для ВНЗ» С. Змейова (1999), «Вступ до андрагогіки. Мобільність педагога в освіті дорослих» Ю. Калиновського (2000).

Одним із перших теоретиків української андрагогіки був М. Галущинський, який дослідив цілі й методи виховання громадян, значення народної освіти й національного виховання, місію «Просвіти» та інших культурно-освітніх товариств у цьому процесі. М. Галущинський навчав директорів середніх шкіл, заснував вищі загальноосвітні курси для дорослих селян, провадив просвітницьку роботу, яка сприяла формуванню громадських діячів серед широких верств населення. М. Галущинський дослідив і розкрив особливості навчання дорослих («Народна освіта і виховання народу. Методи і цілі», «Учителі народної освіти»), вивчав закономірності духовно-інтелектуального самоудосконалення й постаті творців фахових знань («Культурно-освітні анкети представників української інтелігенції у Львові») [12].

У Білорусі творчість Грундтвіга вивчали Т. Пошевалова та Г. Веремейчик [15]. Сучасний дослідник данської історії В. Рогінський також звертався до постаті Грундтвіга. Він писав: «У ХІХ ст. Данія посіла перше місце в Європі за рівнем грамотності: з 1814 року вперше на континенті тут було введено обов'язкове навчання. У другій половині століття повсюдно створювалися, з ініціативи великого данського просвітителя, філософа і єпископа Ніколая Грундтвіга, так звані «народні університети», тобто

школи для дорослих, де можна було отримати освіту з багатьох галузей знань і які сприяли подальшому підвищенню рівня культури всього населення країни. У цьому Данія стала зразком, який наслідували країни Північної Європи, а також інші європейські держави» [17].

Доктор педагогічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка Г. Сагач є однією з дослідників ідейного скарбу Грундтвіга. Вона є автором книги «Данія в гуманістичному вимірі. З любов'ю в серці до народу Данії» (2002), статей: «Н.-Ф.-С. Грундтвіг і Г. С. Сковорода – ноосферні генії, які вічно кажуть істину про життя», «Феномен серця і слова Н.-Ф.-С. Грундтвіга – ноосферного генія Данії» та інших. Г. Сагач розглядає надбання Грундтвіга як духовного речника, тобто під кутом релігії та філософії.

Та чи не найбільш визнаним у світі є внесок Грундтвіга у розвиток освіти дорослих спершу на теренах Вітчизни, а потім і в інших державах. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що він не забутий, а освіта дорослих у Данії, Швеції, Норвегії має свої особливості. Так звана скандинавська система освіти дорослих має глибоке коріння і постійно розвивається, випереджаючи суспільний розвиток. Ось чому організація освіти дорослих у цих країнах в аспектах взаєморозуміння, співпраці та інтеграції привернула нашу увагу [10].

Серед вітчизняних учених, наукові праці яких пов'язані з дослідженням творчості Грундтвіга, можна назвати О. Огієнко, яка захистила у 2009 р. дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук «Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина XX століття)». Автор розглядає методологічні засади, національні, загальноєвропейські та світові чинники, що зумовили розвиток освіти дорослих у скандинавських країнах у другій половині XX століття. Вона розробила авторську періодизацію генези освіти дорослих, обґрунтувала загальні тенденції та визначила особливості її розвитку

в різні історичні періоди. Дослідниця виокремлює з-поміж інших етапів грундтвігський, або просвітительський період (кінець XVIII – початок XIX ст.), провідною тенденцією якого стало трансформування просвітництва (як надання можливості дорослим опанувати елементарну грамотність) у просвітительство («світ для життя»). Просвітительство набуло у скандинавських країнах специфічних рис завдяки концепції «Folkeoplysning» Грундтвіга, яка стала підґрунтям функціонування вищих народних шкіл як осередків формування й розвитку демократії та громадянськості, як закладів освіти для дорослих, у яких створювалися відповідні умови для самореалізації й саморозвитку особистості.

О. Огієнко стверджує, що зародження данської, норвезької та шведської систем освіти, й освіти дорослих зокрема, має стародавні традиції, пов'язані з відкриттям шкіл при кафедральних соборах і монастирях під патронатом католицької церкви у ранньому Середньовіччі (XI ст.). У Швеції у XVI ст. було 20 церковних і монастирських шкіл та 10 шкіл, що працювали у містах [4, 139–140]. Розвиток освіти дорослих у скандинавських країнах пройшов декілька етапів (за періодизацією О. Огієнко) [4, 134–161]. Ці історичні традиції сприяли розквіту педагогічної та виховної творчості Грундтвіга, спонукали до винайдення народної вищої школи (Folk High School), пристосованої для підвищення освітнього і культурного рівня селян, які у середині XIX ст. склали 80 % населення скандинавських країн [4]. У своїх промовах і публікаціях Грундтвіг пропонував поліпшити освіту селян, дати їм кваліфікацію, необхідну для участі у виборах і політичних акціях. Сподівався на створення НВШ інтернатного типу, де селяни могли б здобувати освіту в належних умовах, набувати умінь і навички, які згодом передавали б своїм нащадкам.

Діяльність та ідеї Грундтвіга у другій половині XIX ст. охопили більшою чи меншою мірою всі скандинавські країни, дійшовши у XX ст. й до Фінляндії. «Folkbildning», як і

вищі народні школи, є феноменальним явищем, поширеним у Швеції, Фінляндії, Данії, Норвегії й Ісландії. Північна Народна Академія (Nordic Folk Academy – NFA) – інститут, який об'єднує всі скандинавські країни: Швецію, Данію, Фінляндію, Норвегію, Ісландію, Фарерські та Аландські острови. [3].

Висновки. У процесі джерелознавчих пошуків з'ясовано, що наукові дослідження, присвячені науково-педагогічній спадщині Грундтвіга, охоплюють такі її

складники, як: деякі факти біографії вченого; теоретико-методологічні питання філософії освіти й тісно пов'язані з нею релігійні ідеї; теоретичні засади та організація народної освіти для дорослих. Проте в науковій літературі розробляються лише окремі аспекти науково-педагогічної спадщини вченого. Отже, подальшого вивчення потребують головні науково-педагогічні, педагогічні та просвітницькі аспекти діяльності Ніколая Фредеріка Северіна Грундтвіга.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демократичний канон // «Politiken» від 12 вересня 2006 р.
2. Енциклопедія освіти / Акад пед наук України; гол. ред В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. **Огієнко О. І.** Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. І. Огієнко. – К., 2009. – 44 с.
4. **Огієнко О. І.** Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах : монографія / О. І. Огієнко; за ред. Н. Г. Ничкало. – Суми : Еллада, 2008. – 444 с.
5. Режим доступу: <http://www.rawe.ru/about.html>
6. Режим доступу: <http://www.rawe.ru/articles.html>
7. **Роляк А. О.** Розвиток педагогічної освіти в Данії: історична та соціальна передумови / А. О. Роляк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : [зб. наук. пр.]. – Сер. 16 «Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики». – Вип. 8 (18) / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова; [ред. Рада : В. П. Андрущенко та ін.; редкол. : Н. В. Гузій та ін.]. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – С. 74–78.
8. **Роляк А. О.** Роль і функції вчителя в сучасному освітньому просторі демократичної Данії / А. О. Роляк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2009. – № 44. – С. 146–150.
9. **Роляк А. О.** Структура базової педагогічної освіти Данії / А. О. Роляк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Сер. 16 «Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики». – Вип. 9 (19) / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова; редкол. В. П. Андрущенко [та ін.]. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – С. 69–72.
10. **Сіраєва Л. Є.** Розвиток освіти дорослих в Україні (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст. : монографія / Л. Є. Сіраєва; за ред. С. О. Сисоевої /

CITED LITERATURE

1. Democratic canon // «Politiken» on September 12, 2006.
2. Education encyclopedia / Academy of pedagogical sciences of Ukraine; head editor V. Kremen. — Kyiv : Yurinkom Inter, 2008. — 1040 p.
3. **O. Ohienko.** Adult education development trends in the Nordic countries (the second half of the XX century) : Ed. D. self-referent discourse : 13.00.04 «General theory and history of pedagogy» / O. Ohienko. — Kyiv, 2009. — 44 p.
4. Adult education development trends in the Nordic countries (the second half of XX century) : a monograph / O. Ohienko; edited by N. Nychkalo. — Sumy : Ellada, 2008. — 444 p.
5. Access mode: <http://www.rawe.ru/about.html>
6. Access mode: <http://www.rawe.ru/articles.html>
7. **A. Roliak.** Development of pedagogical education in Denmark: historical and social background / A. Roliak // National pedagogical university named after M. Drahomanov scientific newspaper : [collection of scientific papers]. — Series 16 «Creative personality of a teacher: theory and practice problems». — Issue 8 (18) / National pedagogical university named after M. Drahomanov; [editorial board : V. Andrushchenko and others; editorial staff: N. Huzii and others]. — Kyiv : National pedagogical university named after M. Drahomanov, 2008. — P. 74–78.
8. **A. Roliak.** The role and function of the teacher in today's educational space of democratic Denmark / A. Roliak // Zhytomyr State University named after Ivan Franko bulletin. — 2009. — № 44. — P. 146–150.
9. **A. Roliak.** Basic pedagogical education structure of Denmark / A. Roliak // National pedagogical university named after M. Drahomanov scientific newspaper. — Series 16 «Creative personality of a teacher : theory and practice problems». — Issue 9 (19) / Ministry of education and science of Ukraine, National pedagogical university named after M. Drahomanov; editorial staff: V. Andrushchenko [and others]. Kyiv : National pedagogical university named after M. Drahomanov publishing house, 2009. — P. 69–72.
10. **L. Sihaeva.** Development of adult education in Ukraine (the second half of the XX — the beginning

НАПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. – К. : ТОВ «ВД «ЕКМО». – 2010. – 420 с.

11. Українська К'єркегоріана / Доповіді міжнар. семінару «Сьорен К'єркегор» і його роль в інтелектуальному житті Європи», 26–27 листопада 1997 р., м. Львів. – Львів : ЛДУ і вид-во «Літопис», 1998. – 197 с.

12. **Ющишин І.** Михайло Галушинський – український андрагог / І. Ющишин // Шлях виховання й навчання, 1931.

13. Безумные грани таланта : Энциклопедия патографий / авт.-сост. А. В. Шувалов. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. – 1212, с.

14. Величайшие люди планеты : Энциклопед. справочник / худож.-оформитель Л. Д. Киркач-Осипова. – Харьков : Фолио, 2008. – 799 с.

15. **Веремейчик Г. В.** Датский идеал «всеобщего образования» по Н.-Ф.-С.Грундтвигу / Г. В. Веремейчик, Т. Г. Пошевалова. – Режим доступа: <http://newsletter.iatp.by/> 2003. № 6.

16. **Вершловский С. Г.** От педагогики к андрагогике / С. Г. Вершловский // Университетский вестник. – СПб., 2002. – Вып. 1. – С.33–36.

17. История Дании с древнейших времен до начала XX века. – М., 1996. – С. 83–87, 371, 382.

18. **Кок Халь.** Что такое демократия? [Текст] : монография / Халь Кок; перевод с датского Л. Вайль. – Copenhagen : Датский Институт культуры и Изд-во Систайм, 1993. – 88 с.

19. Лауреаты Нобелевской премии : Энциклопедия / пер. с англ. – М. : Прогресс, 1992.

20. Полемика Кьєркегора с Н.-Ф.-С. Грундтвигом и Х. Л. Мартенсенom / Левичева Е. Н. «Религиозная антропология Сёрена Кьєркегора (материалы диссертации)». – Режим доступа: <http://hpsy.ru/public/x2320>

21. Рабочая книга андрагога / под ред. С. Г. Вершловского. – СПб. : Знание, 1998. – 197с.

of the XXI century : a monograph / L. Sihaeva; edited by S. Sysoeva / National academy of pedagogical sciences of Ukraine Institute of Education and Adult Education. – Kyiv : «PH «ЕКМО» Ltd — 2010. — 420 p.

11. Ukrainian Kierkehoriana / «Soren Kierkegaard» and his role in the intellectual life of Europe» international seminar reports, November 26-27, 1997, Lviv. — Lviv : Lviv State University and «Litopys» publishing house, 1998. — 197 p.

12. **I. Yushchysyn.** Mykhailo Halushchynskiy — Ukrainian andragogist / I. Yushchysyn. // A way of education and training, 1931.

13. The mad plane of gift : Patography encyclopedia / author-composer A. Shuvalov. — Moscow : «AST publishing house» Ltd, 2004. — 1212 p.

14. The greatest people of the world : encyclopedia reference book / graphic artist L. Kirkach-Osipova. — Kharkov : Folio, 2008. — 799 p.

15. **G. Veremejchik.** Danish ideal of «universal education» according to N.-F.-S. Grundtvig / G. Veremejchik, T. Poshevalova. – Access mode: <http://newsletter.iatp.by/> 2003. – № 6.

16. **S. Vershlovskij.** From pedagogy to andragogy / S. Vershlovskij // University bulletin. — St. Petersburg, 2002. — Issue 1. — P. 33–36.

17. Danish history from ancient times to the beginning of the XX century. – Moscow, 1996. — P. 83–87, 371, 382.

18. **Kok Khal.** What is democracy? [Text] : a monograph / Khal Kok / Translated from Danish by L. Vajl. — Copenhagen : Danish Institute of Culture and «Sistajm» publishing house, 1993. — 88 p.

19. Nobel laureates : An encyclopedia: Translated from English. — Moscow : Progress, 1992.

20. Kierkegaard's polemic with N.-F.-S. Grundtvig and H. L. Martensen // E. Levicheva «Religious anthropology of Soren Kierkegaard (dissertation papers)». – Access mode: <http://hpsy.ru/public/x2320>

21. The androgogist workbook / edited by S. Vershlovskij. — St. Petersburg : Znanie, 1998. — 197 p.

Ганна ЧОРНОЙВАН

УДК 37.014.5(477)(470+571)

**СУСПІЛЬНІ ЗАПИТИ
Й МОЖЛИВОСТІ
ОСВІТНЬО-
НАУКОВОГО
КОМПЛЕКСУ
В СУЧАСНИХ РОСІЇ
ТА УКРАЇНІ**

© Чорнойван Г., 2012

Ключові слова: висококваліфікований фахівець, професійні компетенції, кадрова політика, бізнес, промисловість, професія науковця.

учасні тенденції розвитку економіки знань і соціальні умови технологічних трансформацій серйозно вплинули на традиційні способи виробництва знань, підвищивши у цій сфері роль взаємодії між ВНЗ і промисловістю. У зв'язку з цим проектування нових форм організації наукових досліджень і підготовки висококваліфікованих фахівців стало головною темою публікацій у сфері освітньої політики. Перед вітчизняними і зарубіжними ВНЗ постає актуальна проблема підвищення якості, ефективності освітніх програм підготовки фахівців-дослідників та висококваліфікованих спеціалістів [1].

Щороку зона пріоритетної уваги зсувається на вищу освіту і проривні наукові дослідження і в Росії, і в Україні [9]. Але докорінної модернізації галузі поки що не сталося, а тому тривають пошуки принципово нових критеріїв оцінювання якості освіти, нових управлінських технологій та фінансових механізмів. Серед них – спроба підійти до проблем якості вищої освіти на основі критеріїв, запропонованих суспільством, економікою, роботодавцями, ринком праці [4; 11].

У статті розглянуто проблему розв'язання суперечності між запитамі роботодавців та можливостями випускників вищих навчальних закладів і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації у сучасних умовах інноваційної економіки й технологічних трансформацій. Проаналізовано соціологічні дослідження, здійснені у молодіжному середовищі, щодо питань працевлаштування та оплати праці.

У статті розглянуто проблему розв'язання суперечності між запитамі роботодавців та можливостями випускників вищих навчальних закладів і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації у сучасних умовах інноваційної економіки й технологічних трансформацій. Проаналізовано соціологічні дослідження, здійснені у молодіжному середовищі, щодо питань працевлаштування та оплати праці.

Визначення пріоритетних напрямів підготовки фахівців у ВНЗ має враховувати вимоги до загальних, професійних та інструментальних компетенцій, що висувуються потенційними працедавцями. Тому моніторинг кадрових потреб бізнес-співтовариства містить регулярну побудову рейтингів згаданих компетенцій. У загальному рейтингу постійно домінують професійні компетенції; необхідність певних особистих якостей відзначається лише окремими організаціями торгівлі і фінансового сектору (зазвичай для фахівців, які безпосередньо працюють із клієнтами).

Загальні максимуми припадають на адаптивні, оперативні, інформаційні й технічні компетенції, загальні мінімуми – на лінгвістичні та психологічні. Водночас у сфері послуг особистісні та психологічні компетенції мають велике значення. Цікаво, що підприємства-гіганти наукоміської промисловості віддають перевагу оперативним виконавцям, а не новаторам, які творчо мислять, тоді як «традиційний» виробничий сектор надає фахівцям велику свободу для індивідуального розвитку. Також у «виробничій» групі більше цінується здатність отримувати нову інформацію і використовувати сучасні технологічні засоби інтелектуальної праці, тоді як «наукомістка» група продемонструвала порівняно вищу прихильність до базових знань.

Кадрова політика регіонального бізнес-співтовариства нині характеризується суттєвим посиленням тенденцій, зазначених раніше:

- надання переваги «готовим» фахівцям (з професійним стажем, без необхідності додаткового навчання);
- байдужість до походження базового рівня знань (зокрема до статусу і профілю початкової вищої освіти);
- майже цілковита відсутність стимулів до інвестицій у людський капітал [7].

Усім відомі факти «надвиробництва» будь-яких фахівців у період сприятливої для певної професії ринкової кон'юнктури (у Росії та Україні це особливо помітно на прикладах таких спеціальностей, як юрист

та економіст, а місце найпоширенішого в СРСР слова «інженер» уже зайняте новим – «менеджер»). З іншого боку, ще частіше відбувається запізнення з підготовкою професіоналів, які «негайно» потрібні для економіки та управління. Тому, на думку науковців, питання відносин ринку праці та системи освіти слід вирішувати не через вимірювання темпів працевлаштування, а через пошуки відповідей на два такі запитання:

1) чи відповідають структура економіки, що склалася, її структурні пропорції (рівень рентабельності, норма прибутків і, відповідно, рівень оплати праці у тих чи інших галузях, інакше кажучи, привабливість різних галузей економіки для робочої сили) тим завданням, які стоять перед національною економікою, особливо в епоху глобалізації?

2) чи задовольняє система освіти, яка покликана відповідати на нинішні і майбутні виклики, вимоги економіки, а саме, чи здатна вона готувати фахівців відповідного рівня та профілю? [4, 28].

Чи не найгостріший аспект дискусії у спробах відповісти на ці запитання в сучасних Росії та Україні – ставлення громадян до вищої освіти сумнівної якості, що є наслідком освітнього буму і широких пропозицій освітніх послуг за умов обмеженої платоспроможності населення. Одна позиція експертів дуже критична: це все дуже шкідливо, адже йдеться про девальвацію диплома ВНЗ, зниження рейтингу вищої освіти і виникнення значних перешкод для підготовки наукових і науково-викладацьких кадрів.

Існує і протилежна думка: масова вища освіта низької чи посередньої якості відволікає від «вулиці» значну частину молодіжних генерацій (тих, що спроможні легко поповнити кримінальні ряди). У такий спосіб система освіти долає соціальні труднощі та знижує і розподіляє в часі тиск цих генерацій на ринок праці. Найуважніші експерти слушно зауважують, що сформована в сучасній Росії «ринкова» економіка має не інноваційний чи високотехнологічний ха-

ракти, як це спостерігається у Фінляндії чи Ірландії, а переважно сервісний характер, з великим наголосом на експорті природних ресурсів. Така економіка, з перевагою низьких технологічних укладів, просто не потребує значної кількості носіїв високопрофесійних навичок, високої якості знань і звернення до проривних царин наукових досліджень (подібні аргументи висловлюються і щодо перспектив створення в Росії свого варіанту американської Силіконової долини у передмісті Москви Сколково [3; 10].

Розв'язати неузгодженість і суперечності між запитаними роботодавця і можливостями випускника мають оновлені професійні стандарти, державні освітні стандарти професійної освіти, галузевих кваліфікаційних і тарифних систем, процедура оцінювання результатів освіти і сертифікації кваліфікацій. Оновлюватися стандарти мають згідно з Національною рамкою кваліфікацій, яка є одним із елементів нової системи нормативно-правового забезпечення поєднання сфер праці й освіти в умовах ринкової економіки і в Росії, і в Україні. В обох країнах Рамки розроблені, пройшли етап обговорення, хоча в Російській Федерації Національна рамка кваліфікацій залишається в статусі проекту. В Україні Національна рамка кваліфікацій була затверджена Кабінетом Міністрів 23 листопада 2011 р. [2; 8].

Ці проблеми потребують глибшого дослідження, зокрема соціологічного, і серед молоді, і серед роботодавців.

Щодо молоді, то російські соціологічні дослідження засвідчили формування цілого комплексу її суперечливих рис. З одного боку, вона дуже адаптивна і мобільна. Вона швидко працевлаштовується (понад 80 % випускників російських ВНЗ витрачають на це не більше трьох місяців після отримання диплому), а потім розпочинаються переміщення на ринку праці. Зокрема, серед випускників ВНЗ 1997–2000 рр. випуску за перші 3–4 роки 43 % уже змінювали роботу: 37,4 % – 1–2 рази, 15,7 % – неодноразово. У результаті цих переміщень абсо-

лютній більшості вдається домогтися підвищення зарплати, а то й зміни посадового становища, причому не втрачаючи і соціального престижу – в очах абсолютної більшості освіченої молоді престиж професії (а з цим – і соціальний престиж) нині, передусім, визначається високим рівнем доходу, який вона приносить.

Не менш цікаві дані щодо ставлення молоді до перспектив, пов'язаних зі знайденою (на момент анкетування) роботою. Найоптимістичніші очікування виявляються у тих, хто змінює роботу, залишаючись у межах отриманої спеціальності: 54,5 % розраховують на підвищення зарплати, а 41,8 % – на успішність кар'єри на певному підприємстві. Практично половина (49,1 %) анкетованих розглядають наявну роботу лише як трамплін. Ті, хто змінює місце роботи і професію, також очікують від нової роботи підвищення зарплати (42,9 %) і посадового зростання (34,3 %) або розглядають її як тимчасовий пункт на шляху до вищих позицій на іншому місці (37,1 %). Серед тих, хто, не змінюючи робочого місця, й далі працює за спеціальністю, набутою у ВНЗ, 40 % бачать можливості кар'єрного зростання, близько 30 % розраховують на підвищення зарплати, третина розглядають нинішню роботу як перехідний етап до привабливішого робочого місця. У цій самій групі і найбільша частка песимістів (кожний п'ятий), які не бачать у нинішній роботі жодних перспектив [4; 5].

За минуле десятиріччя, згідно з соціологічними опитуваннями, в Росії визначилися такі тенденції:

- відбулося значне старішання наукових та науково-педагогічних кадрів;
- тривала фемінізація освітньої та наукової сфер діяльності;
- поглибилася соціально-економічна нерівність.

Схарактеризуємо коротко третій пункт, який стосується нерівності доходів освітян та науковців. За даними Росстатистики, у 2007 р. 99 % опитаних вважали проблемою нерівності прав у Росії дуже актуальною. Разом із членами своїх родин вони

стикаються з нерівністю і несправедливістю в різних сферах. Найчастіше в оплаті праці. Тільки 5 % опитаних не стикалися з цією проблемою, 60 % – часто стикалися і 35 % – іноді [5].

Цей результат незаперечно свідчить про появу розриву між реаліями російської освіти й науки та здатністю сучасної економіки забезпечити відповідними ресурсами освітньо-наукові комплекси. Зважаючи на рівень життя зарубіжних колег і ставлення до них суспільства, 80 % опитаних росіян вважають, що їхня праця оплачується несправедливо. Нерівність існує також у сфері медичних послуг (її відчули 45 % респондентів) та в доступі до інформації (60 %).

Заробітна плата учених і викладачів не дає їм можливості підтримувати гідний рівень життя. Більшість не може собі дозволити користуватися платними послугами медицини. Лише 20 % учасників опитування можуть дозволити собі поїздку до санаторію або будинку відпочинку за власний кошт, 33 % не можуть це зробити взагалі [5, 67].

Аналогічне соціальне опитування проведено і в Україні серед молодих співробітників віком до 35 років 20-ти наукових інститутів Національної академії наук України з різних галузей наукового знання та з різних регіонів України, що забезпечило високу репрезентативність дослідження [1].

З усіх чинників найпривабливішими (за даними опитування) у кар'єрі науковця були виокремлені такі: можливість спілкуватися з розумними й цікавими людьми (63,6 %), можливість постійно розвивати свій інтелект (80 %) та можливість самореалізації (49,1 %). Слід також звернути увагу на те, що, на думку опитаних (67,2 %), професія науковця на сьогодні не популярна серед освіченої молоді. Варто також звернути увагу на можливості підвищення фахового рівня. Так, 23,6 % опитаних зазначили, що мають обмежену можливість підвищувати свій фаховий рівень, а 10,9 % – взагалі не мають, хоча потреба є. Практично третина (34,5 %) не мають можливості співпрацювати з іншими науковими центрами за кордоном, хоча й відчувають таку

потребу. 18,2 % не мають можливості їздити на конференції, семінари в межах України, 43,6 % – мають можливості, але обмежені, 49,1 % не мають можливості їздити на конференції та семінари за кордон. Доволі високий відсоток – 27,3 % – обмежені в можливостях публікуватися у наукових українських виданнях, а 70,9 % – у зарубіжних. Переважна більшість опитаних задоволені можливістю виявляти ініціативу, свободу творчості (96,4 %) та підвищувати свій рівень, брати участь у конференціях, семінарах (81,5 %) [1, 89].

Серед форм підтримки молодих співробітників найефективнішими визначено підтримку міжнародних структур (70,9 % респондентів) та гранти або стипендії тим організаціям, у яких вони працюють (20 %).

Якщо розглядати умови праці, то доволі велика кількість опитаних має необхідний рівень забезпечення трудового процесу: 90,9 % мають вільний доступ до персонального комп'ютера, 76,4 % – до програмного забезпечення, 83,6 % – до принтера, 52,7 % – до копіювального апарату, 85,5 % – до телефону, 63,6 % – до Інтернету й канцелярського приладдя. Водночас лише 87,3 % опитаних задоволені рівнем оснащення робочого місця за основним місцем роботи. Щодо професійної бібліотеки за місцем роботи, то лише 69,1 % опитаних задоволені доступом до необхідної професійної літератури. Варто зазначити, що лише 40 % опитаних мають вільний доступ до необхідного обладнання і 32,7 % – до необхідних матеріалів.

Велика кількість респондентів не задоволена своїми житловими умовами (52,7 %), адже доводиться жити з родичами чи винаймати житло, 56,4 % не мають власної окремої кімнати. 20 % респондентів проживають у гуртожитках, зазвичай із одним або двома сусідами. Дуже негативним чинником є те, що 58,2 % респондентів не мають домашньої професійної бібліотеки. Матеріальне становище своєї сім'ї 41,8 % оцінюють як середнє, 23,6 % – нижче середнього, 7,3 % – як низьке [1, 90].

Підсумовуючи результати досліджень, можна зазначити, що, незважаючи на не-

гаразди, серед молоді залишається доволі високою оцінка соціального статусу науковців та їхньої ролі у суспільстві, проте лише незначна частина молодих людей прагне присвятити себе науковій діяльності або взагалі розглядає для себе таку можливість. Брак молодих кадрів призводить до відставання вітчизняної науки у сфері надсучасних інформаційно-технологічних досліджень, до порушення спадкоємності наукових традицій та шкіл, а у подальшому, якщо ситуація не виправиться, – країна може взагалі втратити науковий потенціал [1].

Наведені дані свідчать про те, що звинувачення освітньої системи Росії чи України у «неспроможності» забезпечити інноваційний розвиток держави виглядають, як мінімум, спекулятивними. Адже не одна лише освіта стала детермінаційним чинником «проривів і стрибків» у державах, які мали особливі успіхи в минулі декади (Японія, Південна Корея, Сінгапур, Фінляндія, Ірландія, Норвегія та ін.) – головним був вибір вектора соціально-економічного розвитку й акумуляція ресурсів. Звісно, системи освіти надавали «масу» кадрів, а вища школа – контингент науковців-дослідників, конструкторів і провідних менеджерів. Але навіть освітні успіхи приходили не самі собою, а як логічний наслідок уваги до освітньо-наукового комплексу в рамках правильно обраної стратегії державного розвитку.

Загальноосвітня тенденція полягає в залученні приватних фондів і ресурсів комерційних компаній для здійснення досліджень на спільній основі, тому що сподіватися на державне фінансування науки, зазвичай, не слід (економічна криза, брак коштів тощо). Європейські докторські школи (наша аспірантура) дедалі частіше розглядаються як простір партнерства між комерційними підприємствами та університетами. Наприклад, різні програми фінансової підтримки PhD (доктор філософії, тобто наш кандидат наук), які працюють у рамках проектно-конструкторських і дослідницьких проєктів за кошти комерційних

фірм, широко представлені у Норвегії, Данії, Швеції; у програмах стипендій у галузі кооперації науки і техніки у Великій Британії та інших країнах. Мета таких програм полягає у підвищенні якості досліджень, здійснених в інтересах бізнесу, у підготовці дослідників, що розуміються на промислових підходах до науково-дослідних та конструкторських розробок, а також у посиленні привабливості дослідницької кар'єри для людей, не зацікавлених у педагогічній діяльності у ВНЗ [6].

Наприклад, Норвезький огляд показав, що серед тих, хто закінчив навчання у докторантурі в період 2002–2005 рр., 7 % фінансували його за рахунок комерційних організацій, а 20 % співпрацювали з промисловістю під час навчання в докторантурі. Соціологічні дані свідчать, що дедалі більша кількість докторантів у європейських країнах взаємодіють із фірмами, отримують від них фінансування і працюють у приватному секторі після завершення навчання. Загалом емпіричні дослідження демонструють безумовний зв'язок між способом фінансування навчання у докторантурі й вибором сектору зайнятості після закінчення ВНЗ.

Як показує аналіз зарубіжних публікацій, докторантам у системі стосунків «університет–підприємство» за умов нової економічної політики належать три основні функції: вони є центральними фігурами для: виробництва знань, передавання знань, формування і підтримки мережі зв'язків між університетами й фірмами.

Емпіричними дослідженнями виявлено значну роль PhD у виробництві знань в університетах. Що якісніші їхні дисертаційні дослідження, то вища й загальна якість наукового процесу в університеті. Гарні результати важко отримати в слабкому ВНЗ, оскільки підготовка PhD – це ще й процес відтворення академічного середовища. Загалом, інституціональні зміни в університетах, зміни способів фінансування і здійснення досліджень, трансформація ринків наукової праці спричинили дискусії про адекватність сучасної системи підготовки

дослідників і про появу попиту на «зміни структури і практики підготовки наукових кадрів».

Дослідження показують, що можливість залучення до роботи PhD є важливим стимулом для тісної взаємодії компаній з університетами. У цьому плані підтверджується теза про те, що PhD є основним каналом передання знань між фірмою та університетом у процесі здійснення інновацій у фірмі. Залучення до бізнесу випускників зі ступенем збільшує загальну сукупність і діапазон наукових знань, доступних фірмі, сприяють налагодженню взаєморозуміння і співпраці, нівелюючи відмінності традицій і підходів, що склалися в академічному середовищі й у бізнесі.

PhD, влаштовуючись на роботу у фірму, зберігають стосунки зі своїми колишніми керівниками і колегами з університету, що значно розширює доступ контактів і для фірми. На думку експертів, ці контакти є каналом зв'язку фірми з колом фахівців і засобом пошуку необхідних людей та інформації.

Подібні тенденції є і в Росії. Там від середини 1990-х років спостерігається інфляція наукових ступенів (переважно у гуманітарних спеціальностях). Здобувачі вчених ступенів дедалі рідше розраховують на кар'єру в академічному середовищі, а пов'язують свої професійні плани з бізнесом або держслужбою. Проблеми, які порушуються нині у вітчизняних дискусіях з приводу проєктів модернізації економіки, так чи інакше пов'язані з питаннями стиму-

лювання інноваційної активності у сфері виробництва й сировинної економіки [6].

Ми отримали відповіді на багато запитань щодо працевлаштування, умов та оплати праці, матеріального становища випускників ВНЗ та науково-педагогічних кадрів України й Росії. Результати показали, що молоді нині важко без підтримки батьків та рідних забезпечувати гідне життя своїх родин. Роботодавці висувають низку вимог до працівників, хоча самі не поспішають гідно оцінювати їхню працю.

Ці проблеми можливо розв'язати лише за умови тісної співпраці ВНЗ та роботодавців. Для цього представникам економічного сектору необхідно зустрічатися з представниками освітньої галузі, проводити семінари, круглі столи, зустрічі зі студентами. Важливою також є готовність приватного сектору економіки та бізнес-структур фінансувати ВНЗ для перепідготовки своїх працівників, відповідно до інноваційних змін. Питання про причини небажання більшості роботодавців фінансувати підвищення кваліфікації своїх робітників поки що залишається недослідженим.

Отже, якщо в Росії та Україні вже найближчим часом буде ліквідовано чи значно зменшено суперечність між потенціалом вищої освіти і наукових установ та реальними запитами економік, то це дасть можливість науковим і науково-педагогічним кадрам вищої кваліфікації вигідно працевлаштовуватися та отримувати гідну заробітну плату на теренах батьківщини, а не за кордоном.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасименко Г. В. Перспективи поповнення молодих науковців в Україні : результати соціологічних досліджень / Г. В. Герасименко // Вища освіта України. – 2006. – № 3, Т. 2. – С. 87–92.
2. Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» від 23 листопада 2011 р. № 1341. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/npd/list>
3. Рагуля А. Розвиток нанонаук та нанотехнологій в Україні у перспективі до 2020 р. / А. В. Рагуля, В. М. Крячек // Наука та наукознавство. – 2006. – № 3 (53). – С. 150–156.

CITED LITERATURE

1. H. Herasimenko. Perspectives of replenishment of young scientists in Ukraine : community study results / H. Herasimenko // Higher education of Ukraine. — 2006. — № 3, Book. 2. — P. 87–92.
2. Resolution of the Cabinet of Ministers «On approval of the National qualifications framework» dated November 23, 2011 № 1341. [Web site]. — Access mode: <http://www.kmu.gov.ua/control/npd/list>
3. A. Rahulia. Development of nanosciences and nanotechnologies in Ukraine in the run up to 2020 / A. Rahulia, V. Kriachek // Science and research on research. — 2006. — № 3 (53). — P. 150–156.
4. O. Alexandrova. Higher education and the

4. **Александрова О.** Высшее образование и структура российской экономики / О. Александрова // Высш. образование в России. – 2006. – № 5. – С. 27–36.

5. **Варшавский А. Е.** Научно-педагогические кадры России: качество жизни, настроения, ожидания / А. Е. Варшавский, Н. А. Винокурова, М. А. Никонова // Вестн. высш. шк. (Alma mater). – 2010. – № 6. – С. 63–69.

6. **Грибанкова А. А.** Современная аспирантура: связь между университетом и промышленностью / А. А. Грибанкова // Высш. образование в России. – 2011. – № 4. – С. 116–120.

7. **Ендовицкий Д. А.** Компетенции и востребованность выпускников: кто нужен работодателю? / Д. А. Ендовицкий, В. Т. Титов // Высш. образование в России. – 2011. – № 6. – С. 3–9.

8. Национальная рамка квалификаций Российской Федерации : Рекомендации / О. Ф. Батрова, В. И. Блинов, И. А. Волошина [и др.]. – М. : Федеральный институт развития образования, 2008. – 14 с.

9. **Путин В. В.** Кадры в государственной научно-технологической политике / В. В. Путин // Высш. образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 2–5.

10. **Смирнов К.** У Сколково были «русские предки» / К. Смирнов // «МК» в Украине. – 2010. – № 27 (639). – С. 10.

11. **Чередниченко Г. А.** Молодежь России: социальные ориентации и жизненные пути (Опыт социологического исследования) / Г. А. Чередниченко. – СПб. : Изд-во РХГИ, 2004. – 504 с.

Russian economy structure / O. Alexandrova // Higher education in Russia. — 2006. — № 5. — P. 27–36.

5. **A. Varshavskij.** Academic and teaching staff of Russia: quality of life, mood, expectations / A. Varshavskij, N. Vinokurova, M. Nikonova // Higher school bulletin (Alma mater). — 2010. — № 6. — P. 63–69.

6. **A. Gribankova.** Modern postgraduate centre: connection between the university and industry / A. Gribankova // Higher education in Russia. — 2011. — № 4. — P. 116–120.

7. **D. Endovitskij.** Competencies and the demand for graduates: who needs the employer? / D. Endovitskij, V. Titov // Higher education in Russia. — 2011. — № 6. — P. 3–9.

8. National Qualifications Framework of the Russian Federation : Recommendations / O. Batrova, V. Blinov, I. Voloshina [and others]. — Moscow : Federal Institute for Educational Development, 2008. — 14 p.

9. **V. Putin.** The personnel in state scientific and technical policy / V. Putin // Higher education nowadays. — 2004. — № 3. — P. 2–5.

10. **K. Smirnov.** In Skolkovo were «Russian ancestors» / K. Smirnov // «MK» in Ukraine. — 2010. — № 27 (639). — P. 10.

11. **G. Cherednichenko.** Russia youth: social attitudes and ways of living (The community study experience) / G. Cherednichenko. — St. Petersburg : Russian Christian Humanitarian Institute publishing house, 2004. — 504 p.

Марія ДЕБИЧ

Ключові слова: суспільство знань, ЮНЕСКО, Лісабонський проект, Нове Відродження.

Розглянуто визначальні зміни у вимогах до кадрів у тих державах, які будують суспільство знань. Досліджено еволюцію пріоритетів діяльності ЮНЕСКО, доведено, що ЄС посилює підготовку кадрів з точних наук та інженерії у рамках Лісабонського проекту і плану Нового Відродження.

УДК 37.011.3+351.76

ЄВРОПЕЙСЬКІ ІННОВАЦІЇ У ПІДГОТОВЦІ КАДРІВ ДЛЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

© Дебич М., 2012

Вибір Україною мети побудови демократичної і правової держави та європейського вектору політично-економічної інтеграції зумовлює підвищені вимоги до цілей діяльності системи освіти, до методів навчання й вибору комплексу предметів і дисциплін, з якими стикаються учні та студенти. Зазвичай під час обговорення таких питань для посилення аргументації використовують освітньо-виховну практику США і розвинених європейських країн, посилаються на документи ЮНЕСКО і ОЕСР, стверджують, що участь України у Болонському процесі обов'язково дасть позитивні наслідки і прискорить інтеграцію у Європейський Союз ([1] та ін.). Зрідка звертають увагу на те, що протести і вандалізм іммігрантської молоді у передмістях Парижа, Лондона і багатьох інших міст Заходу фактично заперечують ефективність обраних у європейських країнах моделей т. зв. «мультикультурної освіти», свідчать про незадовільне розв'язання завдань виховання і зміцнення моралі. У цій статті ми розглянемо проблемні питання діяльності західноєвропейської вищої школи та особливості участі ЮНЕСКО й освітніх підрозділів ЄС у поліпшенні підготовки кадрів для прогнозованого суспільства майбутнього.

Відразу ж зауважимо: Європейський Союз цілковито визначився з тим, що саме він будуватиме, запропонувавши назву «суспільство знань (*Knowledge Society*)», не

переймаючись надмірно визначенням цього поняття [4]. Можливо, таку неувагу зумовлено тим, що вже у 2000 році ЄС проголосив своїм завданням номер один здійснення Лісабонського проекту прискореного розвитку надвисоких технологій (очевидно – на основі точних наук) і створення виробництва, яке стане найконкурентнішим у світі [10]. Слід звернути увагу й на те, що нещодавно цей проект був «підсилений» планом, назва якого – Нове Відродження – дуже точно свідчить, що ЄС вирішив акцентувати гуманістичне спрямування всіх запланованих змін [12].

Загалом, глибинні витоки згаданих зрушень у європейському виборі вищих цілей діяльності освітніх систем і засобів впливу на дітей і молодь легко простежити, аналізуючи пріоритети діяльності ЮНЕСКО в останні десятиліття. І справді – напередодні 1990-х років керівництво обрало головною метою проект «Освіта для всіх», піклуючись про народну освіту у країнах третього світу і якнайбільше скорочення неграмотності. У момент зміни тисячоліть керівництво ЮНЕСКО з пафосом проголосило, що прийняті 13 вересня 1999 року в останній день роботи 53-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН Декларація і Програма дій у сфері культури миру (Resolution A/53/243) є тим грандіозним «спадком, який ми залишаємо наступним поколінням. Його зміст виходить за державні кордони й торкається всіх культур, суспільств і націй... Люди всіх професій, різної кваліфікації та найрізноманітнішого походження можуть зробити свій внесок у здійснення поставлених завдань» [7, 6]. За деклараціями настали і дії, адже ООН надала ЮНЕСКО всі функції головної організації зі здійснення заходів упродовж 2001 – 2010 р. у рамках Міжнародної декади культури миру і ненасильства.

У рамках програми «Культура миру» ЮНЕСКО та асоційовані організації покликані здійснити 16 кроків і дій: від організації спершу Міжнародного року культури миру, а пізніше – Міжнародної декади культури миру і ненасильства в

інтересах дітей планети, – аж до заходів, які забезпечують рух до сталого розвитку всього людства та зміцнення миру і безпеки на планеті [7, 8–17].

Ми можемо відзначити існування принципової суперечливості в діяльності ЮНЕСКО. Її статут вимагає від неї стати «освітнім мозком і совістю» планети. Для цього першорядним є поєднання загальних (відсторонених) поглядів і пошуків спільного в освітніх діях майже 200 держав-членів. Та це автоматично ускладнює роботу ЮНЕСКО на рівні окремих закладів в аспектах конкретної допомоги десяткам мільйонів педагогічних працівників. ЮНЕСКО давно намагається подолати цю суперечність, а те, як це відбувається на практиці, особливо добре видно на прикладі виконання програми «Культура миру».

Основним інструментом виконання своїх завдань ЮНЕСКО обрала активізацію свого впливу на ЗМІ та уряди всіх держав задля їхньої участі у стратегічній програмі «Культура миру». Для цього було винайдено кілька дуже вдалих і доцільних засобів, що у процесі використання були підтримані усіма державами – членами ЮНЕСКО. Серед них слід передусім згадати запровадження «року ЮНЕСКО», присвяченого видатним історичним особам, які відзначилися великим внеском у культуру, науку чи мистецтво, що сприяв піднесенню моралі й духовності всього народу. Ніколи не проголошувалися акції «року ЮНЕСКО» з нагоди «круглих» дат з життя і діяльності імператорів, воєначальників чи керівників держав, які були пов'язані з насильством і війнами. Серед видатних українців ЮНЕСКО для своїх заходів обирала Т. Шевченка, Г. Сковороду, І. Франка, Лесю Українку, М. Грушевського, В. Вернадського та інших. На нашу думку, ідея «років ЮНЕСКО» дуже вдала, оскільки на доволі тривалий період стимулює цікавість тисяч журналістів до видатних осіб.

Інша прекрасна ідея – підтримка матеріальної основи культури й освіти. Через брак місця ми не зможемо проаналізувати, яку важливу роль відіграла ЮНЕСКО уже

від перших років існування в організації захисту і відтворення світового культурного спадку. У боротьбі з нахабством окремих підприємців, здатних спотворити території навколо пам'яток історії та культури, громадськість і науковці України успішно використовують рішення й авторитет цієї організації.

Ще одним вагомим досягненням ЮНЕСКО на початку нового століття стали акції, спрямовані на розвиток інформаційної сфери задля порозуміння між народами і зміцнення миру, підвищення якості освіти й ефективності наукових досліджень. Десятирічний досвід виконання програми «Освіта для всіх» дав переконливі підстави твердити, що слід звернути особливу увагу на поширення новітніх інформаційно-комунікаційних технологій з теренів провідних розвинених держав у бідні країни третього світу, а головне – настав час поглиблено аналізувати світову культурно-освітню еволюцію та спробувати визначити головні риси суспільства майбутнього.

Ідея досліджувати суспільство майбутнього стала серйозним викликом для ЮНЕСКО, яка ніколи раніше не стикалася так безпосередньо з найновішими технологіями. Водночас перебіг світових подій у сфері виробництва і буденного життя напередодні зламу століть свідчив про те, що зміни аж ніяк не обмежувалися удосконаленням персональних комп'ютерів і збільшенням кількості родин, де діти і дорослі послуговувалися ними.

Складність ситуації полягала ще й у тому, що висвітлення рис суспільства майбутнього – найчастіше його називали «інформаційним» – постійно змінювалося не тільки у ЗМІ, де матеріали відбивали індивідуальні уподобання авторів-журналістів, а й у працях науковців і навіть великих колективів експертів (рисинформаційного суспільства зазнали значної еволюції від часу перших праць американців і японців, перекладених у Росії та Україні зі значним запізненням, до настання нового століття [2; 6]). Та завдання участі ЮНЕСКО в дослідженні суспільства майбутнього було вимушеним –

в іншому разі організація ризикувала лишитися на узбіччі магістрального потоку нових знань та уявлень.

Завдання дослідження виявилось таким складним, що, на відміну від поширеної практики міжнародних конференцій, цього разу ЮНЕСКО вирішила поділити запланований Всесвітній саміт із проблем інформаційного суспільства на дві частини: першу провели у Женеві у 2003 році, а другу – у Тунісі за два роки. Організатори були свідомі того, що склад учасників вирізнявся високою неоднорідністю – поряд із освітянами і науковцями-гуманітаріями було багато фахівців з інформаційних технологій, організаторів дистанційної освіти й електронних баз даних, менеджерів і підприємеців. За цих умов було не просто виробити спільну думку, забезпечивши одночасно наголос на гуманітарних питаннях, та спрямувати спільні зусилля на створення умов сталого розвитку і мирного співіснування.

У процесі підготовки до саміту з'явилося дев'ять видань ЮНЕСКО різного обсягу для інформування учасників і полегшення співпраці представників багатьох держав та різноманітних професій: 1) «Всесвітній саміт із проблем інформаційного суспільства»; 2) «ЮНЕСКО про інформаційне суспільство: основні документи й матеріали»; 3) «Формування та збереження культурної спадщини в інформаційному суспільстві»; 4) «Стан досліджень із проблем інформаційного суспільства»; 5) «Освіта в інформаційному суспільстві»; 6) «Гендерні проблеми в інформаційному суспільстві»; 7) «Моніторинг інформаційного суспільства й суспільств знань: статистичні дані»; 8) «Наука в інформаційному суспільстві»; 9) «Культурна й мовна розмаїтість в інформаційному суспільстві». Ще одне завдання цих публікацій – орієнтування на ключові параметри нового суспільства та рекомендації щодо моніторингу світових і національних процесів для успішного управління ними й досягнення бажаної суспільної мети.

Вже на цій стадії для експертів ЮНЕСКО став зрозумілим той факт, що словосполу-

чення «інформаційне суспільство» є надто звуженим і малоприслужним для відтворення головних рис суспільства майбутнього, яке визначатиметься новими виробничими процесами і широкими можливостями для формування спілок та об'єднань людей поза звичними локальними межами. Зміцнювалася думка запропонувати більш точну назву – «суспільство знань» чи «знаннєвий соціум» (*Knowledge Society*).

Але ці погляди мали ще визріти й консолідуватися у широкій аудиторії. Тому на зібранні у Женеві було прийнято «Декларацію принципів» з підзаголовком «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті» [3] (Документ WSIS-03/GENEVA/DOC/4-R. 12 грудня 2003 року). Вона містить необхідні визначення і детальний перелік 11-ти принципів побудови нового суспільства (головна відповідальність – на державі; забезпечення вільного доступу громадян до інформації тощо) [8, 555–565]. У Тунісі було підтверджено рішення, прийняті у Женеві [4], але у заключній постанові приділено значно більшу увагу технічним питанням і способам подолання так званої «цифрової нерівності» між різними частинами світу й окремими державами. Зроблений наголос на тому, що Інтернет розвивається дуже стрімко, тому слід на допоміжних зібраннях своєчасно коригувати політику щодо глобальної Веб-мережі, розглядати засоби подолання тих небажаних явищ, які постають разом з вільним доступом до швидкісних ліній зв'язку [4].

2005 рік був особливим для ЮНЕСКО – виповнилося 60 років її існування та плідної діяльності. З цієї нагоди Роже-Поль Друа видав об'ємну книжку [9], де висвітлені приклади гуманітарної діяльності ЮНЕСКО, акцій і виступів, спрямованих на поширення в освіті й вихованні принципів гуманізму (автор передмови – генеральний директор К. Мацуурі).

Нове керівництво частково змінило акценти у роботі на різних освітніх рівнях і сконцентрувало аналітичні ресурси на дослідженні стану і тенденцій змін світової вищої

освіти. Під час підготовки до світової конференції 2009 року з вищої освіти було видано книжку «Тенденції у глобальній вищій освіті: прокладаючи шлях академічній революції», створену колективом авторів під керівництвом провідного експерта з вищої освіти Ф. Альтбаха [11]. Первинне уявлення про цю працю дають назви розділів: 1) «Глобалізація та інтернаціоналізація»; 2) «Доступ і рівність»; 3) «Забезпечення якості і рамки кваліфікацій»; 4) «Фінансування вищої освіти»; 5) «Приватна вища освіта і приватизація»; 6) «Централізм і криза в академічній професії»; 7) «Студентський досвід»; 8) «Викладання, навчання і контроль»; 9) «Інформаційно-комунікаційні технології і дистанційна освіта»; 10) «Дослідження»; 11) «Зв'язок університетів з індустрією»; 12) «Тенденції з майбутнього».

Не забуваючи про постійне збільшення студентських контингентів на всіх континентах та в усіх державах (Україна, як і інші держави Східної Європи, належить до місць найбільшого зростання вищої школи), Ф. Альтбах особливо наголошує на тому, що збереглася соціальна нерівність у доступі до вищої освіти, а відсоток витрат родин на оплату навчання дітей зріс до рівня 60 % середнього значення ВВП, що припадає на одну особу. Він вважає, що «круглу» цифру – 150 млн студентів закладів 4–6 рівнів МСКО–97 було перевищено ще у 2007 році. Навчаються 26 % відповідної вікової групи. Але є чимало держав, де показник ще менший – 5 % (Субсахарська Африка), водночас не бракує й тих, де він понад 60 %.

Загальна кількість студентів-іноземців упритул наблизилася до позначки 3 млн осіб, формуючись двома великими потоками: 1) з країн Сходу і Півдня у заклади Європи і Північної Америки; 2) програми обмінів студентами між учасниками регіональних об'єднань, насамперед Європейського Союзу. Для мобільних студентів характерна вища соціальна нерівність, адже часто це представники найбагатшого шару у рідній державі, спроможного заплатити за навчання у Швейцарії чи Великій Британії.

Залишається проблемою якість навчання, адже до традиційної групи найздібніших студентів додається дедалі більше тих, хто має посередні здібності й не надто високе бажання працювати багато годин щодня. У цій ситуації суттєву роль відіграють культурні відмінності та різне ставлення до праці. Для вищої освіти всієї планети характерною є дедалі виразніша орієнтація на практичне навчання, на набуття безпосередніх навичок виконувати певні функції не лише на батьківщині, а й деінде (цьому дуже сприяють перетворення англійської мови на міжнародну і зростання ролі комп'ютерів у діяльності майже всіх працівників).

Значного зовнішнього тиску зазнають академічні професії. Водночас, за умов браку державних та інших ресурсів і безприкладного зростання студентських контингентів, викладачам ВНЗ дедалі важче забезпечувати себе і родини. У більшості досліджених країн їм поки-що це вдається, але минулі привілеї втрачені й професура дуже рідко має прибутки, які б перевищували середні заробітки у промисловому секторі чи дрібному приватному бізнесі [11, 15].

Інтернет створив нові можливості для навчання тієї частини населення, яка без нього не могла б набувати новітніх знань. Нині цей засіб лише частково подолав негативні наслідки географічних нерівностей, але у майбутньому поєднання супутникових мереж із дешевшими й досконалішими комп'ютерами дасть можливість навчатися навіть у нетрях Африки чи Амазонії.

Залишається неподоланою проблемою поєднання в університетах навчання і наукових досліджень. У тих країнах третього світу, які прогресували найшвидше – Південна Корея, Китай, Індія, Бразилія – обрано політику концентрованої підтримки науки не в усіх ВНЗ, а тільки у провідних закладах. Заслугують на особливу увагу заключні висновки Ф. Альтбаха і його колег: «Ми переконані в тому, що заклади вищої освіти є головними у всьому світі, в необхідності сильних закладів післясередньої освіти, щоб підтримати економіку знань, а також забезпечити знання, не-

обхідні для соціальної мобільності й економічного прогресу, потрібного суспільствам Земної кулі.

Роль вищої освіти як блага суспільства залишається фундаментально важливою, і її слід підтримати. Ми наголошуємо на цьому, тому що цей аспект вищої освіти можуть легко знехтувати у гонитві за прибутком і престижем.

Численні й різноманітні обов'язки вищої освіти є ключем до добробуту сучасного суспільства, але ця розширена роль додає значної складності й багато нових викликів. Розуміння ширшої ролі вищої освіти у глобалізованому світі є першим кроком до того, щоб конструктивно дати раду проблемам, які неминуче замайчать на горизонті. Надзвичайною проблемою є також нерівний розподіл людського капіталу і фондів, що дасть змогу деяким країнам скористатися новими можливостями, тоді як інші країни ризикують і надалі котитися назад» [11, 21].

Тут справедливо зауважено, що для стабільності соціуму і забезпечення цивілізованого рівня справедливості (а саме це дуже впливає на духовність і суспільну мораль) критично важливими є відмова від перетворення виховання, навчання й отримання професії на товар, відмова від орієнтації мережі ВНЗ на якомога вищий прибуток. Це застереження стосується також України, де засадам нашої гуманності загрожує заміна звичного всім «навчання у середній чи вищій школі» словосполученням «отримання освітніх послуг».

Та ще цікавіші події сталися в діяльності ЮНЕСКО в останні роки: вперше у своїй історії вона сконцентрувала увагу не на «освіті», а на «науці». Серед причин цього – зростання уваги ЄС до точних наук, інтенсифікація Лісабонського проекту, спрямування Болонського процесу на масову підготовку кандидатів наук (PhD), обрання керівником ЮНЕСКО громадянки Болгарії І. Бокової. За її ініціативою у рамках європейських проектів руху до Нового Відродження у 2010 році відбувся перший в історії світовий саміт, присвячений станові й тенденціям розвитку точних та інших наук у світі. Було створено

й оприлюднено велику працю, яка містить опис наукових досягнень у 20-ти провідних країнах – лідерах з досліджень у світі [13].

Висновки. Слід наголосити, що за сучасних умов гуманізацію суспільства і його освітньої системи не можна редукувати до гіперболізації гуманітарних дисциплін і супроводжувати її зниженням відсотка часу, який у системі середньої і вищої освіти спрямовується на вивчення дітьми й молоддю точних наук. ЮНЕСКО виступає за

концентрацію ресурсів у зонах можливого створення надвисоких технологій з одночасним підвищенням освіченості й виробничого потенціалу всього населення.

Сподіваймося на те, що українські тенденції останніх років, які полягали у зменшенні наукового потенціалу і втраті характерних для минулого провідних світових позицій, невдовзі залишаться у минулому, а наш освітньо-науковий комплекс модернізуватиметься до показників ХХІ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Згуровський М. З.** Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України / М. З. Згуровський. – К : НТУУ «КПІ», 2006. – 544 с.
2. **Белл Д.** Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; пер. с англ. – М. : Academia, 1999. – 956 с.
3. Всемирный саммит по информационному обществу (Женева, 10–12 декабря 2003 г.) : сборн. мат-лов [Электронный ресурс]. – ЮНЕСКО, 2004. – 78 с. – Режим доступа: (<http://www.ifap.ru>).
4. Декларация принципов «Построение информационного общества – глобальная задача в новом тысячелетии» / Всемирная встреча на высшем уровне по вопросам информационного общества; г. Женева, 2003 г. – г. Тунис, 2005 г. – 10 с. (Документ WSIS-03/GENEVA/DOC/4-R 12 декабря 2003 года, оригинал: английский).
5. Европа: переход к обществу знаний? // Актуальные проблемы Европы. – 2007. – № 2. – 196 с.
6. **Ракитов А. И.** Философия компьютерной революции / А. И. Ракитов. – М. : Изд-во политической литературы, 1991. – 287 с.
7. **Майор Ф.** Культура мира, программа действий / Ф. Майор, Д. Адамс // Перспективы. – Т. XXX, № 1. – 2001. – С. 5–18.
8. Формирование информационного общества в XXI веке / сост. Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. – Санкт-Петербург, Изд. «Росс. нац. библ.», 2006. – 640 с.

9. **Droit Roger-Pol.** Humanity in the making: Overview of the intellectual history of UNESCO 1945-2005 / Koichiro Matsuura (preface). – Paris : UNESCO, 2005. – 223 p. U/1272

10. Knowledge society – Homepage. Europa // Europa. Employment and social affairs – Knowledge society. – Access mode: http://europa.eu.int/comm/employment_social/knowledge_society/index_en.htm

11. **Philip G. Altbach.** Trends in Global Higher Education : Tracking an Academic Revolution / Philip G. Altbach, Liz Reisberg, Laura E. Rumbley // A Report Prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education. – Paris, UNESCO, 2009. – 278 p.

12. Preparing Europe for a New Renaissance. A Strategic View of the European Research Area. – Europ. Comm., 2009. – 30 p. – Access mode: ec.europa.eu/research/erab/pdf/erab-first-annual-report-06102009_en.pdf

13. UNESCO Science Report 2010. The Current Status of Science around the World. – Paris, UNESCO Publishing, 2010. – 520+VIII p.

CITED LITERATURE

1. **M. Z. Zhurovsky.** Bologna Process: Main Principles and Ways of Structural Reformation of Higher Education in Ukraine / M. Z. Zhurovsky. – K : NTUU «KPI», 2006. – 544 p.

2. **D. Bell.** Future Post-Industrial Society. Experiments of Social Prognosis / D. Bell; translated from English. – M. : Academia, 1999. – 956 p.

3. International Summit on Information Society (Geneva, December 10–12, 2003) : Collection of Documents. – UNESCO, 2004. – 78 p. – Access mode: (<http://www.ifap.ru>).

4. Declaration of Principles «Formation of Information Society is a Global Task in a New Millenium» // International Meeting on the Highest Level on Information Society, Geneva, 2003. – Tunis, 2005. – 10 p. (Document WSIS-03/GENEVA/DOC/4-R December 12, 2003. English Original).

5. Europe: Moving to Knowledge Society? // Actual Problems of Europe. – 2007. – № 2. – 196 p.

6. **A. I. Rakitov.** Philosophy of Computer Revolution / A. I. Rakitov. – M. : Publishing House of Political Literature, 1991. – 287 p.

7. **F. Mayor.** Culture of Peace, Program of Action / F. Mayor, D. Adams // Perspectives. – Vol. XXX, № 1. – 2001. – P. 5–18.

8. Formation of Information Society in the XX-lth Century / Y. I. Kuzmin, V. Firsov. – St. Petersburg, Publishing House «Russia National Library», 2006. – 640 p.

Ірина ЗВАРИЧ

ТЕСТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ США

© Зварич І., 2012

Ключові слова: тестування, види тестів, валідність, науковість, гендерний підхід, оцінювання, педагогічна компетентність, викладачі, рейтинг, вищий навчальний заклад.

система вищої освіти США спрямована на підготовку фахівців до реалізації основних завдань соціального, економічного та культурного розвитку країни. Однією з важ-

ливих умов виконання цих завдань є підвищення якості навчального процесу, зокрема викладання навчальних дисциплін та оцінювання педагогічної компетентності викладачів у вищих навчальних закладах США на основі тестування.

Л. Ф. Джекобз (Jacobs L. F.), Дж. С. Хаймен (Human J. S.), Ф. І. Фіч (Fich F. I.), К. Дж. Мітчел (Mitchell K. J.), Д. З. Робітсон (Robitson D. Z.), Б. С. Плак (Plake B. S.), К. Т. Кновлес (Knowles K. T.) та інші у своїх наукових працях досліджують проблеми тестування педагогічної компетентності викладачів, різновидів тестів та гендерного підходу до діагностування.

Мета статті – проаналізувати види тестування педагогічної компетентності викладачів США, розглянути науковість тестів, висвітлити три форми валідності, розкрити сутність гендерного підходу до оцінювання педагогічної компетентності викладачів.

Для діагностування різних аспектів діяльності педагогів, зокрема педагогічної компетентності, використовуються різні тести. Кожен штат має свої тести оцінювання педагогічної компетентності викладачів і самостійно визначає прохідні бали на обіймання викладацьких посад. Такі

У статті проаналізовано види тестування педагогічної компетентності викладачів США, розглянуто науковість тестів, висвітлено три форми валідності, виявлено показники, які впливають на валідність та надійність педагогічного тестування: контекстуальні, вхідних ресурсів, процесу та результатів; розкрито сутність гендерного підходу до оцінювання педагогічної компетентності педагогів; з'ясовано доцільність використання тестів оцінювання педагогічної компетентності.

тести широко використовуються для визначення якісного рівня знань педагогів з читання, писемності, математики, дидактики, педагогіки, психології, конкретної навчальної дисципліни.

Розробниками тестових завдань з оцінювання педагогічної компетентності викладачів США є ETS – служба тестування освіти (Educational Testing Service), що розпочала свою діяльність на базі Принстонського університету США (University of Princeton) та NES – система розваг Нінтендо (Nintendo Entertainment System).

ETS – це незалежна і некомерційна організація, яка досліджує і розробляє оцінні засоби у сфері освіти, досліджує систему освіти, політику навчання, пропонує консалтингові послуги, що стосуються заходів освіти. ETS щороку здійснює оцінювання понад п'ятдесяті мільйонів тестів з мови, включно з такими, як TOEFL, TOEIC та ін., у дев'ятистах базах. Окрім того, ETS постійно здійснює аналітичну роботу у сфері освіти для поліпшення наявних її послуг та розвитку інноваційних.

Система NES була виготовлена компанією «Нінтендо» у 1988 році і спочатку призначалася для машинного тестування розваг і відомих японських іграшок, а згодом її стали використовувати в обслуговуванні магазинів і для тестування педагогічної компетентності викладачів.

ETS є розробником тестів з оцінювання базових навичок, якісного рівня знань з навчальної дисципліни і професійності викладачів, педагогічної компетентності та компетентності з навчального предмета. NES базується на розробці тестів з оцінювання педагогічної компетентності та комунікативних навичок педагогів, їхньої здатності добре слухати, читати і писати.

Тестові завдання можуть бути різними – багатовибірковими (multiple-choice), зі сконструйованою відповіддю (constructed-response), на дослідження випадків (case study exercise), портфоліо (portfolio). У США існує понад 500 різних тестів для перевірки загальних знань з навчального предмета, але для визначення базових на-

вичок використовують лише 40, для оцінювання загальної компетентності – 5; діагностування педагогічної компетентності з навчального предмета – 6. Усі вони розроблені ETS – серія «Праксіс II» (Praxis II) і містять тести з біології, іноземної мови, математики, фізики, соціальних наук та іспанської мови.

У процесі перевірки базових навичок і загальної компетентності використовують тести від різних розробників, зокрема – 126 ETS тестів із конкретних предметів, що охоплює понад 50 різних предметних галузей (серія «Праксіс II»), і майже 360 NES тестів. Розробники тестів ETS намагаються внести зміни до тестових завдань із серії «Праксіс II», щоб охопити більше завдань з педагогіки і привести їх у відповідність до стандартів.

Тестування педагогічної компетентності викладачів стимулює їх до розширення світогляду та знань, які розкривають їхню всебічну обізнаність та ґрунтовні знання з навчального предмета. Успішне виконання тестів на визначення педагогічної компетентності викладачів надає їм право отримати ліцензію на викладання у вищих навчальних закладах. Від наявності ліцензії та результатів тестів з педагогічної компетентності викладачів залежить рішення адміністрації ВНЗ у 42-х штатах. У 28 штатах використовують тести з першої частини серії «Праксіс I» (Praxis I) на визначення базових навичок з математики, читання, письма. У 28 штатах використовують тести з оцінювання педагогічної компетентності викладачів, із них у 14 – на визначення педагогічної компетентності викладачів із гуманітарних наук. Застосовують тести і для визначення якісного рівня знань викладачів з історії та соціальних наук. Тести серії «Праксіс II» складаються із трьох частин і призначені для оцінювання загальної і професійної компетентності та комунікативних навичок.

Наявність результатів педагогічного тестування із загальних знань з навчального предмета та початкової ліцензії, яка надає право викладати навчальну дисципліну від

2 до 5 років, вимагаються у 31 штаті; додатковий атестат підвищеного рівня знань – у 13 штатах; результати тестування із педагогічної компетентності викладачів із навчальної дисципліни – у 7 штатах.

Слід зазначити, що у США розрізняють тести з оцінювання *педагогічної компетентності викладачів* та *педагогічної компетентності з навчальної дисципліни*.

Тести з оцінювання *педагогічної компетентності викладачів* використовуються для визначення педагогічної освіченості, знання методики планування навчального процесу, вміння оцінювати результати досягнень студентів, уміння керувати навчальним процесом.

Тести з оцінювання *педагогічної компетентності викладачів із навчальної дисципліни* застосовуються для визначення якісного рівня знань педагогів із навчального предмета, методики його викладання та діагностування якісного рівня знань студентів.

У процесі оцінювання педагогічної компетентності викладачів необхідно фіксувати її показники для надійного вимірювання. Оскільки педагогічну компетентність слід вимірювати, незважаючи на постійну розбіжність показників, варто розглянути такі поняття, як *валідність* і *надійність педагогічного тестування*. Розробники стандартів педагогічної компетентності викладачів США розглядають валідність і надійність як основні вимоги, за якими визначають адекватність вимірювання. Слід зазначити, що результати досліджень з оцінювання педагогічної компетентності викладачів будуть неточними, незалежно від зібраних даних та її інтерпретації, якщо не враховувати валідність і надійність тестування у процесі діагностування.

Доцільно виокремити показники, які впливають на валідність і надійність тестування педагогічної компетентності викладачів: контекстуальні, вхідних ресурсів, процесу та результатів. До *контекстуальних показників* належать демографічні, соціальні та економічні чинники; до *показників вхідних ресурсів* – фінансування освіти

та її педагогічні можливості викладачів; до *показників процесу* – кількість викладачів, які беруть участь в оцінюванні педагогічної компетентності; ухвалення рішень щодо визначення рівня педагогічної компетентності педагогів; затвердження програми для діагностування педагогічної компетентності наставників. За допомогою цих показників можна виміряти педагогічну компетентність і підрахувати кількісні показники. Проте слід зауважити – ухвалення рішень щодо визначення рівня педагогічної компетентності викладачів має не лише кількісні показники вимірювання, а й характеристики якісні, які висвітлюють рівень знань, умінь, навичок. Досягнення високих результатів в оцінюванні педагогічної компетентності викладачів певною мірою залежить від якісних показників. Отже, скласти тести оцінювання педагогічної компетентності викладачів треба так, щоб більшість кількісних показників характеризувала якісний рівень знань, умінь, навичок педагогів. До *показників результатів* оцінювання педагогічної компетентності викладачів належать досягнення з навчальної дисципліни та методики її викладання, кількість педагогів із науковим ступенем, невідповідність між рівнем освіти та заробітком, відсоток безробітних та залучення педагогів до праці.

Валідність наведених показників вимірювання з оцінювання педагогічної компетентності викладачів у конкретній ситуації передбачає його використання за призначенням і характеризує значущість, корисність та відповідність результатів. Отже, якщо тест із оцінювання педагогічної компетентності викладачів не є відповідним, значущим чи корисним, тоді зроблені на його підставі висновки викликають сумнів або матимуть значні похибки. У тестології розрізняють три форми валідності: *змістову*, *за конструктом* та *критерійну*.

Змістова валідність посідає чільне місце у вимірюваннях педагогічної компетентності викладачів. Вона належить до суб'єктивних чинників через перевірку тес-

тових завдань і запитань, проте тести на визначення педагогічної компетентності містять теми із навчального матеріалу, набутих навичок та умінь керувати навчальним процесом.

Укладачі тестів, розробляючи їх, особливо увагу звертають на специфіку тесту, щоб формулювати відповідні завдання і запитання. Якщо тест передбачається для оцінювання педагогічної компетентності з навчальної дисципліни, тоді його запитання і завдання складаються відповідно до визначення ґрунтовних знань із навчального предмета. Після укладання такого тесту запрошуються фахівці з навчальної дисципліни, щоб перевірити тестовий матеріал з урахуванням специфіки навчального предмета. Таку перевірку називають обґрунтуванням змісту тестування педагогічної компетентності викладачів, що становить цінність і значущість у визначенні змістової валідності. Високопрофесійні упорядники тестів та укладачі завдань досконало формулюють їх відповідно до специфіки навчальної дисципліни, але під час виконання може виникати багато запитань. Якщо тест на визначення педагогічної компетентності з навчальної дисципліни упорядковано складною професійною мовою, то результати його виконання можуть свідчити про вміння розуміти прочитане, а не про визначення педагогічної компетентності з навчальної дисципліни.

Із цієї причини упорядники тестів намагаються складати їх доступною і зрозумілою мовою, щоб педагоги змогли відповідати на поставлені запитання і виконати запропоновані завдання з навчальної дисципліни, якщо вони мають відповідні знання і навички, а не покладаються на свою інтуїцію. Всім зрозумілий такий підхід до складання тестів, але у практичній діяльності його дуже важко реалізувати тому, що існує розбіжність між знанням теоретичного матеріалу і набутими практичними навичками. Часто теоретичні знання недосконало виявляються у практичній діяльності і навпаки, набуті знання, уміння, навички важко пояснити теоретично.

Вимірюючи змістову валідність тестування педагогічної компетентності викладачів із навчальної дисципліни, необхідно ретельно перевірити тестові завдання відповідно до спеціалізації навчального предмета й критеріїв його адекватності у процесі діагностування. Для кількісного вимірювання змістової валідності розглянемо такі критерії: *відповідність тесту програмі з навчальної дисципліни, стандартам опанування навчальною дисципліною, вмінням викладати навчальний предмет.*

Відповідність тесту програмі з навчальної дисципліни – це рівень охоплення навчального матеріалу у сформованих тестових завданнях із навчального предмета.

Відповідність тесту стандартам опанування навчальної дисципліни визначає рівень відповідності тестових завдань до вимог опанування викладачем ґрунтовних знань із навчальної дисципліни.

Відповідність тесту вмінню викладати навчальний предмет виявляє рівень умінь викладати навчальну дисципліну та здійснювати оцінювання якісного рівня знань студентів.

Зазначені критерії для кількісного визначення змістової валідності – це суб'єктивна категорія, яка передбачає перевірку кожного тестового запитання та завдання з урахуванням спеціалізації навчальної дисципліни і специфіки упорядкування тесту. Ці критерії допоможуть освітянам осмислити вимірювання змістової валідності. Проте вони не можуть бути стабільними, оскільки з удосконаленням процесу навчання змінюються вимоги до викладання навчальних предметів, що необхідно враховувати під час складання тестів на визначення педагогічної компетентності з навчальної дисципліни.

Валідність за конструктом стосується і тестів на визначення педагогічної компетентності, і тестів на визначення педагогічної компетентності з навчальної дисципліни. Її переважно використовують для визначення індивідуальних вимірювань, застосовуючи результати головних видів досліджень: вивчення відмінностей між гру-

пами студентів та співвідношення з іншими тестами.

Дослідження відмінностей між групами студентів передбачають порівняння отриманих результатів у процесі оцінювання якісного рівня знань із тими, що передбачалось отримати. Оскільки показники якісного рівня знань студентів певною мірою характеризують ставлення педагога до викладання навчальної дисципліни та його педагогічну компетентність, варто при складанні тестів їх враховувати. Можна вимірювати ставлення студентів до опанування навчальної дисципліни за затвердженою програмою і дослідити, чи змінюється їхнє ставлення до вивчення навчального предмета, якщо змінити навчальну програму та запропонувати іншого педагога. Шкалу вимірювання ставлень можна застосовувати до студентів, які мають неординарні погляди і дотримуються різних позицій щодо тестування педагогічної компетентності викладачів.

Дослідження співвідношення з іншими тестами використовують, щоб з'ясувати, чи достатньо пов'язані запроваджені нові вимірювання із попередніми тестами на визначення педагогічної компетентності викладачів.

Критерійна валідність розкриває критерії вимірювання педагогічних здібностей і умінь викладати навчальну дисципліну, рівень знань з навчального предмета. Результати тестування педагогічних здібностей і умінь викладати навчальну дисципліну свідчать про досягнення педагога у конкретній ситуації. Ці результати можна вважати критерієм вимірювання критерійної валідності. Отримані результати тестування педагогічної компетентності зіставляємо із критерієм валідності, отримуємо коефіцієнт кореляції, який і є коефіцієнтом валідності.

Одна із основних проблем визначення критерійної валідності – це добір критерію. Важливо, який критерій педагогічних досягнень викладача буде обрано для перевірки здібностей і умінь викладати навчальну дисципліну.

А. Тайджман і Т. Н. Послтвейт зазначають, що існує чотири аспекти критерійного виміру, а саме: *відповідність, неупередженість, надійність, доступність* [1, 157].

Відповідність критерійного виміру – це суб'єктивний аспект, оскільки він може визначатися залежно від статусу вищого навчального закладу, стандартів викладання навчальної дисципліни, вимог до рівня педагогічної компетентності. Зауважимо, що кожен штат визначає власні вимоги до рівня педагогічної компетентності викладачів і має свої стандарти викладання навчального предмета, тому і відповідність критерійного виміру суб'єктивна. *Неупередженість критерійного виміру* полягає у тому, що він не повинен зазнавати впливу зовнішніх чинників, які можуть зробити вимірювання тенденційним. *Надійність критерійного виміру* полягає у його надійності, точності і чіткості визначення педагогічної компетентності викладачів. *Доступність критерійного виміру* містить у собі свій зміст [1, 157]. Проте доволі проблематично знайти такий критерійний вимір, який би поєднував різні вимоги у діагностуванні педагогічної компетентності викладачів.

Критерієм вимірювання здібностей і умінь викладати навчальну дисципліну часто обирають середній бал отриманого сертифікату, що надає право працювати у вищому навчальному закладі. Проте і тут можлива певна неузгодженість, оскільки у США існує три системи стандартів, які характеризують педагогічну компетентність викладачів.

Ф. І. Фіч (Fich F. I.) зазначає, що анонімне тестування педагогічної компетентності викладачів широко використовується в університетах Північної Америки для підвищення заробітної плати викладачам і вибору груп для викладання навчальної дисципліни [2, 1]. Такі підходи до тестування стимулюють педагогів до якісного викладання навчальної дисципліни та підвищення рівня професійності. Важливо кваліфіковано скласти тест і розумно використати отримані результати.

В університеті Торонто (University of Toronto) було проведено тестування педагогічної компетентності викладачів. Підготовлений тест із десяти запитань роздали п'ятдесяти студентам чоловічої статі. Кожного студента забезпечили відеоматеріалами, що відображають педагогічну діяльність та методи викладання навчальної дисципліни двох педагогів чоловічої і жіночої статі, які дали згоду взяти участь у тестуванні. На кожному відео – лекції наставників, де перший із них вихваляє сприйняття студентами навчального матеріалу та його опанування, а другий навпаки – критикує. У ході виконання тестових завдань студентів попросили визначити рейтинг викладачів.

Експерти вивчили результати тестування педагогічної компетентності викладачів і визначили її з такою мотивацією для педагогів-жінок: вона прекрасна, коли вихваляє мене, але не компетентна, коли критикує. Така мотивація свідчить про те, що студенти звертають особливу увагу на взаємини, які складаються у процесі навчання. Їм більше подобаються викладачі, які можуть без критики спонукати студентів до опанування ґрунтовних знань у процесі навчання.

Серед студентських робіт, написаних у процесі діагностування, однакова кількість була із позитивними результатами щодо тестування педагогічної компетентності викладачів жіночої та чоловічої статі. Проте студенти-чоловіки оцінили негативно педагогічну компетентність переважно жінок [2, 2].

Для того, щоб з'ясувати причину розбіжності позитивних і негативних результатів викладачів чоловічої та жіночої статі, провели другу частину експерименту. П'ятдесяти студентам чоловічої статі, які не брали участі у першій частині експерименту, роздали тестові завдання, виконані попередніми учасниками, із позначками рейтингу викладачів та балами з оцінювання педагогічної компетентності. Кожному з учасників другої частини експерименту дали завдан-

ня внести поправки до виконання тестових завдань і знову здійснити тестування. Результати такого тестування не засвідчили впливу гендерного підходу на процес діагностування педагогічної компетентності викладачів.

Для того, щоб дізнатися, чи впливає гендерний підхід на тестування педагогічної компетентності викладачів, І. Кашак (Kaschak I.) провела експеримент на прихильність студентів-жінок до викладачів жіночої статі, а студентів-чоловіків до педагогів-чоловіків. Участь у такому експерименті взяли п'ятдесят студентів: 25 – чоловічої статі і 25 – жіночої. Учасникам тестування дали завдання – визначити рейтинг педагогів. Студентам роздали однакові тестові завдання, опис методів, за якими працюють викладачі, звертаючи особливу увагу на гендерний підхід. У ході експерименту з'ясувалося, що гендерний підхід не вплинув на рейтинг педагогічної компетентності. Педагогічну компетентність професора-чоловіка було оцінено на основі тестових запитань та відеоматеріалів, проте студенти-хлопці визначили педагогічну компетентність професорів-жінок нижчою від компетентності чоловіків [3, 236].

Отже, гендерний підхід не варто брати за основу у процесі тестування педагогічної компетентності викладачів тому, що існують вищі навчальні заклади, де серед студентів переважає певна стать. Наприклад, у військових вищих навчальних закладах переважно навчаються курсанти-чоловіки, а у вищій школі кулінарного або лінгвістичного напрямів – студенти-жінки. Тож результати тестування педагогічної компетентності лише до певної міри залежать від кількості студентів чоловічої чи жіночої статі.

До чинників, що можуть вплинути на тестування педагогічної компетентності викладачів, належать і конфліктні ситуації між ними та студентами, що виникають у процесі навчання. Відповідаючи на тестові запитання, студенти можуть пригада-

ти одну із таких ситуацій і виявити власне ставлення до викладача та суб'єктивізм у процесі діагностування. Враховуючи те, що думка кожного учасника тестування є суб'єктивною, необхідно брати до уваги інші значущі показники, які висвітлюють якість педагогічної діяльності. До якісних показників оцінювання педагогічної компетентності викладачів належать: ґрунтовні знання з навчальної дисципліни, що викладається у вищому навчальному закладі; здатність передати свої знання, навички, досвід студентам; спроможність проводити й індивідуальні, і групові заняття, приділяючи увагу загальному розвитку вихованців; уміння кваліфіковано оцінювати якісний рівень знань студентів; спроможність відповідати за керування процесом навчання і контролювати його; уміння і здатність визначати освітні цілі навчальних програм, аналізувати і вдосконалювати їх мірою виробничої необхідності та запитамі держави; здатність осмислювати свою педагогічну діяльність і навчатися на основі свого досвіду та сприяти співпраці з іншими висококваліфікованими фахівцями. Враховуючи такі показники у процесі діагностування, можна виміряти педагогічну компетентність викладачів і визначити її якісний рівень.

І. Неас (Neath I.) зауважує, що студенти старших курсів поблажливо ставляться до викладачів і їхньої педагогічної діяльності, тому у процесі діагностування вони певною мірою підвищують бали за тестування педагогічної компетентності наставників. Студенти молодших курсів більш вимогливі до педагогів, тому вони оцінюють їхню педагогічну компетентність суворіше за старшокурсників [5, 1365]. У вищих навчальних закладах США більшість студентів-старшокурсників індивідуально обирають навчальні курси, які б вони хотіли далі досконало вивчати. Студенти відвідують лекції кваліфікованих і професійних педагогів, чий методи навчання і викладання їм уже знайомі, тому у процесі тестування педагогічної компетентності викладачів у них менше зауважень і по-

бажань. Студенти молодших курсів розпочинають вивчати навчальні предмети і знайомитись із науково-педагогічними працівниками, зникати до вимог наставників та розпорядку вищого навчального закладу, тому вони суворіше ставляться до процесу тестування педагогічної компетентності викладачів і визначення рейтингу педагогів.

У США результати тестування педагогічної компетентності викладачів надсилаються до Національної ради досліджень, зокрема і на факультет університету МакМастер у Канаді (McMaster University), щоб обґрунтувати й дослідити об'єктивність оцінювання педагогічної діяльності наставників, надати студентам вищих навчальних закладів відомості щодо визначення педагогічної компетентності педагогів і відповідні характеристики навчальних курсів, що пропонуються для ґрунтовного опанування. Абітуріенти, які вступають до університетів США, постійно цікавляться результатами рейтингу викладачів, відгуками студентів про їхню педагогічну компетентність й особливу увагу звертають на позначки біля прізвищ педагогів на веб-сторінках Інтернету тому, що вони іноді можуть надати більше інформації, аніж офіційний сайт. Студенти, які обирають навчальні курси для поглибленого вивчення навчальної дисципліни, також цікавляться інформацією з оцінювання педагогічної компетентності викладачів.

У процесі вивчення означеної проблеми ми дійшли таких **висновків**. Під час діагностування педагогічної компетентності викладачів бажано використовувати валідність тестування як головний критерій виміру, оскільки невалідні виміри можуть містити і необ'єктивну інформацію. У США на основі результатів оцінювання педагогічної компетентності викладачів, зокрема тестування педагогічної компетентності педагогів із навчальної дисципліни, відбувається ліцензування викладання навчального предмета, що є гарантією їхньої компетентності.

До оцінювання педагогічної компетентності викладачів висувають посилені вимоги і суспільство та вищий навчальний заклад, і студенти та їхні

батьки. І завжди підкреслюється, що викладач має ґрунтовно знати навчальну дисципліну і вміти професійно її викладати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Моніторинг стандартів освіти / за ред. А. Тайдженмана і Т. Невілла Послтвейна. – Л. : Літопис, 2003. – 328 с.

2. **Fich F. E.** Are Students Evaluations of Teaching Fair? / F. E. Fich // Computing Research News. – 2003. – Vol. 15. – № 3. – P. 1–6.

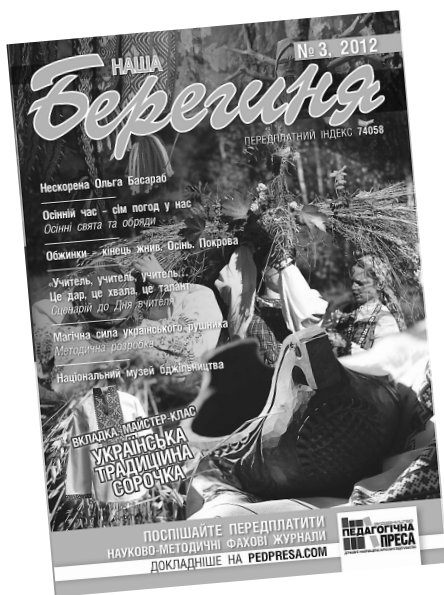
3. **Kaschak E.** Sex Bias in Student Evaluations of College Professors / E. Kaschak // Psychology of Women Quarterly. – 1978. – № 2 (3). – P. 235–242.

4. **Mitchell K. J.** Testing Teacher Candidates. The rile of licensure tests in improving teacher quality / K. J. Mitchell, D. Z. Robinson, B. S. Plake, K. T. Knowles / Committee an Assessment and Teacher Quality, National Research Council, National Academy Press. – Washington : DC, 2003 – 460 p.

5. **Neath I.** How to Improve Your Teaching Evaluations without Improving Your Teaching / I. Neath // Psychological Reports. – 1996. – № 78. – P. 1363–1372.

CITED LITERATURE

1. Education standards monitoring / edited by A. Taidzhenman and T. Nevill Posltvein. — Lutsk : Litopys, 2003. — 328 p.

Увага! Оновлений часопис «Наша Березиня»!

Видавництво «Педагогічна преса» пропонує вчителям і вихователям, педагогам-організаторам і керівникам гуртків та студій – усім причетним до виховної роботи в школі та позашкільних закладах оновлений народознавчий часопис

«Наша Березиня»:

- екскурси у народну педагогіку та її сучасне осмислення;
- розповіді про традиції виховання;
- практичні поради для батьків;
- тематичні розробки виховних заходів;
- сценарії календарно-обрядових та сучасних шкільних свят.

Передплатний індекс

74058

Редакція

Наталія СЕМЕНЮК

Ключові слова: людина, освіта, безперервність, система освіти, культура.

Аналізується проблема організації безперервної освіти, яка спрямована на постійне вдосконалення і цілісний розвиток людини протягом усього її життя, на підвищення можливостей її трудової й соціальної адаптації у мінливому світі і є одним із вагомих чинників економічного та соціально-культурного прогресу

УДК 37.013.74 : 374.091

БЕЗПЕРЕРВНА ОСВІТА: СВІТОВА ПРАКТИКА Й УКРАЇНА

© Семенюк Н., 2012

к зазначається у щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України, «...система генерації та передання знань за останні десятиліття кардинально змінилася, а їх обсяг багаторазово зріс. Нині щорічно оновлюється близько 5 % теоретичних і 20 % професійних знань. Такий стан справ вимагає розвитку системи освіти протягом життя, де базова освіта періодично має доповнюватися програмами додаткової освіти і організується не як кінцева, завершена, а лише як основа, фундамент, що доповнюється іншими програмами» [6].

Останнім часом навчання впродовж життя стало ключовим елементом у визначенні Європейським Союзом стратегій щодо формування найбільш конкурентоспроможного і динамічного суспільства, що базується на знаннях. Ці стратегії отримали назву Лісабонських, оскільки вони розглядалися і дістали схвалення на Лісабонському засіданні Ради Міністрів ЄС у березні 2000 року [1]. Європейська Комісія об'єднала різні освітні й навчальні ініціативи у цілісну Програму навчання протягом життя (Lifelong Learning Programme). Ця програма прийшла на зміну програмам професійного та дистанційного навчання, які існували до 2006 року.

Навчання протягом життя передбачає зростання інвестицій у людей і знання; набуття основних навичок, включно з цифровою грамотністю, і розширення можливос-

тей для інноваційної, більш гнучкої форми навчання. Мета полягає в тому, щоб забезпечити людей будь-якого віку рівним і відкритим доступом до якісного навчання. Навчання протягом життя охоплює все цілеспрямоване навчання, формальне чи неформальне, з метою розширення знань, поліпшення навичок і компетентності.

Рада Європи затвердила навчання протягом життя як один із основних компонентів європейської соціальної моделі. Таке навчання не обмежується лише сферою освіти; воно також є критичним фактором у сферах зайнятості й соціального забезпечення, економічного зростання і конкурентоспроможності.

Керівні принципи політики розвитку навчання протягом життя були визначені Європейською стратегією зайнятості (European employment strategy), що була погоджена 22 липня 2003 р. Ці керівні принципи закликають країни ЄС звернути увагу на дефіцит робочої сили з відповідними навичками і заохочують їх до застосування всебічних стратегій навчання протягом життя, щоб озброїти громадян навичками, необхідними в сучасній економіці. Керівні принципи визначають необхідність збільшення інвестицій у людські ресурси, особливо через навчання дорослих на підприємствах.

Сама ідея безперервної освіти була висловлена і зафіксована в документах ЮНЕСКО у 60–70 роках ХХ століття, проте її витоки можна знайти у давніх філософів – Конфуція, Сократа, Аристотеля, Платона. Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад безперервної освіти зробили П. Ленгранд, Ж. Жерар, А. Турен, Ф. Янушкевич, Р. Даве, Ж. Делор, Б. Саймон, А. Гартунга, Ф. Джессап, М. Кареллі, Дж. Кидд, Ф. Кумбс та інші. Значних масштабів ідеї безперервної освіти набули в дослідженнях з андрагогіки у США (М. Ноулз, Р. М. Сміт), Великій Британії (П. Джарвіс), Німеччині (Ф. Пегтелер), Польщі (І. Дзєжговська, Л. Тургос, І. Вільш), Бельгії, Швейцарії, Угорщині та Росії.

Зокрема, у Польщі з 1946 р. в Ягелонському університеті (м. Краків) діє кафедра про-

світи і культури дорослих, заснована педагогом М. Семенським та психологом В. Хенріком, та дослідницький підрозділ суспільної педагогіки і андрагогіки Педагогічного інституту цього університету [4, 22].

Серед вітчизняних авторів, які досліджують питання розвитку системи безперервної освіти, можна назвати таких: Д. Дзвінчук, В. Журавський, О. Кашуба, К. Ковальська, Н. Москаленко, В. Пахомов, О. Тягушева та інші.

Конкретизація ідеї освіти дорослих з урахуванням індивідуальних особливостей належить Дж. Д'юї та Е. Ліндеманду, які висловлювали думки щодо необхідності навчання дорослих з опертям на їхній досвід і спрямованістю на досягнення практичних цілей.

За даними ЮНЕСКО, існує близько 20 термінів, які стосуються поняття безперервної освіти, а загалом їх налічується в літературі до 30 [8, 13]. Серед них такі, як: довічна освіта; освіта, що продовжується; перманентна освіта; освіта, що поновлюється; освіта дорослих; подальше навчання; післядипломне навчання; компенсаторне навчання та ін. У міжнародному тлумачному словнику наведено близько 10 означень безперервної освіти. У різних країнах вживають різні терміни: у США це «довічна освіта», в Англії – «освіта, що триває», у Швеції – «освіта, що поновлюється» тощо.

Згідно з матеріалами ЮНЕСКО, пріоритетне завдання навчання дорослих – забезпечити людину комплексом знань та вмій, необхідних для активної творчості та діяльності в сучасному динамічному житті. У наш час склався комплекс поглядів на роль науки про дорослих у досягненні прогресу особистості.

Суб'єкт навчання, щоб не відставати від інших, не дискваліфікуватися, повинен займатися самоосвітою і з певною періодичністю навчатися на курсах перепідготовки, й навіть опановувати нові професії. У деяких розвинених країнах, наприклад у США, до цього процесу залучають і навіть матеріально заохочують пенсіонерів. Це сприяє продовженню тривалості життя, збільшенню активного віку людини. У суспільстві, яке базується на

міцному фундаменті знань, вища освіта посідає пріоритетне місце, а люди, які мають найновіші знання, здатні застосувати їх на практиці й творити нові, складають його інтелектуальну еліту. Постіндустріальному суспільству відповідає економіка знань, де не речі, не рухоме чи нерухоме майно і не природні родовища, зокрема енергетичні ресурси, є головним багатством суспільства, а інформація й інтелект. У цьому суспільстві пріоритетними є духовні цінності, що їх створюють люди, які працюють у сфері науки і освіти, тобто наукова, гуманітарна, освітня еліта [5].

Розглядаючи важливість освіти дорослих для соціально-економічних перетворень, слід зазначити, що вона є одним із вагомих чинників економічного і соціально-культурного прогресу [3]. Вся історія становлення і розвитку навчання людини як самостійної сфери її діяльності свідчить на користь тези про те, що навчання має бути безперервним і адаптивним [10].

Потреба у безперервному поновленні професійних знань та актуалізації їх на продуктивному етапі людського життя зумовлена темпами науково-технічного прогресу, переходом до інформаційного етапу розвитку суспільства, широким застосуванням інноваційних технологій. Аналіз досліджень із проблем безперервної освіти й дистанцій-

ного навчання, а також освіти для дорослих дав змогу виявити особливості безперервного навчання і визначити перелік вимог до систем безперервного навчання.

За деякими оцінками, середньорічний темп приросту нових знань складає 4–6 %. Це означає, що близько 50 % професійних знань фахівець має набути після завершення навчання. Обсяг часу, необхідного для поновлення професійних знань фахівців із вищою освітою, складає 28 % від загального обсягу часу, який має працівник протягом усього працездатного періоду. Безперервна освіта стає важливим чинником конкурентоспроможності фахівця на ринку праці [9].

Безперервна освіта орієнтується на постійне вдосконалення і цілісний розвиток людини як особистості протягом усього її життя та на підвищення можливостей її трудової і соціальної адаптації у світі, що так швидко змінюється. Роботодавці дедалі більше керуються принципом: «Люди – найвища технологія і найцінніший капітал». Тому для системи безперервної освіти необхідно передбачити можливість подати курси з різних галузей знань, що забезпечить різнобічне навчання. Особливості безперервного навчання та відображення їх у системі безперервного навчання подано в таблиці 1 [2].

Таблиця 1

Особливості безперервного навчання та відображення їх у системі безперервного навчання

№ п/п	Особливість безперервного навчання	Пояснення	Відображення в системі безперервного навчання
1	Актуальність і релевантність навчання	Відповідність змісту освіти розвитку суспільства і технологій, сучасним потребам ринку праці. Навчання має відповідати завданням з опанування нових технологій на виробництві, з удосконалення професійної діяльності робітників, з підготовки й перекваліфікації кадрів. Необхідністю стає зв'язок навчання з посадовими обов'язками. На рівні учня навчання має відповідати його потребам, цілям, посаді, безпосередньо допомагати виконувати професійну діяльність	Системи безперервного навчання мають охоплювати обсяг інформації, що постійно зростає, так званий «інформаційний вибух». Актуальність навчального контенту, зручні методи оновлення і супроводу контенту. Моделювання кадрових і виробничих завдань, моделювання компетенцій, посад, професій. Виявлення відповідності між компетенціями і навчальними матеріалами

2	Орієнтація на негайне застосування набутих знань	Особливість навчання дорослих виявляється у потребі обґрунтування сенсу навчання. Тобто, навчання має бути релевантним і базуватися на особистій потребі розв'язання практичних посадових, виробничих завдань і на потребі особистісно-професійного розвитку. Принцип актуалізації результатів навчання полягає у тому, що доросла людина шукає найшвидшого застосування отриманих у навчанні знань і навичок	Актуальність навчального контенту, зручні методи оновлення і супроводу контенту. Налагодження зв'язків між уміннями і навчальним контентом. Моделювання навичок та компетенцій і зв'язок їх із навчальним контентом. Релевантне професійним потребам учня подання контенту курсу
3	Виявлення і врахування особистого досвіду і знань учня	Виявлення, систематизація і формалізація вже наявного особистого досвіду та знань учня з метою використання їх для побудови відповідного навчального процесу. Доросла людина має професійний і життєвий досвід, знання й уміння, які мають бути враховані і використані у процесі організації навчання	Методи діагностування, контролю і моделювання знань та навичок учня. Моделювання попередніх умов за допомогою моделей учня і компетенцій. Застосування методів побудови курсу на основі попередніх умов навчання
4	Корегування і поновлення знань учня	Функція вчителя – корегування і поновлення знань учня з урахуванням попереднього виявлення і систематизації їх, а також відповідно до цілей учня. На противагу, для базової освіти є характерним подання знань «з нуля» й у повному обсязі	Моделювання учня, його цілей, знань і навичок. Методи побудови навчальних курсів, відповідно до цілей студента з урахуванням вже наявних у нього знань і навичок. Моделювання посад і компетенцій. Методи побудови релевантних курсів для подолання інтервалів між компетенціями
5	Індивідуалізація і гнучкість навчання	Принцип індивідуального підходу до навчання на основі особистісних потреб з урахуванням соціально-психологічних характеристик особистості й тих обмежень, які виникають унаслідок її діяльності, наявності вільного часу та фінансових ресурсів тощо. Можливість адаптації змісту до потреб слухачів, вибір змісту, відповідно до заявленої учнем проблеми, урахування інтересів і проблем учнів	Моделювання освітніх потреб і цілей учня. Методи діагностування, контролю і моделювання знань та навичок учня. Соціально-психологічне моделювання учня. Методи адаптації навчального процесу на основі відомостей про учня і його поточні навчальні досягнення
6	Провідна роль учня у навчанні	Провідну роль у процесі навчання дорослих відіграє не вчитель, а учень. Конструктивізм – педагогічна філософія, що наріжним каменем вважає думку учня, якою б «сирою» вона не була, а способом досягнення результату навчання – особисте засвоєння знання. У безперервному навчанні підкреслюється пріоритетність самостійного навчання	Забезпечення учню можливості керувати навчальним процесом. Застосування моделей учня, відкритих для перегляду, можливість вибору учнем напрямку навчання. Активне застосування соціальних мереж і електронного спілкування
7	Важливість міждисциплінарних знань	На перше місце виходять дисципліни, що містять інтегрований матеріал із декількох суміжних галузей знань (міждисциплінарні дисципліни)	Моделювання предметних галузей. Єдине сховище матеріалів із різних дисциплін. Методи підтримки міждисциплінарних зв'язків у навчальних матеріалах. Моделювання навчального контенту
8	Співпраця у навчанні	Спільна діяльність учнів і вчителя у процесі навчання відіграє важливу роль	Підтримка колективної діяльності, електронного спілкування, освітньої спільноти. Моделювання соціальних освітніх мереж. Застосування технологій штучних одногрупників, персоналізованих помічників тощо

Процес безперервної освіти – це послідовна заміна «щаблів», кожний із яких має розвивати знання, набуті людиною на попередніх етапах навчання, й водночас – закладати засади для подальшої освіти. Основними вимогами до навчального процесу, який мають забезпечити системи безперервного навчання, є індивідуалізація, релевантність і орієнтація на практичний, прикладний результат.

Модель навчального процесу за вимогами безперервного навчання міститиме такі етапи: 1) визначення освітніх потреб і цілей учня; 2) виявлення вже наявних знань та навичок учня, що відповідають цілям навчання; 3) побудова й адаптивна підтримка релевантного навчального процесу на основі відомостей, отриманих на першому і другому етапах [2].

Стан розвитку освіти протягом життя постійно перебуває в центрі уваги різноманітних європейських інститутів. Відсоток людей віком від 25 до 64 років, задіяних у різноманітних формах навчання протягом життя, складає 9,7 % у межах ЄС. Велику увагу навчанню своїх працівників у країнах ЄС приділяють на підприємствах. Кількість усіх підприємств, які забезпечили навчання своїм працівникам, складає від 21 % у Греції до 90 % у Великій Британії і 60 % у середньому по ЄС. Позитивна динаміка спостерігається у більшості країн, що останнім часом приєдналися до Євросоюзу. Початкове професійне навчання у межах підприємств найбільш розвинене у Німеччині, Великій Британії, Австрії, Данії, Нідерландах, Італії та Франції – близько 50 % робітників (таблиця 2) [7].

Таблиця 2

Населення країн Європи, яке продовжує навчання у віці 25–64 років, у відсотках

	Країни	Загалом			Чоловіки			Жінки	
		2003	2007		2003	2007		2003	2007
A	ЄС	8,5	9,7		7,9	8,8		9,1	10,6
B	Європейський регіон	6,5	8,4		6,4	8,0		6,6	8,8
1	Бельгія	7,0	7,2		7,0	7,0		6,9	7,4
2	Болгарія	1,3	1,3		1,1	1,4		1,4	1,3
3	Чехія	5,1	5,7		4,8	5,5		5,4	5,9
4	Данія	24,2	29,2		21,0	24,2		27,4	34,2
5	Німеччина	6,0	7,8		6,4	8,0		5,6	7,6
6	Естонія	6,7	7,0		5,0	4,6		8,2	9,3
7	Ірландія	5,9	7,6		5,1	6,2		6,8	9,0
8	Греція	2,6	2,1		2,6	2,2		2,7	2,1
9	Іспанія	4,7	10,4		4,3	9,3		5,1	11,5
10	Франція	7,1	7,4		7,0	7,0		7,2	7,9
11	Італія	4,5	6,2		4,2	5,9		4,8	6,6
12	Кіпр	7,9	8,4		7,1	8,1		8,5	8,6
13	Латвія	7,8	7,1		5,4	4,6		10,0	9,3
14	Литва	3,8	5,3		2,8	3,6		4,7	6,8
15	Люксембург	6,5	7,0		6,8	6,5		6,1	7,4

16	Угорщина	4,5	3,6		4,0	3,0		4,9	4,1
17	Мальта	4,2	6,0		4,7	6,4		3,6	5,7
18	Нідерланди	16,4	16,6		16,1	16,1		16,8	17,0
19	Австрія	8,6	12,8		8,6	11,6		8,6	14,0
20	Польща	4,4	5,1		3,9	4,7		4,9	5,5
21	Португалія	3,2	4,4		3,0	4,4		3,4	4,5
22	Румунія	1,1	1,3		1,1	1,2		1,2	1,4
23	Словенія	13,3	14,8		12,0	13,5		14,7	16,1
24	Словаччина	3,7	3,9		3,5	3,4		3,9	4,3
25	Фінляндія	22,4	23,4		18,6	19,4		26,2	27,5
26	Швеція	31,8	32,0		28,4	26,0		35,4	38,3
27	Велика Британія	27,2	26,6		22,7	22,0		30,9	31,2
28	Хорватія	1,8	2,9		1,8	3,1		1,9	2,8
29	Туреччина	1,2	1,5		1,7	1,8		0,7	1,2
30	Ісландія	29,5	27,9		25,0	22,4		34,1	33,7
31	Норвегія	17,1	18,0		16,2	17,1		18,0	18,9
32	Швейцарія	24,7	22,5		25,3	21,7		24,0	23,4

Висновки. Показовою є кореляція між рівнем попередньої освіти та мірою залучення до навчання дорослого населення віком від 25 до 64 років. Вона свідчить про більші можливості й більшу схильність до

продовження навчання людей із вищим рівнем попередньої освіти: що вищою є перша освіта, то більше людина готова до продовження освіти протягом життя [7].

ЛІТЕРАТУРА

1. **Барбіна Є.** Роль і функції педагогічної майстерності у системі професійної підготовки педагогічних кадрів / Барбіна Є. // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2001. – № 1. – С. 26–34.

2. **Гагарін О. О.** Дослідження і аналіз методів та моделей інтелектуальних систем безперервного навчання / О. О. Гагарін, С. В. Титенко // Наукові вісті НТУУ «КПІ». – 2007. – № 6 (56). – С. 37–48.

3. Див., напр.: Сігаєва Л. Психолого-педагогічні проблеми освіти дорослих у контексті неперервного навчання / Л. Сігаєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2007. – Вип. 1–2. – С. 175–184; Сігаєва Л. Освіта дорослих як чинник соціального захисту особистості / Л. Сігаєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2005. – Вип. 2. – С. 167–171.

4. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

5. **Кузь В. Г.** Майбутнє суспільства можна запрограмувати на майданчику дитячого садочка

CITED LITERATURE

1. **Y. Barbina.** The role and function of educational excellence in the system of training of teachers / Y. Barbina // Pedagogy and professional training psychology. — 2001. — № 1. P. 26–34.

2. **O. Haharin.** Research and analysis of methods and models of continuing education intellectual systems / O. Haharin, S. Titenko // Scientific news of National technical university of Ukraine «KPI». — 2007. — № 6 (56). P.37–48.

3. See, for example: L. Sihayeva. Psycho-pedagogical problems of adult education in the context of lifelong learning / L. Sihayeva // Lifelong professional education: theory and practice. — 2007. — Issue 1–2. P. 175–184; L. Sihayeva // Lifelong professional education: theory and practice. — 2005. — Issue 2. — P. 167–171.

4. Encyclopedia of education / Academy of pedagogical sciences of Ukraine; head editor V. Kremin. — Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. — 1040 p.

5. **V. Kuz.** Future of society can be programmed on site of kindergarten [Web site] / V. Kuz. — Access

[Електронний ресурс] / В. Г. Кузь. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/Nvuuv/Ped/2011_20/kuzj.pdf.

6. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році : щорічне послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – К. : НІСД, 2012. – 256 с. – Режим доступу: www.president.gov.ua/docs/posl.pdf.

7. Формування єдиного відкритого освітньо-наукового простору України: оптимальне використання засобів забезпечення випереджального розвитку [Електронний ресурс] / за ред. С. І. Здюрук, А. Ю. Іщенко, М. М. Карпенко. – К. : Інститут стратегічних досліджень, 2011. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Science_educational-e2f67.pdf.

8. **Беляєва А. П.** Интегративно-модульная педагогическая система профессионального образования / Беляева А. П. – СПб. : Радом, ИПТО РАО. – 1997. – 226 с.

9. **Богданова И. Ф.** Непрерывное образование в эпоху перехода к информационному обществу [Електронний ресурс] / И.Ф. Богданова. – Режим доступу: <http://sbmt.bsu.by/projects/Thesis06.pdf>.

10. **Дресвянников В. А.** Андрагогика: принципы практического обучения для взрослых [Електронний ресурс] / В. А. Дресвянников // Элитариум : Центр дистанционного образования, 2007. – Режим доступу: <http://www.elitarium.ru/2007/02/09/andragogika.html>.

mode: http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/Nvuuv/Ped/2011_20/kuzj.pdf.

6. On the internal and external situation of Ukraine in 2012 : annual message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine [Web site]. — Kyiv: National institute for strategic studies, 2012. — 256 p. — Access mode: www.president.gov.ua/docs/posl.pdf.

7. Formation of a single open educational and scientific space of Ukraine: the optimal use of priority development means provision [Web site] / edited by S. Zdioruk, A. Ishchenko, M. Karpenko. — Kyiv : Institute for strategic studies, 2011. — Access mode: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Science_educational-e2f67.pdf.

8. **A. Belyaeva.** Integrative modular teaching system of professional education / A. Belyaeva — St. Petersburg : Radom, Institute of professional and technical education of Russian academy of education. — 1997. — 226 p.

9. **I. Bogdanova.** Continuing education during the transition to the information society [Web site] / I. Bogdanova. — Access mode: <http://sbmt.bsu.by/projects/Thesis06.pdf>.

10. **V. Dresvyannikov.** Andragogy: principles of practical training for adults [Web site] / V. Dresvyannikov // Elitarium: Distance education center, 2007. — Access mode: <http://www.elitarium.ru/2007/02/09/andragogika.html>.

Науково-методичний журнал

Друкуються матеріали з питань дидактики та історії професійної школи, виховання, професійної орієнтації та ефективного навчання предметів різного профілю в ПТНЗ
Виходить 4 рази на рік. Передплатна ціна на рік 242,04 грн

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 48764

Журнал внесено до переліку наукових фахових видань з педагогічних наук

Катерина СТЕЦЕНКО

Ключові слова: філософія освіти, емпіризм, освіта Великої Британії, виховання.

Аналізується становлення та розвиток філософії емпіризму, її вплив на філософію освіти Великої Британії; підкреслюється роль матеріалістичних прагматичних ідей Ф. Бекона у формуванні основних структурних форм освітнього процесу.

УДК 37.013.73(410)

ФІЛОСОФІЯ ЕМПІРИЗМУ Ф. БЕКОНА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

© Стеценко К., 2012

онцептуальною основою становлення філософії освіти Великої Британії сміливо можна вважати ідеї англійського матеріаліста XVII ст. Ф. Бекона, чий «Досліди та на-

станови» охоплюють широкий спектр роздумів — про істину, смерть, релігію, помсту, батьків і дітей, доброту й доброзичливість, підозру, багатство, пророцтво, честь, красу та потворність, наближених і друзів, партії, науки, манери та пристойність, похвалу та марнославство, правосуддя, гнів, мінливість речей тощо [1, 185].

Будучи реалістом і «батьком природознавства», фундатором емпіричного методу у філософії й автором «критично-реалістичної соціальної утопії» (моделі гармонійно зорганізованого (ідеального) суспільства, побудованого на засадах приватної власності та поділу праці, згідно із здібностями особистостей), філософом і політиком-практиком, Ф. Бекон дотримувався думки, що призначенням освіти є впровадження раціональних основ у природну стихію людини. Основою ж навчання особистості постає емпіризм і авторитет

знання. Про це говорять і вчення про виховання душі, і розуміння освіти як складника етики.

«Знання – сила», – проголошує Бекон. Суть цього афоризму в тому, що знання, на думку філософа, має забезпечити людині владу над природою і слугувати суспільству. Наука тут розуміється в суто практичному сенсі – як засіб, а не самоціль [7, 143]. Так вимальовується базове ідеологічне (в значенні – системи ідей) ставлення до освіти як до однієї з провідних галузей діяльності, яка дає людині цю силу, і ця сила є то більшою, що більше практичної значущості вона має. Призначення освіти – ввести раціональні основи у природну стихію людини, «охопити пристрасті і пороки розумними основами, забезпечити свідому лінію поведінки людини». А цінність знання є, за Беконом, суспільною потребою [2, 74].

Як засновник філософії емпіризму Бекон базує свій метод на визнанні суттєвої ролі досвіду в пізнанні. Пізнання – це ніщо інше, як відбиття зовнішнього світу в свідомості людини. І, власне, воно починається з чуттєвих показників, зі сприймання зовнішнього світу, зі стихійного чи цілеспрямованого вивчення досвіду, але останні, своєю чергою, потребують експериментальної перевірки, підтвердження та доповнення.

Про високу оцінку Ф. Беконом значення експериментальних досліджень як процесу формування знань через досвід свідчать, наприклад, такі слова: «...два людських прагнення – до Знання і Могутності – воістину збігаються в одному й тому самому, а вади у практиці більшою мірою залежать від незнання причин» [11, 26].

Вважається, що Ф. Бекон перший звернувся до широкого застосування людського досвіду в пізнанні, тим самим заклавши підвалини пріоритетності досвідного пізнання і для емпіризму (більшою мірою у сфері чуттєвості), і для раціоналізму (переважно в царині розуму). Плідність досвідного методу аргументувалася, зокрема, успіхами тогочасної механіки, яка у своїх побудовах не орієнтувалася на метафізичну картину світу, а виходила з можливос-

ті практичного застосування знання. «Знати – означає могти, і в цьому полягає вся мета знання». Такою є основна думка «Нового Органону», основна думка, що відрізняє світогляд Бекона від світогляду середніх віків [13, 563]. Бекон дав розгорнутий опис експериментального методу як програми створення нової науки – і з його концепцією експериментальна наука стає символом науки в цілому, а експериментальний підхід посідає провідну позицію в емпіричних науках і донині [17, 126].

Діючи певний час як практичний політик, Бекон протиставляв науку суєтності буття і цілком мав підстави для твердження, що люди науки не прагнуть добра для себе, тоді як натовп політиків, для яких моральні настанови не існують, вважає себе центром світу і навіть за загальних нестатків думає лише про себе і збереження свого достатку. «Чим є земна велич для того, кому наука дає можливість споглядати Всесвіт?» Цим запитанням Бекон певною мірою повторює Демокріта. Наука знижує, зменшує страх перед смертю чи нещастям, робить дух людини гнучким і рухомим [5].

Однією з найвідоміших оригінальних ідей, сформульованих Беконом, є ідея про ідолів, які заважають людині досягати об'єктивного знання, тобто навчатися. Цими ідолами є особливості її (людини) свідомості: різноманітні «забобони», суб'єктивні спотворення реального стану речей, які сам Бекон називає ідолами (або «привидами»). До них належать: а) набуті (з уявлень і вчень філософів); б) вроджені (ті, які властиві природі самого розуму) [7, 144]. Ф. Бекон класифікує їх: «Є чотири види ідолів, які тримають в облозі уми людей. Назвемо перший ідолами роду, другий – ідолами печери, третій – ідолами площі і четвертий – ідолами театру» [11, 18–20]. Ідоли роду – це укорінені в природі людини загальна ознака всіх людей, коли пізнання природи викривлюється через те, що знання має бути сприйняте людиною. Ідоли печери мають індивідуальний характер, пов'язані з людською особистістю і спричинюють неможливість

здобути всезагальне знання через індивідуальний минулий досвід методологічно невпорядкованих логічних розумових операцій. Ідоли площі пов'язані з розбіжністю значень, які люди вкладають у мову і слововжиток. Ідоли театру є результатом захоплення різноманітними, зокрема філософськими і «науковими» концепціями [4, 66].

Маючи досвід не лише концептуального філософування, а й практичної політичної діяльності, Ф. Бекон не міг лишатись осторонь проблем суспільства того часу, зокрема, проблем освітньої галузі. Він склав докладний і добре продуманий план зміни системи освіти (включно із заходами щодо її фінансування, затвердження статутів і положень). У контексті цих змін, зважаючи на зв'язок освіти і науки, один із перших у Європі філософів він писав про те, що «слід твердо пам'ятати, що навряд чи можливий значний прогрес у розкритті глибоких таємниць природи, якщо не будуть надані кошти на експерименти». Тому потрібні і перегляд програм викладання та університетських традицій, і кооперація європейських університетів. Той, хто наразі знайомиться з роздумами Ф. Бекона на ці та інші теми, не може не дивуватися глибокій проникливості філософа, адже його програма «Великого відновлення наук» не застаріла і нині. Навіть визнаючи однозначно ідею циклічності світового історичного розвитку, можна уявити собі, якою надзвичайно сміливою і навіть зухвалою виглядала вона у XVII ст. Тому справді обґрунтованою виглядає думка, що значною мірою завдяки ідеям Ф. Бекона, які випереджали свій час, XVII століття стало століттям науки і видатних учених, особливо в Англії. І не випадково саме його вважають предтечею таких сучасних дисциплін, як наукознавство, соціологія та економіка науки.

Власне, питання класифікації наук є важливим для навчання, оскільки систематизує і тому спрощує цей процес. Це питання Ф. Бекон розв'язував через поділ наук на теологію і філософію, перша з яких має небесне походження, а друга – земне. Диференціюючи галузі наукового знання і ре-

лігійної віри, мислитель вважає, що саме перед філософією постає завдання відкрити нові істини як підстави для практичної філософії [15, 133]. З іншого боку, на чолі суспільства Ф. Бекон бачить не філософів, а «вчених-священників» [16]. У цьому виборі він, слідом за Платоном, прагнув до того, щоб у владі перебували люди освічені, які, завдяки своєму досвіду й «кмітливості», будуть здатні знайти вихід із будь-якої ситуації. Він вважав, що «надзвичайно небезпечно... довіряти управління державними справами неосвіченим людям. ... Політики люблять принижувати освічених людей, називаючи їх педантами» [12, 91].

У «Новому Органоні» Бекон писав: «Емпірики, як мурашки, тільки збирають і користуються зібраним. Раціоналісти, як павуки, з самих себе створюють тканину. Бджола ж обирає середній спосіб, вона дістає матеріал із квітів саду і поля, але компонує і змінює його власним умінням. Не відрізняється від цього і справжня справа філософії. Бо вона не ґрунтується тільки чи переважно на силах розуму і не відкладає у свідомості незаїманим матеріал, видобутий з природної історії і з механічних дослідів, а змінює його і переробляє в розумі». Сам себе Бекон називав «бджолою», а не «мурашкою-емпіриком» і не «павуком-раціоналістом» [14, 71].

Отже, не відкидаючи значення дедукції в отриманні нового знання, Бекон на передній план висував індуктивний метод наукового пізнання, що спирається на результати експерименту [8, 50]. У своєму творі «Новий Органон» він спробував створити новий метод, протиставивши дедуктивній логіці Арістотеля індуктивну логіку: ми йдемо до загального знання через часткове, через спостереження й експеримент [9, 52]. Бекон зазначав, що індуктивний метод не дає сто відсоткової гарантії істинності твердження, проте дає можливість визначити, якою є міра істинності того чи іншого твердження.

Проблема помилки відіграє в емпіричній філософії одну з ключових ролей, оскільки загальний проект розбудови достовірного й заснованого на досвіді наукового знання, коли істинні властивості речей пере-

дають і відбиваються через істинні й правильні відчуття та ідеї, змушував представників цієї традиції з'ясувати причини виникнення хиби та її джерела. Одним із перших цю проблему максимально чітко сформулював Ф. Бекон. У межах запропонованого ним обґрунтування помилки, її джерелом є не лише відсутність необхідних засобів отримання та належного утримування променів, які йдуть від світла, а й неякісні характеристики суб'єкта як тієї інстанції, що зосереджує на собі всі промені пізнання, що йдуть від світу речей. Ф. Бекон має на увазі не хибність здатності сприйняття, а хибність самого розуму, в якому «від природи» самого розуму, а також від природи тих соціальних обставин, у які він занурений, утворюються специфічні ідоли, основним призначенням яких є породження хиби внаслідок специфічного гносеологічного викривлення тих об'єктивних властивостей речей, які сприймаються людиною у процесі її емпіричної та раціональної пізнавальної діяльності.

Головним питанням, яке постає у контексті практичної реалізації процедури очищення від хиби і вдосконалення наукового, а, отже, й істинного, відображення, полягає у тому, що в результаті її втілення унеможливується процедура ідентифікації дзеркально-розумової поверхні пізнання не лише як свідомості того чи того конкретного науковця, а й як свідомості певного суб'єкта взагалі, оскільки вона є такою досконалою у своїх властивостях віддзеркалення, що в ній вже не можна виокремити тієї «суб'єктивності», яка б відрізняла її від об'єкту дослідження. Лише в системі таких «досконалих дзеркал-суб'єктів» можна без зайвих зусиль реалізувати беконівський проект розбудови цілісної та завершеної системи наукового знання [6, 10].

Окрім методів пізнання і навчання, увага Ф. Бекона до яких є більш відомою і загальноновизнаною, нині можна говорити про те, що його погляди мають стосунок і до оцінювання знань та інтелекту. Дослідження Ф. Бекона, а також Ч. Спірмена, Г. Айзенка, С. Берта, Дж. Равена, інших педагогів і пси-

хологів, зробили свій внесок у розв'язання цього питання і відкрили шлях до створення сучасної системи оцінювання інтелекту.

Проте підставою для цього внеску так чи інакше були погляди на методи навчання. Зокрема Ф. Бекон, визначаючи природну обдарованість, водночас вважав, що природжені хисти подібні до рослин і потребують вирощування за допомогою науки. Тим самим він визнавав роль виховання у розвитку та «корегуванні» здібностей. Ми можемо простежити перші – дуальні, але дуже цінні думки про те, що за допомогою науки можна поліпшити свої здібності. Тобто, сучасна теза «після трьох уже пізно» отримує доволі суттєве обґрунтування [3, 4]. Щоправда, він зауважував, що природу перемагають тільки скоряючись її законам [3].

Загалом, висунута понад три століття тому Ф. Беконем теза «знання – сила» (*scientia est potentia*) нині підтверджена і посилена емпірично прикладами носіїв каліфорнійської ідеології, «хлопчиками з Сіліконової долини» (*Silicon Boys*) на чолі з Уільямом Гейтсом. Знання – це сила, влада і гроші, що підтверджується становищем у наймогутнішій країні світу, Сполучених Штатах Америки. Як стверджує В. Іноземцев, «протягом останніх років інтелектуальна еліта стрімко стає новим домінуючим класом постіндустріального суспільства» [10, 98].

Отже, ще у філософії Ф. Бекона доволі чітко виокремлюється ставлення до знання (і до освіти як способу набуття останнього) як до однієї з найвищих людських цінностей. Емпіризм як базовий принцип його концепції, світоглядного осмислення феномену освіти, наголошує на тісному двобічному взаємозв'язку теорії з практикою – настанові, актуальній і донині. Критикуючи споглядальне ставлення до світу, характерне для середньовічної схоластики, Ф. Бекон фактично виступив в історії розвитку британської філософії освіти як предтеча сучасного інтелектуального життя, піонер індустріальної ери культу науки, пророк прагматистської концепції істини [15, 136].

1. **Андрущенко В. П.** Соціальна філософія: історія, теорія, методологія : підруч. для вищ. навч. закл. / В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський, М. І. Михальченко; 3-є вид., виправ. та доп. – К. : Генеза, 2006. – 656 с.
2. **Ващенко К.** Цінності освіти як предмет наукового аналізу / К. Ващенко // Філософія освіти. – 2007. – № 1 (6). – С. 73–78.
3. Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Вип. XII. – Слов'янськ : Видав. центр СДПІ, 2004. – 354 с.
4. **Кириченко М. С.** Межі свободи наукового пізнання в філософії Ф. Бекона / М. С. Кириченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : філософія, політологія. – 2011. – № 105. – С. 63–67.
5. **Кремень В. Г.** Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підруч. / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с.
6. **Прокопов Д. Є.** Класична новочасна філософія: виміри, тлумачення, хиби : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.05 / Д. Є. Прокопов. – Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 34 с.
7. **Аблеев С. Р.** История мировой философии : учебн. / С. Р. Аблеев. – М. : АСТ, 2005. – 415 с.
8. **Алексеев П. В.** История философии : учебн. / П. В. Алексеев. – М. : ТК Велби, Проспект, 2005. – 239 с.
9. **Балашов Л. Е.** Философия : учебн.; 3-е изд., с исправл. и дополн. / Л. Е. Балашов. – М., 2009. – 664 с.
10. **Буряк В.** Образование в информационном обществе / В. Буряк // Філософія освіти. – 2006. – 1 (3). – С. 89–100.
11. **Бэкон Ф.** Новый органон / Ф. Бэкон. – М. : Соцэкгиз, 1938. – 242 с.
12. **Бэкон Ф.** Сочинения : в 2 т. / под ред. А. Л. Субботина. – Т. 1. – М. : Мысль, 1977. – 567 с.
13. **Иванцов Н. А.** Франциск Бэкон и его историческое значение // Вопросы философии и психологии / Н. А. Иванцов. – М., 1899. – Кн. 49 (IV). – С. 563.
14. **Иконникова Г. И.** Философия : учебн.; 2-е изд., испр. и доп. / Г. И. Иконникова, В. Н. Лавриненко. – М. : Юрист, 2004. – 374 с.
15. История философии : конспект лекций / В. И. Воловик, В. И. Коляда, Л. Д. Кривега и др. – Запорожье : ЗГУ, 1994. – 320 с.
16. **Михаленко Ю. П.** Ф. Бэкон и его учение / Ю. П. Михаленко. – М. : Наука, 1975. – 264 с.
17. **Ушаков Е. В.** Введение в философию и методологию науки : учебн. / Е. В. Ушаков. – М. : Экзамен, 2005. – 528 с.
1. **V. Andrushchenko.** Social philosophy: history, theory, methodology : a textbook for universities / V. Andruschenko, L. Huberskyi, M. Mykhalchenko; III issue, corrected and completed. — Kyiv : Geneza, 2006. — 656 p.
2. **K. Vashchenko.** Education values as scientific analysis subject / K. Vashchenko // Filosofia osvity. — 2007. — № 1 (6). — P. 73–78.
3. Humanization of the educational process : collection of scientific papers / under the overall editorship of professor V. Sypchenko. — Issue XII. — Slovyansk : Slovyansk state pedagogical university publishing center, 2004. — 354 p.
4. **M. Kirichenko.** Margin of scientific knowledge in the philosophy of Francis Bacon / M. Kirichenko // Kyiv national university named after Taras Shevchenko. Series: philosophy, political science. — 2011. — № 105. — P. 63–67.
5. **V. Kremen.** Philosophy: thinkers, ideas, concepts : textbook. / V. Kremen, V. Ilyin. — Kyiv : Knyha, 2005. — 528 p.
6. **D. Prokopov.** Classical modernity philosophy: measurements, interpretations, drawbacks : Doctor of Philosophy Sciences self-referent discourse : 09.00.05 / D. Prokopov. — Kyiv national university named after Taras Shevchenko. — Kyiv, 2009. — 34 p.
7. **S. Ableev.** The history of world philosophy : textbook / S. Ableev. — Moscow : AST, 2005. — 415 p.
8. **P. Alekseev.** The history of philosophy : textbook / P. Alekseev. — Moscow : TK Velbi, Prospect, 2005. — 239 p.
9. **L. Balashov.** Philosophy : textbook, III edited and completed issue / L. Balashov. — Moscow, 2009. — 664 p.
10. **V. Buryak.** Education in the information society / V. Buryak // Filosofiya osvity. — 2006. — 1(3). — P. 89–100.
11. **F. Bacon.** Neworganon / F. Bacon. — Moscow : Sotsekiz, 1938. — 242 p.
12. **F. Bacon.** Works: in 2 books / edited by A. Subbotina. — Book 1. — Moscow : Mysl, 1977. — 567 p.
13. **N. Ivantsov.** Francis Bacon and his historic significance // Philosophy and psychology problems / N. Ivantsov. — Moscow, 1899. — Book 49 (IV). — P. 563.
14. **G. Ikonnikova.** Philosophy : textbook; II corrected and completed issue / G. Ikonnikova, V. Lavrinenko. — Moscow : Yurist, 2004. — 374 p.
15. The history of philosophy : lecture notes / V. Volovik, V. Kolyada, L. Krivega and others. — Zaporozhye : Zaporozhye state university, 1994. — 320 p.
16. **Y. Mikhalenko.** F. Bacon and his teaching / Y. Mikhalenko. — Moscow : Nauka, 1975. — 264 p.
17. **E. Ushakov.** Introduction to the philosophy and methodology of science : textbook / E. Ushakov. — Moscow : Ekzamen, 2005. — 528 p.

ВСЕУКРАЇНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ ДО 10-РІЧЧЯ ФАКУЛЬТЕТУ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НІЖИНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ

Всеукраїнська науково-практична конференція «Професійна підготовка фахівців соціально-педагогічної сфери в умовах інтеграції України до європейського освітнього простору» була проведена 11–12 жовтня 2012 року у рамках святкування 10-річчя факультету психології та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Десятирічний ювілей – гарна нагода для підведення підсумків і визначення подальших шляхів розвитку. Факультет за цей період виокремився у структурний підрозділ, на ньому навчається найбільша кількість студентів, функціонують 5 фахових кафедр – соціальної педагогіки і соціальної роботи, загальної та практичної психології, дошкільної освіти, педагогіки, психології; обладнано навчально-методичний кабінет, комп'ютерний центр, тренінгову аудиторію, кабінет фахових методик; відкрито нову спеціальність (психологія) та нові спеціалізації (клініч-

на психологія, іноземна мова), магістратуру. Все це дало змогу забезпечити сучасну матеріально-технічну та навчально-методичну базу для підготовки спеціалістів, розробити систему підготовки соціальних педагогів, практичних психологів, вихователів ДНЗ в умовах взаємодії з соціально-педагогічними службами, закладами та установами Ніжина та області.

У конференції взяли участь понад 265 науковців, викладачів, практичних працівників з 50-ти ВНЗ України, науково-дослідних установ, соціально-педагогічних та дошкільних закладів. Поділитися своїми науковими доробками та поглядами на розв'язання проблем професійної підготовки фахівців до Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя завітали такі визначні науковці як Людмила Іванівна Міщик (доктор педагогічних наук, професор Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка), Ганна Володимирівна Беленька (доктор пе-

Майстер-клас Світлани Борисюк та Алли Євтушенко «Досвід використання двобічних іграшок у консультативній роботі з дорослими та дітьми»

дагогічних наук, професор Київського університету імені Бориса Грінченка), Ірина Михайлівна Ковчина (доктор педагогічних наук, професор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова), Ірина Миколаївна Трубавіна (доктор педагогічних наук, професор Харківського національного університету ім. Г. С. Сковороди), Галина Михайлівна Лактіонова (доктор педагогічних наук, професор Інституту педагогічної освіти й освіти дорослих НАПН України), Наталія Василівна Кочубей (доктор філософських наук, професор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова), Ольга Володимирівна Петрунько (доктор психологічних наук, професор Київського університету імені Бориса Грінченка) та багато інших.

Після пленарного засідання учасники конференції відвідали майстер-класи, де провідні фахівці з різних галузей могли поділитися своїм досвідом та обговорити такі проблеми, як використання двобічних іграшок у консультативній роботі з дітьми та дорослими, віртуальні технології у соціально-педагогічній діяльності, особливості підготовки фахівців до застосування методик ран-

нього розвитку дітей 5-річного віку, реалізація соціальним педагогом консультативної функції у роботі з вихованцями ДОЗ тощо.

Другий день роботи конференції був присвячений роботі секційних засідань за різними напрямками науково-практичних досліджень, зокрема: сучасні тенденції розвитку соціальної педагогіки, практична психологія та дошкільна освіта, вітчизняний та зарубіжний досвід підготовки майбутніх фахівців, інноваційні технології у підготовці фахівців соціально-педагогічної сфери, засоби реалізації міждисциплінарних зв'язків у процесі підготовки спеціалістів.

Активне обговорення порушених проблем тривало і в рамках круглого столу «Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери», який закривав програму конференції.

Заходи такого значення й рівня не лише впливають на престиж і авторитет факультету психології та соціальної роботи, а й надають потужного імпульсу для подальшої систематичної роботи учасників конференції у всіх куточках нашої країни.

Антоніна Конончук

Учасники конференції біля Гоголівського корпусу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

АНДРУЩЕНКО Віктор Петрович – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН, академік НАПН України, ректор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Президент асоціації ректорів педагогічних університетів Європи.

БЛОХІН Олег Володимирович – заслужений майстер спорту, заслужений тренер України, здобувач Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

БУТІВЦЕНКО Станіслав Васильович – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти НАПН України.

ГОНЧАРОВ Володимир Іванович – професор, директор Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

ДЕБИЧ Марія Андріївна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри гуманітарних дисциплін та мов Київського медичного університету Української асоціації народної медицини.

ЗВАРИЧ Ірина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії науково-навчального центру мовної підготовки Національної академії СБ України.

КОСОВА Беата – доктор філософії, професор педагогічного факультету, ректор Університету Матея Бела (Словацька Республіка, м. Банська Бистриця).

КОНОНЧУК Антоніна Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету психології та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

КУЛЯС Павло Петрович – кандидат історичних наук, доцент кафедри журналістики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

МАЙБОРОДА Василь Каленикович – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти НАПН України.

СЕМЕНЮК Наталія Вікторівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри екології Хмельницького національного університету.

СТЕЦЕНКО Катерина Володимирівна – аспірантка Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

СУЛІМА Євген Миколайович – доктор філософських наук, професор, перший заступник Міністра освіти і науки, молоді та спорту України.

ЧОРНОЙВАН Ганна Петрівна – кандидат педагогічних наук, науковий співробітник відділу Інституту вищої освіти НАПН України.

ШУГАЛІЙ Наталія Євгенівна – викладач Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

ЯРЕМЕНКО Лілія Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

1. Статті, що пропонуються до друку, мають бути написані спеціально для часопису «Вища освіта України» (ніде раніше не друковані і не надіслані до інших видань) і відповідати вимогам департаменту атестації кадрів МОНмолодьспорту України до наукових праць.

2. Редакція залишає за собою право скорочувати і виправляти текст статті, а також вносити зміни в назву.

3. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування відповідальні автори.

4. Редакція не листується з авторами.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

1. Статті приймаються у вигляді файлів у текстових редакторах MS Word for Windows (версій 6, 7 чи 98) електронною поштою. Електронна адреса редакції: wou@ukr.net

Графіки і малюнки мають бути виконані чітко, формули — написані в узвичаєній математичній символіці, мати розмітку і достосовані до формату журналу.

2. Обсяг матеріалів не повинен перевищувати 24 000 знаків, чи 0,6 друк. арк. (близько 13–14 машинописних сторінок через два інтервали включно з таблицями, графіками і малюнками).

3. Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися:

а) авторською довідкою за наведеною нижче формою (підписується всіма авторами). З метою забезпечення об'єктивності зовнішнього рецензування в самій статті вказуються лише прізвища та ініціали авторів;

б) прізвищем та ініціалами, назвою статті, ключовими словами та стислою анотацією (120–150 слів) українською, російською та англійською мовами;

в) УДК.

4. Джерела у списку літератури слід подавати за алфавітом у такому порядку: українською, російською, латиницею. У посиланні на використане джерело зазначати порядковий номер джерела у списку та сторінку.

Увага! У зв'язку з включенням журналу до реферативної бази даних наукової періодици «Scopus» необхідно додати переклад списку літератури англійською мовою.

ФОРМА АВТОРСЬКОЇ ДОВІДКИ

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

1. Назва статті.

2. Адреса для листування, телефон, факс і електронна пошта для контакту.

3. Прізвище, ім'я, по батькові.

4. Науковий ступінь, вчене звання.

5. Місце роботи.

6. Посада.

Окрім того, додається електронне фото у двох-трьох версіях (jpg, tiff (300 pixel/inch) та ін.). Для сканування не приймаються неякісні фото, фото на рельєфному папері, вирізки з газет і журналів, принтерні роздрукування тощо.

ПАРТНЕРСТВО И СОТРУДНИЧЕСТВО – НАСУЩНОЕ ВЕЛЕНИЕ ВРЕМЕНИ5

Выступление Евгения Сулимы, первого заместителя министра образования и науки, молодежи и спорта Украины на открытии Дней образования и науки Российской Федерации в Украине

СТРАНИЦА ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА**Виктор АНДРУЩЕНКО****ВОЗМОЖНОСТЬ И ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРОЦЕССА В ЕВРОПЕЙСКОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ9**

Одной из главных задач современности является внедрение эффективных технологий подготовки нового учителя для объединенной Европы XXI века. Аксиологией такой подготовки должна быть общая ценностная платформа европейского мира, а регулирующие ее согласованные нормы можно определить как Педагогическую конституцию Европы.

Ключевые слова: образование, европейские ценности, новый учитель, Педагогическая конституция Европы.

ФИЛОСОФИЯ ОБРАЗОВАНИЯ XXI ВЕКА: ПОИСК ПРИОРИТЕТОВ**Павло КУЛЯС****О ГЛУБОКИХ КОРНЯХ И СОВРЕМЕННЫХ КАЧЕСТВАХ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА 13**

На журналистских и редакторских специализациях университетов сегодня преподают курс типологии ошибок. Важно, чтобы студенты понимали, что смысл работы редактора – не в чистке языковых конюшен, а в обеспечении высокой культуры публикаций.

Об украинском языке, его богатстве, выразительных возможностях, его глубоких корнях. О высоких качествах этого языка – субъективные и объективные критерии.

Ключевые слова: украинский язык, языковая система.

Беата КОСОВА**КРИЗИС ОБРАЗОВАНИЯ И ЗАДАЧА УНИВЕРСИТЕТОВ И ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК 25**

В статье дана общая характеристика кризиса образования и его проявлений, рассмотрены четыре периода научно-педагогического осмысления образования. Раскрыто изменение смысла образования и его роли в обществе в контексте изменения ценности образования и ценностей в современном образовании. Обращается внимание на рефлексивность модернизации, а также на возможности и роль университета и социальных наук в эпоху кризиса образования.

Ключевые слова: кризис образования, ценность образования, рефлексивность, университет, социальные и гуманитарные науки

БОЛОНСКИЙ ПРОЦЕСС И УКРАИНА**Василий МАЙБОРОДА****ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПРАКСЕОЛОГИЧЕСКИХ УМЕНИЙ БУДУЩИХ КОМПЕТЕНТНЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ УКРАИНЫ 31**

В статье освещены основные проблемы развития практической подготовки студентов высшей школы. Раскрыта сущность праксеологической подготовки как обязательно-го компонента образовательно-профессиональной программы для получения квалификационного уровня, с целью формирования навыков и умений эффективной и качественной профессиональной деятельности студентов.

Ключевые слова: практическая подготовка, концепция, практика.

Станислав БУТИВЩЕНКО**МОДЕЛИРОВАНИЕ КАК СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОГРАММНО-ЦЕЛЕВОГО УПРАВЛЕНИЯ ВЫСШИМ ОБРАЗОВАНИЕМ 37**

В статье определена роль стратегического планирования в реализации заданий инновационного развития высшего образования. Исследуется влияние информационного об-

щества на развитие инновационного потенциала государственного управления. Доказано, что формирование базовой структурно-функциональной модели цикла управления является эффективным средством реализации государственной политики в сфере высшего образования.

Ключевые слова: инновационное развитие, государственное управление, модели государственного управления.

ВРЕМЯ РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Владимир ГОНЧАРОВ

ДИАЛЕКТИКА ТРАДИЦИОННОГО И ИННОВАЦИОННОГО В ПОДГОТОВКЕ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ 44

Структура профессиональной деятельности педагога содержит мотивационно-ценностную, содержательную и процессуальную составляющие, что предполагает знание системы личностных качеств и социально-психологических черт, владение педагогическими технологиями, наличие высокого уровня образованности, педагогических способностей и творческого потенциала. Подчеркивается необходимость диалектического сочетания традиций и инноваций в учебном процессе, что будет способствовать лучшим результатам в подготовке нового учителя.

Ключевые слова: человек, образование, обучение, воспитание, культура педагогического действия, традиция, инновация.

Лилия ЯРЕМЕНКО

ВНЕШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК УЧЕБНАЯ И ВОСПИТАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НА ДОСУГЕ 52

Анализируется природа и сущность внешкольного образования, определяется его место и роль в системе учебно-воспитательного процесса. Подчеркивается, что образовательная деятельность в системе внешкольного образования имеет конкретные, только ей свойственные черты: она отличается свободой выбора направлений и видов деятельности; характеризуется добровольностью, инициативностью и активностью всех участников (детей, родителей, педагогов), отсутствием жесткой регламентации и четко определенного результата; нацелена на развитие творческих способностей и познавательных интересов учащихся.

Ключевые слова: человек, образование, культура, творчество, внешкольное образование, воспитание.

ГУМАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Олег БЛОХИН

СПОРТ КАК СРЕДСТВО ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ ЛИЧНОСТИ. 59

Анализируется социокультурная и воспитательная функция спорта; подчеркивается его роль в формировании здорового образа жизни и патриотическом воспитании молодежи.

Ключевые слова: человек, культура, спорт, воспитание.

Наталья ШУГАЛИЙ

АКТУАЛЬНОСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ НИКОЛАЯ ФРЕДЕРИКА СЕВЕРИНА ГРУНДТВИГА – ОСНОВАТЕЛЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ ВЗРОСЛЫХ 72

Рассматривается состояние исследований научного наследия Грундтвига – датского поэта, философа, теолога, вдохновителя социального движения XIX века за национальное и культурное возрождение Отчизны. Отмечен высокий потенциал применения в Украине его педагогических изобретений в образовании взрослых.

Ключевые слова: образование взрослых, высшая народная школа, андрагогика.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Анна ЧОРНОЙВАН

ОБЩЕСТВЕННЫЕ ЗАПРОСЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-НАУЧНОГО КОМПЛЕКСА В СОВРЕМЕННЫХ РОССИИ И УКРАИНЕ 79

В статье рассмотрена проблема разрешения противоречия между запросами работодателей и возможностями выпускников высших учебных заведений и научно-педагогических кадров высшей квалификации в современных условиях инновационной экономики и технологических трансформаций. Проанализированы социологические исследования в молодежной среде по вопросам трудоустройства и оплаты труда.

Ключевые слова: высококвалифицированный специалист, профессиональные компетенции, кадровая политика, бизнес, промышленность, профессия научного работника.

Мария ДЕБИЧ

ЕВРОПЕЙСКИЕ ИННОВАЦИИ В ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ ДЛЯ XXI ВЕКА 86

Рассмотрены определяющие изменения в требованиях к кадрам в тех государствах, которые строят общество знаний. Исследована эволюция приоритетов деятельности ЮНЕСКО, доказано, что ЕС усиливает подготовку кадров по точным наукам и инженерии в рамках Лиссабонского проекта и плана Нового Возрождения.

Ключевые слова: общество знаний, ЮНЕСКО, Лиссабонский проект, Новое Возрождение.

Ирина ЗВАРЫЧ

ТЕСТИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ США 92

В статье проанализированы виды тестирования педагогической компетентности преподавателей США, рассмотрены научность тестов, три формы валидности, выявлены показатели, которые влияют на валидность и надежность педагогического тестирования: контекстуальные, входных ресурсов, процесса и результатов; раскрыта сущность гендерного подхода к оцениванию педагогической компетентности педагогов; определена целесообразность использования тестов оценивания педагогической компетентности.

Ключевые слова: тестирование, виды тестов, валидность, научность, гендерный подход, оценивание, педагогическая компетентность, преподаватели, рейтинг, высшее учебное заведение.

Наталья СЕМЕНЮК

БЕСПРЕРЫВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: МИРОВАЯ ПРАКТИКА И УКРАИНА 100

Анализируется проблема организации непрерывного образования, нацеленного на постоянное совершенствование и целостное развитие человека на протяжении всей его жизни, на расширение возможностей его трудовой и социальной адаптации в изменчивом мире и которая является одним из весомых факторов экономического и социально-культурного прогресса.

Ключевые слова: человек, образование, непрерывность, система образования, культура.

СТРАНИЦА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

Екатерина СТЕЦЕНКО

ФИЛОСОФИЯ ЭМПИРИЗМА Ф. БЭКОНА И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА СТАНОВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ВЕЛИКОЙ БРИТАНИИ 107

Анализируется становление и развитие философии эмпиризма, ее влияние на философию образования Великой Британии; подчеркивается роль материалистических прагматических идей Ф. Бэкона в формировании основных структурных форм образовательного процесса.

Ключевые слова: философия образования, эмпиризм, образование Великой Британии, воспитание.

ИНФОРМАЦИЯ, РЕЦЕНЗИИ, СООБЩЕНИЯ

Антонина КОНОНЧУК

ВСЕУКРАИНСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ К 10-ЛЕТИЮ ФАКУЛЬТЕТА ПСИХОЛОГИИ И СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ НЕЖИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ НИКОЛАЯ ГОГОЛЯ 112

Yevhen SULIMA

FIRST DEPUTY MINISTER OF MINISTRY OF EDUCATION, SCIENCE, YOUTH AND SPORTS OF UKRAINE SPEECH DURING OPENING OF THE RUSSIA FEDERATION EDUCATION AND SCIENCE DAYS IN UKRAINE «PARTNERSHIP AND COOPERATION – CONTEMPORARY DICTATE OF THE PRESENT TIME»5

EDITOR'S PAGE

Viktor ANDRUSHCHENKO

THE CONSTITUTIONAL PROCESS POTENTIAL AND REALITY IN EUROPEAN EDUCATION SPACE9

Nowadays one of the major tasks is to implement effective training technologies of new teachers for the new united Europe of the XXI century. A general platform for European values in the world should serve an axiology of such training and consistent rules that regulate it can be defined as Educational constitution of Europe.

Keywords: an education, European values, a new teacher, Pedagogical constitution of Europe.

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURY: SEARCH FOR PRIORITIES

Pavlo KULIAS

ABOUT THE DEEP ROOTS AND CONTEMPORARY QUALITIES OF UKRAINIAN LANGUAGE 13

Nowadays on journalistic and redactor specializations in universities is teaching course of mistakes typology. It is important to make students understand that redactors work isn't consist of fixing total language disorder, but in providing a high level of publications culture.

About respotence, facilities and deep roots of Ukrainian language. About high qualities of this language, subjective and objective criterions.

Keywords: the Ukrainian language, the language system.

Beata KOSOVA

CRISIS OF EDUCATION AND THE ROLE OF UNIVERSITIES AND SOCIAL SCIENCES 25

It has been presented general characteristics of the education crisis and its manifestation, as well as four periods of scientific pedagogical understanding are described in the article. The changing of education sense and its role in society in the context of education value changing along with the values in modern education are revealed. The attention is paid to reflexivity of modernization and also capabilities, university and social sciences role during an education crisis period.

Keywords: an education crisis, an education value, reflexivity, a university, social and humanitarian sciences.

THE BOLOGNA PROCESS AND UKRAINE

Vasyl MAIBORODA

PRAXIOLOGICAL SKILLS DEVELOPMENT PROBLEMS OF THE FUTURE COMPETENT PROFESSIONALS OF UKRAINE HIGHER SCHOOL 31

The article deals with the main development problems of practical preparation students of the higher school. It has been discovered the essence of praxiological training as a mandatory component of the program for professional training to obtain the qualification level, which aims to make students' skills of effective and high quality professional activity.

Keywords: practical preparation, conception, practice.

Stanislav BUTIVSHCHENKO

MODELING AS A WAY OF INCREASING EFFICIENCY OF PROGRAM-GOAL MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION 37

In the article was defined role of strategic planning in realization of innovational development of higher education tasks. It was researched information society impact on innovational potential of state management development.

It was defined forming of basic structural-functional model of cycle management.

Keywords: innovational development, state management, models of state management.

TIME OF REFORMATION: METHODOLOGY AND METHODICS OF THE PROCESS OF EDUCATION

Volodymyr HONCHAROV

DIALECTIC OF TRADITIONAL AND INNOVATIVE POINTS IN PREPARATION OF MODERN TEACHER 44

The teacher professional activity structure contains motivation and value, semantic and procedural composes stipulated to knowledge of personal characteristics and social-psychological features system, learning of pedagogical technologies, high education level, pedagogical skills and creative potential. It has been emphasized a necessity of dialectic union of traditions and innovations in a training process that promotes the best results in training of new teacher.

Keywords: a person, teaching, a training, pedagogical action culture, tradition, an innovation.

Lilia YAREMENKO

NON-FORMAL EDUCATION AS TEACHING, TRAINING AND LEISURE ACTIVITY 52

It is analyzed the nature and essence of non-formal education, its place and role in educational process system is determined. It is emphasized that educational activities in children non-formal education system have specified, unique features: it differs with directions and activities freedom of choice; characterized with gratuitousness, self-starter and activeness of all the participants such as children, parents and teachers along with lack of severe regulation and well-defined result; directed to development of creative skills and pupils' cognitive interests.

Keywords: a person, an education, culture, creation, non-formal education, training.

EDUCATION AND UPBRINGING PROCESSES HUMANIZATION

Oleh BLOKHIN

SPORT AS A MEANS OF PATRIOTIC EDUCATION AND HEALTHY LIFESTYLE OF PERSONALITY 59

It is analyzed socio-cultural and educational function of sport; its role in formation of healthy lifestyle and youth patriotic education is emphasized. The socio-psychological characteristics of the media's influence on the formation of the image of sports subjects are described.

Keywords: a person, culture, sports, an education.

Natalia SHUHALII

RELEVANCE OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL LEGACY RESEARCH OF NIKOLAI FREDERICK SEVERIN GRUNDTVIG – THE FOUNDER OF MODERN ADULT EDUCATION 72

The condition of researches of a scientific heritage of Grudntvig – the Danish poet, philosopher, theologian, inspirer of social movement XIX of a century for national and cultural Fatherland revival is considered. The high potential of application in Ukraine its pedagogical inventions in education of adults is noted.

Keywords: education of adults, the higher people school, andragogy.

EXPERIENCE FROM ABROAD

Hanna CHORNOIVAN

SOCIAL INQUIRIES AND EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC COMPLEX OPPORTUNITIES IN MODERN RUSSIA AND UKRAINE 79

The paper considers the problem of solving the contradiction between the demands of employers and opportunities of university graduates and scientific-pedagogical personnel of higher qualification in a modern innovative economy and technological transformations. The analysis of social research among young people on issues of employment and wages.

Keywords: highly skilled specialist, professional jurisdictions, skilled policy, business, industry, profession of research worker.

Maria DEBYCH

THE EUROPEAN INNOVATIONS IN A PROFESSIONAL TRAINING FOR THE XXI CENTURY 86

Defining changes in requirements to professionals in those states which construct a knowledge society are considered. Evolution of priorities in UNESCO activity is investigated, proved, that EU strengthens a professional training on the sciences and engineering within the limits of the Lisbon project and the plan of New Renaissance.

Keywords: knowledge society, UNESCO, the Lisbon project, New Renaissance.

Iryna ZVARYCH

TESTING THE USA TEACHERS' PEDAGOGICAL COMPETENCE 92

In this article the types of testing the USA teachers' pedagogical competence are analyzed; the reliability testing is considered; the three forms of validity are highlighted; the influenced indices on validity and reliable of pedagogical testing, such as: contextual, coming resources, process and results are turned out; the essence of gender reproach the USA teachers' assessment the pedagogical competence is opened; the reasonable using tests of assessment the pedagogical competence are determined.

Keywords: testing, types of tests, validity, reliability, gender reproach, assessment, pedagogical competence, teachers, rating, higher establishment.

Natalia SEMENIUK

CONTINUING EDUCATION: WORLDWIDE PRACTICE AND UKRAINE 100

It is analyzed the problem of the organization of continuing education that focuses on continuous improvement and integral human development throughout its life, increase the capacity of its labor and social adaptation in a changing world and is one of the important factors of economic, social and cultural progress.

Keywords: a person, an education, continuity, education system, culture.

THE YOUNGER SCIENTIST'S SPEECH

Kateryna STETSENKO

EMPIRISTIC PHILOSOPHY OF FRANCIS BACON AND ITS INFLUENCE ON THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS OF GREAT BRITAIN 107

It is analysed the formation and development of the philosophy of empiricism, its influence on the philosophy of education of Great Britain; it is emphasized the role of pragmatic materialistic ideas of Francis Bacon in the formation of basic structural forms of the educational process.

Keywords: philosophy of education, empiricism, education of Great Britain, training.

INFORMATION. REVIEWS. ANNOUNCEMENTS

Antonina KONONCHUK

ALL-UKRAINIAN CONFERENCE TO THE 10-TH ANNIVERSARY OF THE FACULTY OF PSYCHOLOGY AND SOCIAL WORK OF NIZHYN UNIVERSITY NAMED AFTER MYKOLA HOHOL 112

CONTENTS

Yevhen SULIMA

First Deputy Minister of Ministry of Education, Science, Youth and Sports of Ukraine
Speech During Opening of the Russia Federation Education and Science Days in Ukraine
«Partnership and Cooperation – Contemporary Dictate of the Present Time»5

EDITOR'S PAGE

Viktor ANDRUSHCHENKO

The Constitutional Process Potential and Reality in European Education Space9

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURY: SEARCH FOR PRIORITIES

Pavlo KULIAS

About the Deep Roots and Contemporary Qualities of Ukrainian Language 13

Beata KOSOVA

Crisis of Education and the Role of Universities and Social Sciences 25

THE BOLOGNA PROCESS AND UKRAINE

Vasyl MAIBORODA

Praxiological Skills Development Problems of the Future Competent Professionals
of Ukraine Higher School 31

Stanislav BUTIVSHCHENKO

Modeling as a Way of Increasing Efficiency of Program-Goal Management
of Higher Education 37

TIME OF REFORMATION: METHODOLOGY AND METHODICS OF THE PROCESS OF EDUCATION

Volodymyr HONCHAROV

Dialectic of Traditional and Innovative Points in Preparation of Modern Teacher 44

Lilia YAREMENKO

Non-Formal Education as Teaching, Training and Leisure Activity 52

EDUCATION AND UPBRINGING PROCESSES HUMANIZATION

Oleh BLOKHIN

Sport as a Means of Patriotic Education and Healthy Lifestyle of Personality 59

Natalia SHUHALII

Relevance of Scientific and Pedagogical Legacy Research of Nikolai Frederick
Severin Grundtvih – the Founder of Modern Adult Education 72

EXPERIENCE FROM ABROAD

Hanna CHORNOIVAN

Social Inquiries and Educational and Scientific Complex Opportunities
in Modern Russia and Ukraine 79

Maria DEBYCH

The European Innovations in a Professional Training for the XXI Century 86

Iryna ZVARYCH	
Testing the Usa Teachers' Pedagogical Competence	92
Natalia SEMENIUK	
Continuing Education: Worldwide Practice and Ukraine	100

THE YOUNGER SCIENTIST'S SPEECH

Kateryna STETSENKO	
Empiristic Philosophy of Francis Bacon and its Influence on the Modern Educational Process of Great Britain	107

INFORMATION. REVIEWS. ANNOUNCEMENTS

Antonina KONONCHUK	
All-Ukrainian Conference to the 10-th Anniversary of the Faculty of Psychology and Social Work of Nizhyn State University Named after Mykola Hohol	112
Information about Authors	114
To Authors Attention	115
Abstracting review of journal articles	116
Contents	122
Publications Indicator of the Magazine «Higher Education in Ukraine» for 2012 Year ..	124

ПОКАЖЧИК ПУБЛІКАЦІЙ ЖУРНАЛУ ЗА 2012 РІК

Автор	Назва статті	№ журналу	Сторінки
Андрущенко Віктор Петрович	Соціальний статус учителя	1 (44)	4-9
	Університетська освіта: тенденції змін	2 (45)	5-15
	Академічна співпраця	3 (46)	5-7
	Можливість і дійсність конституційного процесу у європейському освітньому просторі	4 (47)	9-12
Бевзенко Любов Дмитрівна	Символічна регуляція практик успіху: на базі опитування української молоді	2 (45)	28-36
Бешта Олександр Степанович, Швидько Ганна Кирилівна, Пілов Петро Іванович	Вірність традиціям і відповідність часу	3 (46)	8-15
Блохін Олег Володимирович	Спорт як засіб патріотичного виховання та формування здорового способу життя особистості	4 (47)	59-71
Богданов Ігор Тимофійович	Бердянський державний педагогічний університет: нові вектори розвитку	2 (45)	16-21
Бутівченко Станіслав Васильович	Модельювання як засіб підвищення ефективності програмно-цільового управління вищою освітою	4 (47)	37-43
Вернидуб Роман Михайлович	Науково-дослідницька діяльність у структурі забезпечення професійної підготовки вчителя	1 (44)	49-55
	Інформаційно-освітнє середовище як чинник забезпечення якості професійної підготовки педагогічних кадрів	2 (45)	75-79
Ганаба Світлана Олександрівна	Зміст навчання у контексті соціокультурних змін «плинної модерності»	3 (46)	89-95
Гончаров Володимир Іванович	Проблема підготовки нового вчителя: філософія, соціокультурний і педагогічний аспекти	2 (45)	22-27
	Опанування освітніх технологій – невід’ємний складник підготовки нового вчителя	3 (46)	59-65
	Діалектика традиційного та інноваційного у підготовці сучасного вчителя	4 (47)	44-51
Дебич Марія Андріївна	Європейські інновації у підготовці кадрів для XXI століття	4 (47)	86-91
Дівінська Наталія Олександрівна	Інтерактивні технології навчання у формуванні іншомовної компетентності студентів мистецьких ВНЗ	2 (45)	62-67
Дідков Олександр Михайлович	Освіта для здоров’я та сталого людського розвитку	3 (46)	83-88
Дуденко Василь Петрович	Методичні принципи оздоровлення науки у ВНЗ: що має бути здійснено вже сьогодні	1 (44)	42-48
Зазимко Оксана Володимирівна, Кліх Лариса Володимирівна, Лисенко Віталій Пилипович	Валідні тести як метод контролю якості професійної підготовки фахівців у ВНЗ	2 (45)	68-74
Зварич Ірина Миколаївна	Тестування педагогічної компетентності викладачів США	4 (47)	92-99
Зеленков Анатолій Ізотович	Філософія як фундаментальна цінність у культурі глобалізованого світу	3 (46)	24-37
Іващенко Оксана Алімівна	Психолого-педагогічна підготовка фахівців пожежно-рятувальної служби	1 (44)	106-112
Калашнікова Світлана Андріївна	Європейська політика модернізації вищої освіти: ключові орієнтири	2 (45)	80-84
Капера Ірина Сергіївна	Українська молодь у контексті соціальних змін	1 (44)	93-100

Касьянов Дмитро Володимирович	Основні наноресурси людства: природа і сутність нанотехнологічного розвитку	1 (44)	38-41
	Філософські засади гуманізації освітнього простору в умовах нанотехнологічного розвитку суспільства	2 (45)	43-49
	Нанотехнологічні ресурси суспільного розвитку: проблема визначення	3 (46)	45-50
Кивлюк Ольга Петрівна	Віртуалізація освітнього простору як прагматичний складник розвитку інформаційної педагогіки	1 (44)	25-30
Кірейчева Євгенія Володимирівна	Критерії ефективності впливу соціально-психологічного тренінгу на Я-концепцію майбутнього вчителя	3 (46)	96-100
Клепко Сергій Федорович	Прецедентний текст української освітології	1 (44)	113-124
Кліх Лариса Володимирівна, Мельничук Дмитро Олексійович, Лисенко Віталій Пилипович	Валідні тести як метод контролю якості професійної підготовки фахівців у ВНЗ	2 (45)	68-74
Коваль Тетяна Василівна	Реакція вищої освіти Німеччини на ринково-рейтингові тенденції	1 (44)	87-92
Козієвська Олена Іванівна	Загальні тенденції розвитку академіної мобільності у світовому та українському вимірах	2 (45)	98-107
Козлакова Галина Олексіївна, Сура Наталія Анатоліївна	Організація комп'ютерного діалогового навчання іноземної мови у технічному університеті	3 (46)	75-82
Конючук Антоніна	Всеукраїнська конференція до 10-річчя факультету психології та соціальної роботи Ніжинського університету імені Миколи Гоголя	4 (47)	112-113
Корсак Костянтин Віталійович	XXI століття – епоха четвертої цивілізаційної хвилі	1 (44)	31-37
Корсак Юрій Костянтинович	Російський досвід застосування у вищій освіті дисципліни «Концепції сучасного природознавства»	3 (46)	109-115
Косенко Олександра Іванівна	Європейський Союз та Україна: спільне і відмінне у вищій освіті	1 (44)	81-86
Косова Беата	Криза освіти і завдання університетів та суспільних наук (початок)	3 (46)	16-23
	Криза освіти і завдання університетів та суспільних наук (продовження)	4 (47)	25-30
Кофанова Олена Вікторівна	Системно-синергетичний підхід до моделювання компетентісно орієнтованої методичної системи хімічної підготовки майбутніх інженерів-екологів	3 (46)	66-74
Кочубей Наталія Василівна	Сучасне сприйняття дитинства: складність vs простота	2 (45)	37-42
Куляс Павло Петрович	Вся і давність, і обнова – українська мова	4 (47)	
Линовицька Олеся Вікторівна	Автономія і відповідальність навчального закладу	1 (44)	56-60
Лисенко Віталій Пилипович, Зазимко Оксана Володимирівна, Кліх Лариса Володимирівна	Валідні тести як метод контролю якості професійної підготовки фахівців у ВНЗ	2 (45)	68-74
Майборода Василь Каленикович	Проблеми розвитку праксеологічних умінь майбутніх компетентних фахівців вищої школи України	4 (47)	31-36
Макаренко Світлана Олегівна	Посидання позанавчальної діяльності з реальною суспільною практикою як умова виховання обдарованих дітей	1 (44)	61-66
Павлюк Світлана Вікторівна	Зовнішні впливи і модернізація підготовки кадрів вищою школою Німеччини	2 (45)	92-97
Перглер Тетяна Іванівна	Розвиток науки, освіти і культури як засада українського державотворення	3 (46)	51-58
Пілов Петро Іванович, Бешта Олександр Степанович, Швидько Ганна Кирилівна	Вірність традиціям і відповідність часу	3 (46)	8-15

Прудченко Інна Іванівна	Педагогічна епістемологія Лі Дж. Шульмана: еволюція знань учителя	1 (44)	67-74
Рідченко Людмила Олександрівна	Концепт «віртуальна реальність» у контексті смислоопераційних практик	2 (45)	108-113
Самчук Зореслав Федорович	Світоглядні орієнтири адекватного аналізу визначальних викликів і відповідей на них освітньої сфери	1 (44)	10-19
Сахневич Інна Андріївна	Інтегрований спецкурс з основ медіакомпетентності у професійній підготовці майбутніх фахівців технічних спеціальностей	1 (44)	101-105
Семенюк Наталія Євгенівна	Безперервна освіта: світова практика й Україна	4 (47)	100-106
Слюсаренко Олена Миколаївна	Вік і досвід («вистуга років») університетів як чинник досягнення ними світового класу	1 (44)	75-80
	Вікова історична та регіональна специфіка топ-університетів	2 (45)	85-91
	Вікова специфіка топ-університетів країн із передовим університетським потенціалом	3 (46)	101-108
Стеценко Катерина Володимирівна	Філософія емпіризму Ф. Бекона та її вплив на становлення сучасного освітнього процесу Великої Британії	4 (47)	107-111
Суліма Євген Миколайович	Виступ Є. Суліми під час зустрічі ректорів Росії та України «Партнерство і співпраця – нагальне веління часу»	4 (47)	5-8

Шановні читачі!

Не забудьте передплатити
часопис
«Вища освіта України»

Індекс видання
23823

Передплатити журнал можна
в будь-якому відділенні
зв'язку

Сура Наталія Анатоліївна, Козлакова Галина Олексіївна	Організація комп'ютерного діалогового навчання іноземної мови у технічному університеті	3 (46)	75-82
Тарутіна Зінаїда Євгенівна	Підготовка професіоналів в умовах глобалізації, Інтернету і нової хвилі прогресу в точних науках	2 (45)	50-54
Уваркіна Олена Василівна	Особливості сучасного розвитку української національної освіти	1 (44)	20-24
	Українська освіта на шляху до спільного європейського освітнього простору	3 (46)	38-44
Хоменко Олександр Вікторович	Іншомовна підготовка як невід'ємний складник вищої освіти в умовах глобалізації та інформатизації суспільства	2 (45)	55-61
Чорнойван Ганна Петрівна	Суспільні запити й можливості освітньо-наукового комплексу в сучасних Росії та Україні	4 (47)	79-85
Швидько Ганна Кирилівна, Пілов Петро Іванович, Бешта Олександр Степанович	Вірність традиціям і відповідність часу	3 (46)	8-15
Шугалій Наталія Євгенівна	Актуальність дослідження науково-педагогічної спадщини Ніколая Фредеріка Северина Грундтвіга - засновника сучасної освіти дорослих	4 (47)	72-78
Яременко Лілія Анатоліївна	Позашкільна освіта як навчальна, виховна і дозвіллєва діяльність	4 (47)	52-58
	Українське шкільництво в Канаді: бути канадцем і залишатися українцем	2 (45)	114-116

Державний комітет зв'язку та інформатизації України ф.СП-1

ПВ	місце	літер.

ДОСТАВНА КАРТКА - ДОРУЧЕННЯ

На ~~журнал~~ **23823**
журнал індекс видання

«Вища освіта України»
найменування видання

Вартість	передплата	грн.	коп.	Кількість комплектів
	переадресування			

на 2013 рік по місяцях

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

поштовий індекс _____
код вулиці _____
буд. | корп. | кв. _____

місто _____
село _____
область _____
район _____
вулиця _____

_____ прізвище, ініціали

РЕГІОНАЛЬНІ ПРЕДСТАВНИКИ

Державного інформаційно-виробничого підприємства видавництва «Педагогічна преса»

Область/місто	Представник	Контактний телефон
Вінницька	Данілова Тетяна Василівна	(0432) 56-21-38
Волинська	Горошко Віталій Анатолійович	(0332) 72-54-21, (098) 128-04-97
Дніпропетровська	Заржицька Єліна Іванівна	(099) 704-58-44
Донецька	Радичев Володимир Петрович	(050) 723-73-79
Житомирська	Лавринчук-Ковтун Ольга Василівна	(098) 518-39-76
Закарпатська	Басараб Михайло Михайлович	(050) 204-79-57
Запорізька	Грипа Антоніна Леонідівна	(095) 800-04-74, (097) 392-81-38
Київська	Щербак Валентина Петрівна	592-79-86, 278-23-13
Луганська	Бахмут Олена Анатоліївна	(099) 985-58-15
Одеська	Топор Олександр Анатолійович	(067) 801-00-68
Полтавська	Волошко Олександра Віталіївна	(066) 62-47-601, 241-63
Рівненська	Опольський Ігор Валерійович	(093) 127-12-67
Чернівецька	Семанюк Анна Ярославівна	(095) 337-01-58
Львів	Заник Галина Віталіївна	(093) 887-18-96, 0322-272-95-05
Суми	Геренко Олег Борисович	(067) 542-82-79
Кіровоград	Коцар Олеся Сергіївна	(066) 093-21-82, (0522) 24-03-44

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Теоретичний
та науково-методичний
часопис

ДЕРЖАВНЕ
ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ
ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Директор видавництва
Олександр ОВЧАР

Адреса видавництва:
03680, Київ, вул. Олександра Довженка, 3
Тел.: 456-37-32

**Головний редактор редакції
гуманітарних журналів**
Валентина БОЙКО

Над номером працювали:
Богдана ВОРОНКОВА
(відповідальна за випуск)
Галина БАРАНОВСЬКА
(коректура)
Світлана РАДІОНОВА
(комп'ютерна верстка)

© Усі права захищені. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними в будь-якій формі і будь-якими засобами — електронними і фотомеханічними, зокрема через ксерокопіювання, запис чи комп'ютерне архівування без письмового дозволу видавця.

Підписано до друку 25.12.2012 р.
Формат 70 x 100^{1/16}. Папір офсет.
Друк офсет. Умовн. друк. арк. 10,4
Обл.-вид. арк. 11,0. Наклад 600 пр.
Зам.

Видруковано
ПрАТ «Київська правда»
м. Київ, вул. Маршала Гречка, 13